

ילקוט ווהלין

62 שנה למדינת ישראל

52 שנה לילקוט

מס' 59

ניסן תש"ע - אפריל 2010

תוכן אַניינים

- 3 דבר יו"ר האיגוד
- 5 פרסום זיכרונות של ניצולי שואה
- 6 בג"צ "כן לזקן"
- 7 יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשס"ט / אברהם ביבר

ווהלינאים כותבים

- 10 ביום השואה, החלום, מהרהורי ליבי, קדיש / פנינה קורן
- 13 חמלת הכלבים / בן ציון קמינצקי ז"ל
- 14 ניצחתי / שמואל לידרמן ז"ל

עיירות בוהלין

- 23 לובומל / פנחס גוז
- 25 עיירתי ראפלוּבקה / מאיר גולדווין
- 29 דברים שנאמרו בכפר סופאצ'וב / אברהם אפלבוים
- 30 גבעת באכוב / אריה פינצ'וק ז"ל
- 31 מסע אל גיא ההריגה ב"כובה" / אהרון שטיין ז"ל
- 33 אוקראינה קיץ 2009 / ישראל בן דור
- 37 יומן מסע באוקראינה / נסיה וינטר
- 38 געגעעים / רותי לוסטיג
- 39 מסע לורקוביץ-אוזיראן, קיץ תשנ"ג / ציפי קרליץ
- 41 מסיבת חנוכה עם יהדות טל / בוריס בריק

לזכר חברים

- 42 דברים לזכרו של עו"ד שלמה זיסקינד
- 46 דברים לזכרם של אלי מנדל ואהרון שטיין ז"ל
- 47 לזכרו של אהרון שטיין
- 48 לסבא אהרון מנכדתך מיכל
- 49 אהרון אהרון שלנו
- 50 דברים לזכרו של אלי מנדל ז"ל, צבי רז
- 53 זאב רוח (וואווע וערבה) ז"ל, יהודה מרין
- 54 פרטיזנים יהודים ביערות ווהלין
- 55 לזכרה של מרת פייגע פוכטיק-פורטר / יהודה מרין

- 56 יומן מסע "עדים במדים" / שמואל אגבר

בהוצאת:

האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל
היכל יהדות ווהלין, רח' כורזין 10, גבעתיים 53583
טלפקס. 03-5717621

בשיתוף עם:

הפדרציה של יוצאי ווהלין, ניו-יורק, ארה"ב
Federation of Wolinian Jews Inc
E, 7th Str., Broklyn, N.Y. 1123, USA 2675
Tel. 8913323

ארגון יוצאי ווהלין, לוס אנג'לס, ארה"ב
Wolliner Society of Los Angeles
N. Palm Dr., Beverly Hills, CA 90210, USA 304

הפדרציה של יוצאי ווהלין, מונטריאול, קנדה
Federation of Wolinian Jews
Montreal, Que H3W2Z5

חברי המערכת:

יהודה מרין
יוסף גליצקי
ציפי קרליץ
בוריס בריק
אברהם ביבר

**חאמרים, כתבות, שירים, דברי זכרון, רשמי מסע ותמונות
יתקבלו בברכה.**

ניתן להעביר אל מזכירת המערכת גב' זהבה ויסברג:

wohlinorg@bezeqint.net

עיצוב:

רויטל לוי-אביב

הדפסה:

דפוס שלמה לוי בע"מ 052-5471060

דבר יו"ר האיגוד ואיר אפ"ל

מזכיר האיגוד, יזם את המפגשים עם בני הדור השני ועמל ללא לאות לגייס עוד ועוד "צעירים" לפעילות באיגוד, במטרה שבבוא היום ייטלו את ה"מושכות" לידיהם.

אהרון דאג לקרב אותנו אל מוקדי העשייה ויצק תוכן מעשי לפעילותינו. הוא דירבן ודחף והציב אותנו ה"צעירים" בראש סדר העדיפויות שלו. עו"ד שלמה זיסקינד ז"ל כיהן באותה תקופה בתפקיד היו"ר ותמך באהרון ובפעולותיו להכנסת הדור השני לפעילות.

באסיפה הכללית שהתקיימה בסוף שנת 2002 המליצו שניהם לחברים למנות להנהלת האיגוד נציגים בני הדור השני ולהנהלה נבחרו חמישה חברים "צעירים".

השתלבנו בוועדות ובעשייה ואהרון, שמונה ליו"ר האיגוד במקומו של שלמה זיסקינד, מינה צעירים לתפקידי יו"ר בוועדות השונות וערב אותנו בעשייה. כך בעצם החלה החפיפה של הצעירים עם הוותיקים שהיו בעלי תפקידים כמו הגזבר, יו"ר ועדת האינטרנט, יו"ר הילקוט וועדת הבית. אהרון ז"ל, בלהט שלו ובכישרון הדיבור והשכנוע, שלו סחף אותנו אחריו. ושכנע אותנו שאנו חייבים להתגייס לשמירה על הבית ולהמשך פעילות האיגוד.

גולת הכותרת של עבודתנו המשותפת הייתה הפקת ערב יסוד שיתוף הפעולה עם הדור השני. אירוע שאהרון עמל רבות בארגונו ודאג להצלחתו.

עו"ד זיסקינד מונה לנשיא האיגוד והוא שהדריך ולימד אותנו, סיפר והעביר אלינו, בני הדור השני את כל הידע העצום

חברים, ווהלינאים יקרים

בפתיח של הילקוט הקודם כתבתי אודות המסע המטורף של האידיאולוגיה הנאצית שהציב את יהודי אירופה הנרדפים במאבק מתמיד על עצם קיומם ולמרות שעברו כבר 67 שנים אחרי השמדת יהדות ווהלין, האידיאולוגיה המטורפת להשמיד את העם היהודי עדיין לא חלפה מן העולם. סיימתי את דברי בהצהרה המחייבת: "לכן אנו בני העם היהודי בארץ ובתפוצות, בני דור ההמשך, עלינו מוטלת החובה הקדושה לזכור ולא לשכוח, לנצור את זכר הקורבנות הקדושים ולהנחיל את ערך הזיכרון ומורשת שואת עמנו לדורות הבאים לעולמי עד.

כבני הדור השני לניצולי קהילות ווהלין, חברי ואני חרתנו על דיגלנו לדאוג להנצחת זכר יקירינו בני ווהלין."

בשנה האחרונה הלכו לעולמם שניים מעמודי התווך של האיגוד, שניים שהשפיעו על פעילותי ועל התחייבותי להמשיך את המורשת של יהדות ווהלין. יושבי הראש בעבר

עו"ד שלמה זיסקינד ז"ל ואהרון שטיין ז"ל.

אהרון שטיין ז"ל היה זה שהביא את הדור הצעיר לפעילות. אהרון ז"ל, בעת שהיה

בזכותו ובשבילו הסכמתי לקחת עלי את המטלה הכבדה ולהיכנס לנעליהם של הגדולים כל כך ממני, אלה שבנו את מפעל ההנצחה הגדול כל כך - איגוד יוצאי ווהלין.

נדרתי להמשיך את דרכם, הבטחתי לשלמה לשמור על הבית, להמשיך לקיים את האזכרות בהיכל ולדאוג שבבית תהיה פעילות ההולמת את המטרות שלשמן נבנה ההיכל.

ינוחו בשלום על משכבם ויהיו לנו מליצי יושר לסוף הדורות.

חברים יקרים, מאחל לכם בריאות טובה ואריכות ימים,

שלכם **יאיר אפל**, יו"ר

שלו מיום בנית ההיכל. ההיכל, ההנצחה בהיכל ושמירה על הנכס - המצבה לקהילות ווהלין שחרבו- היו כל עולמו. היה בינינו קשר מיוחד. קשר של הערכה וכבוד הדדי. שלמה ז"ל היה אדם אציל בעל נפש עדינה, אדם גדל רוח אך עניו וצנוע שידע בנועם הליכותיו לשכנע, לרגש ולייצר רצון לשתף פעולה. שלמה עליו השלום היה ה"רועה" הרוחני שלי. אהבתי אותו וקשה לי לדבר ולכתוב עליו בזמן עבר. הוא ראה את הנולד וידע לספר ולהעביר לי את כל מה שידע על התנהלות האיגוד, לכוון אותי, לתת מילה טובה מחד ומאידך לנזוף בי כשמשוהו לא היה לרוחו והכל בנועם ובאהבה של אבא לבן. שעות שוחחנו על הפדרציה וכיצד גייסו את הכסף ועל היחסים עם העירייה וי"ד ושם" ואיך חלום הפך למציאות וקם היכל הזכרון ליהדות ווהלין החרבה.

הקהל בטקס יום הזכרון לשואה ולגבורה

פרסום זיכרונות של ניצולי שואה באמצעות "הקרן לתמיכה בספרי זיכרונות של ניצולי שואה"

מחברים שהוועדה תחליט לסייע להם, יתבקשו להתקשר עם מו"ל או בית דפוס. כספי התמיכה יועברו ישירות למו"ל או לבית הדפוס. את הבקשות יש לשלוח על פי הכתובת הבאה:

הקרן לתמיכה בפרסום זיכרונות של ניצולי שואה
יד ושם, הוצאה לאור, ת"ד 3477,
ירושלים 91034

כל הגשת כתב יד לבחינת ההוצאה לאור צריכה לכלול את הדברים האלה:

פנייה מסודרת המפרטת את המסלול הנבחר.

תדפיס כתב היד המוקלד (לא יתקבלו חומרים בכתב יד).

תקציר (בעברית / אנגלית) של החומר המיועד לפרסום. על התקציר (2-1 עמודים מודפסים) לכלול אירועים מרכזיים, שמות מחנות ומקומות גיאוגרפיים, שמות אנשים ואישים מרכזיים ופירוט השנים שבהן עוסק כתב היד.

פרטי התקשרות מלאים (כתובת, טלפונים ודוא"ל אם יש) של המחבר ו/או איש הקשר.

הקרן מיועדת למי שמבקשים לפרסם את זיכרונותיהם באופן עצמאי. התהליך במסלול הזה מהווה חלופה מהירה ונוחה לפרסום הזיכרונות. ואלה נהלי הקרן:

הקרן מסייעת לכותבים זיכרונות אישיים מתקופת השואה.

הקרן אינה מסייעת לכותבים ספרי מחקר, תיעוד, או ספרות יפה.

התמיכה ניתנת לפרסום זיכרונות בשפה העברית שעדיין לא ראו אור בעברית או בכל שפה אחרת.

הקרן אינה מסייעת בתרגום זיכרונות שראו אור בשפה אחרת.

התמיכה היא חד-פעמית ולא תתאפשר הגשת בקשה לתמיכה נוספת.

על מנת להיענות לבקשת רוב הפונים הסיוע הניתן הנו חלקי, והמחברים יתבקשו להשיג את יתרת המימון ממקורות אחרים.

המבקשים לקבל תמיכה, יפנו בכתב לקרן בצירוף כתב היד המיועד לפרסום ותקציר.

ועדת הקרן דנה בבקשות ארבע פעמים בשנה.

גובה סכום הסיוע ייקבע על ידי הוועדה, לגופו של עניין, ובכפוף למסגרת התקציב השנתי.

החלטות הוועדה תימסרנה לפונים באמצעות הדואר.

בג"צ "כן לזקן" עדכון

מענה טכני למהותי. מוקדנים נותנים תשובות בענייני זכויות כשאינן הם מוכשרים לכך ואינן הם מסוגלים לתת את התשובות הנכונות. נוצר מצב שאינן אפשרות לקבל תשובות בענייני זכויות באמצעות הטלפון מהמוסד לביטוח לאומי".

לדברי השופטת בייניש - על הביטוח הלאומי לחשוב כיצד לשכלל את השירות, יש ממש בתלונות על הביטוח הלאומי שהשירות הניתן לפונים, אינו מניח את הדעת.

החלטת בית המשפט הגבוה לצדק: המוסד לביטוח לאומי חייב להגדיר את ההבדל בין עניינים טכניים לבין זכויות בבואו לתת מענה לתושבי ישראל.

עוד נקבע כי הביטוח הלאומי צריך תוך 90 יום, להודיע לבית המשפט העליון, כיצד הוא מתכוון לספק את המענה המהותי באמצעות הטלפון, בניגוד למצב הנוכחי, בו אין מענה כזה כלל.

בג"צ "כן לזקן" כנגד הביטוח הלאומי בעניין השירות הטלפוני הלקוי לאזרח

בג"צ דרש מהביטוח הלאומי לשפר את השירות הטלפוני, ולהודיע על כך לבג"צ תוך 90 יום

היום (23.11.09) בג"צ דן בעתירת "כן לזקן" כנגד הביטוח הלאומי, בעניין המענה הטלפוני הלקוי הניתן לזקנים וליתר האוכלוסייה, בהרכב שופטים שכלל את הנשיאה דורית בייניש, ואת השופטים איילה פרוקצ'ה ועוזי פוגלמן.

בדיון, איששו השופטים את ההבחנה הנדרשת בין "מענה טכני" אותו ניתן עקרונית לספק באמצעות מיקור חוץ, לבין מענה מהותי לשאלות של זכויות, אשר חייב להינתן על ידי עובדי המוסד.

עו"ד יפעת סולל - יועצת משפטית "כן לזקן": "כיום אין למעשה הבחנה בין

יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשס"ט

דברים שנשא אברהם בינר בטקס

אחי, ניצולי השואה
אורחים יקרים,

כמדי שנה התכנסנו
כאן הערב, ברחבת
היכל יהדות ווהלין,
ולרגלי האנדרטה לזכר
הפרטיזנים והלוחמים
היהודים מווהלין, לעצרת
הזיכרון לשואה ולגבורה.

השנה מציינים אנו 67
שנים להשמדה של היהודים בוהלין.
אנו גם מציינים 67 שנים להרמת נס
המרד וההתקוממות נגד השלטון הנאצי,
ביציאה ליערות ולחימה נגד הצורר.

יום הזיכרון לשואה ולגבורה נקבע על
ידי הכנסת, לפי תאריך יום המרד בגטו
וארשה, 19 באפריל 1943 - יום בו הונף
דגל הלאום והמרד, דגל תכלת-לבן בגטו.

עוול היסטורי נעשה לנו, ליהודי ווהלין
וליהודי מזרח אירופה. יהדות ווהלין
הקדימה את מרד גטו וארשה ב-10-8.
חודשים לפחות. במשך שנת 1942, שנת
חיסול הגטאות בוהלין, מרדו ויצאו
ליערות כ-30,000 איש, רובם נפלו
תוך כדי לחימה או שניספו בחורף
42-43 מרעב וקור. כמה אלפים הצליחו
לשרוד ולהילחם נגד מרצחינו (הגרמנים)

והאוכלוסייה המקומית), אם בשורות
הפרטיזנים ואם כיחידים בקבוצות
קטנות.

בפלך ווהלין, שאוכלוסייתה מנתה
בפרוץ המלחמה כ-2,500,000 נפש, היו
היהודים כ-10% מהאוכלוסייה, כ-
250,000 נפש. האוקראינים 80%, כ-10%
פולנים, צ'כים ועוד מיעוטים.

ההיסטוריה של היהודים באוקראינה
ובווהלין, מתחילה במאה ה-14. היהודים
חיו בערים מרכזיות כרובנה, לוצק,
לודמיה, קייב. רבים חיו במאות עיירות
וכפרים, בין אוכלוסייה עויינת.

הסיבה לכך היתה בעיית הפרנסה.
ב-22 ביוני 1941, בשעה 4 לפנות בוקר,
פלשו הגרמנים לשטח בריה"מ, קרי
ווהלין.

השלטון הסובייטי נסוג במהרה למזרח.
ב-1 בספטמבר 1941 הוקם בוהלין

התארגנויות של צעירים, שלא השלימו עם גורלם המר. הם רכשו נשק בדמים (תרתי משמע), פרצו את הגטאות וברחו אל הבלתי נודע, אל אזור היערות והביצות.

יצאנו ליערות, ללא אמצעי לחימה, ללא עורך תומך ובסביבה עויינת, שונאת יהודים והשמחה להשמידם, מה גם שקיבלו עבור כך פרס: 1 ק"ג של מלח עבור כל יהודי שהוסגר.

מי העז להעלות אז על הדעת, שבתנאים אלה ניתן למרוד ולהישאר בחיים.

בתחילת 1943 הופיעו ביערות כנופיות אוקראיניות, שערקו מהנאצים וסיסמתם היתה אוקראינה לאוקראינים.

הם המשיכו ברצח יהודים ביערות ובכפרים: בולבובצי, בנדרה, מלניק ועוד.

כ-30,000 יהודים (בעיקר צעירים) נמלטו אל היערות. רק חלק קטן, כ-3,000, הצליחו להצטרף ליחידות פרטיזנים, להילחם ולשרוד.

בינואר 1944 החל שחרורה של ווהלין, שנמשך עד קיץ 1944.

הערכתנו היא, שמספר היהודים בוהלין שניצלו היה כ-4,000 נפש, רובם עזבו את בריה"מ לפולין בשנת 1945 ומשם, בעזרת מוסד הבריחה, למערב - בדרך לארץ.

ווהלין כיום היא ווהלין ללא יהודים. ווהלין נשרפה עבורנו לעד.

גם אם צומחים שם פרחים בגינות, הרי שהם באדמה רווייה וספוגה בדם שלנו, דם משפחותינו.

השלטון האזרחי של הרייכסקומיסריאט האוקראיני ומקום מושבו נקבע בעיר רובנו.

ווהלין חולקה ל-12 "געבייטים". הממשל הוציא הנחיות והוראות לגבי האוכלוסייה היהודית, שעיקריהן היו:

סימונם של יהודים בני 10 ומעלה ע"י חובת ענידה של טלאי צהוב על הבגד, בחזה ובגב.

הקמת יודנראטים.

הפעלת עבודת כפייה

הקמת הגטאות

הטלת קונטריבוציות.

בחודשים ספטמבר-נובמבר 1941 נערך "גל של אקציות", בהן נרצחו כ-20% מיהודי ווהלין, רק בעיר רובנה נרצחו כ-17,000 נפש.

ב-20 בינואר 1942 נתקיימה בוואנזה, פרבר של ברלין, ועידה בראשות הנאצי היידריך, ושם סוכם על דרכי הביצוע של הפיתרון הסופי. היידריך נרצח לאחר מכן בצ'כיה.

ביוני 1942 החל שלב החיסול של יהודי ווהלין, שנמשך עד סוף השנה. בחודשים יוני-אוגוסט נרצחו כ-150,000 איש, שהיו כ-80% מכלואי הגטאות. יתר ה-20% נרצחו בחורף 42-43.

רצח היהודים בוצע על ידי הובלה או הולכה של האנשים מהגטאות למקום קרוב, היכן שמבעוד מועד נחפרו בורות. הקורבנות נאלצו להתפשט, וערומים הורצו אל הבורות, שם נורו או אף נקברו חיים.

בקיץ זה של 1942 (תוך שנה מהפלישה של הנאצים) קמו בגטאות ווהלין

ארגון הפרטיזנים, לוחמי המחתרות והגטאות, שאני חבר בו, הקים לפני מספר חודשים ביד לשריון בלטרון, אנדרטה מרשימה לזכר הפרטיזנים. כן מתוכנן לקום שם מוזיאון עולמי להתנגדות היהודים במלחמת העולם השנייה. מתברר, שהיו כ-1.5 מיליון חיילים יהודים שלחמו נגד הנאצים.

מומלץ לבקר.

אני תקווה ותפילה שאנדרטאות אלה תשמנה ציון דרך לדורות הבאים, עדות חיה נגד משכיחי ומכחישי השואה, ההולכים ומתרבים.

ואסיים בשורות אחרונות של המנון הפרטיזנים:

זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא ומצעדנו עוד ירעים אנחנו פה.

לפני כשנתיים פירסמה ממשלת בלרוסיה ספר עם מעל ל-9,000 שמות של יהודים שנלחמו בשורות הפרטיזנים בבלרוסיה. יש שם כמה מאות שמות של ווהלינאים. הספר נמצא כאן בספרייה ואני ממליץ לעיין בו, כי לבטח אתם עשויים להיתקל בהרבה שמות מוכרים.

אנו, יוצאי ווהלין בישראל ובעולם, זכינו להנציח בבית זה הנקרא "היכל יהדות ווהלין" את זכר הקהילות שהושמדו. הבית משמש כיום סניף של יד-ושם במרכז הארץ להנצחת השואה והגבורה. אנו, יוצאי ווהלין, אף זכינו להקים אנדרטה זו שלפנינו, לזכרם של הפרטיזנים והלוחמים היהודים. חרותים כאן כ-1,000 שמות של לוחמים שנפלו בקרבות או שנפטרו לאחר המלחמה. לרובם זו המצבה היחידה. יהי זכרם ברוך

ביום השואה פנינה קורן לבית טורצ'ניוק, רוז'ישץ

כאן אולי אשיב
אם תרצו להקשיב:
עוד לא ברא השטן את המלה
שאפשר לתאר את מעשה הזוועה.
איך יכלו זקנים וטף
לעמוד מול לוע תותח?
מה הייתם אתם עושים
לו את ידיכם היו קושרים
ולוקחים מכס את היקר בעולם
את צלם אנוש וכבוד האדם???

הלוואי ויכולתי אנוכי היום
לעמוד רגע על קברם דום
להזיל דמעה וללחוש בדממה
תפילת יזכור לזכרם.

1980

לזכר אבי דב טורצ'ניוק, אחותי הדסה
טורצ'ניוק-זוסמן ובנה חנן בן השנה
ואחותי שושנה טורצ'ניוק

מלאה אני הודיה
על כל יום שניתן לי במתנה
כי מעטים יכולים להבין
שגם אנוכי יכולתי להיות-
בין הקדושים.

החיים בעיני הם
פיקדון יקר
אולי ניצלתי בתנאי מוצהר
שאספר לעולם
מה עשו לנו חיות-אדם.

שנים רבות מאז המלחמה
שאלה אחת אותי מטרידה
אותה שמעתי לעיתים מזומנות
מאוכלוסיית ארצנו על כל השכבות
"למה הלכתם כצאן לשחיטה
לא יכולתם מזה להימנע?
אם כבר למות
מוטב בכבוד."

החלום פנינה קורן

בית שהיה ואיננו
בית שאבד לי פתאום
בית ששאבתי ממנו,
עידוד, אושר וחום.

בחלומי חוזרת אני כל ליל
לאותה פינה רחוקה
נאבקת בגדרות תייל,
מנסה לברוח לנקודה בטוחה.

ואם שיחק מזלי
ובנדודי חלומי הארוך,
נפגשתי עם בני משפחתי, שלא אחדל לאהוב.
עם אמא ואבא,
עם אחיותי הטהורות.

עם סבא וסבתא,
עם דודים ודודות.
ורוצה אני לשאול
ברגעים המועטים,
אלף ואחד דברים חשובים.

מגרוני מתפרצת זעקה מחרידה,
יד מושטת מחלום אותי מעירה
ומחזירה אותי ממסע שמעולם לא היה.
כמעט מדי לילה חוזרת אלי אותה התמונה.

נובמבר 1977

מהרהורי ליבי פנינה קורן

יש לי צורך לפעמים לשוחח עם ליבי
כי תשובתו הכנה לא תרגיז אותי.
כי מי מלבדו ירצה כעת
להקשיב לדברים שקרו באמת.

סודות רבים טמונים בליבי
כי הוא לעולם לא יבגוד בי,
ואם נשארתי אני לבדי,
בוכה ליבי בקול חרישי.

למי אוכל לספר בכלל
מה מרגישים כשנפרדים לרגע קט
ולא נפגשים יותר לעד.
לעיתים קרובות אומרות לי הבריות:
"עליך להתרחק מן העבר,
לחיות במציאות ולחשוב על המחר"

אין כיום מי שיבין
רגשות ששיכים לימים רחוקים.
אז מה יועיל ולמי אומר,
גם לא נאה להטיף מוסר.

אולי תבינו באחד הימים
את פירושן של אותן מילים.
ותפילה יוצאת מליבי בקול,
שהמחר יהיה באמת יפה מהאתמול.

1977

קדיש פנינה קורן לבית טורצ'ניוק, רוז'ישץ

ובדיוק כעבור שנה
גם שושנה היקרה
במוות אכזרי נספתה.

בסוף המלחמה,
בתוך יער לא עבות,
איכרה זקנה
לי את סיפור הזוועות סיפרה:

ששוטר אוקראיני
תיאר בפני בתה
איך באחותי הדסה ירה.
בגלל יופיה -
ידו רעדה

ואז חברו לעומתו קרא:
"על יהודיה ארורה נמלאת חמלה?"
כך נקצרו חייהם של כל השמונה:
אבי הצדיק, הציוני הנלהב,
הדסה הצעירה והטובה,
דודתי שרה ויצחק בנה,
משפחת שפיגל-ההורים הבת והנכדה,
כולם היו שכובים בשורה ארוכה.

אף פעם לא נדע
מה הייתה בפיהם המילה האחרונה,
אך זאת כן אדע,
שבליבם פעמה אהבה, תקווה
ומשאלה גדולה, לחיות בארץ ישראל הקטנה.

ביום השנה למותם,
במחשבותיי אני תמיד איתם.
נר זיכרון מדליקה,
תפילת קדיש מזמינה,
ודמעות אין סוף מזילה,
על עצמות יקירינו שפזורות בגולה
ללא מצבה.

זה קרה בחודש דצמבר 1942
על יד בונקר אפל
מילים נזרקו לתוך חשכת הליל:
"שמרו על עצמכם
תחזיקו מעמד
רק נשיג קצת מזון
נשוב לכאן מיד"

יצאנו לדרך -
בעקבותיי הדסה היפה והמסכנה
על רגל אחת מדדה.
השנייה מאוד נחבלה
באחד החיפושים אחר מקום לינה.

עברנו כברת דרך קצרה
כשמגרונה אנחה נשמעה,
ובקול חלוש לחשה
"המתיני מעט,
לא אוכל להמשיך,
לבונקר אחזור
ואת שושנה אליך אזעיק"

"תינוקך מחכה לך בכפר
באחת העליות
מוסתר בחיק סבתו
מעיני הבריות הרצחניות".

"עז רצוני את ילדי לראות
אולם לא אוכל כעת לצעוד,
הדרך קשה, מלאת סכנות"
את הדרך לכפר עשתה שושנה עמי,
יום המחרת היה יום מר וגורלי,
את יקירינו כבר לא
מצאנו בחיים....

חמלת כלבים בן ציון קמוצקי ז"ל

הילדה במלונת כלבו. הוא הגדיל את מנות המזון של הכלב. הוא לא הסגיר את הילדה, לא גירש אותה, אבל גם לא הזמין אותה אליו הביתה ולו פעם אחת - לא לאכול, לא להתרחץ, לא להתחמם בחורף הקשה, לא למתוח את אבריה הקטנים. ילדה קטנה, בתם של שכניו שנרצחו. רק כעבור יותר משנה, כשהגרמנים נסוגו והכובשים הסובייטים הגיעו לכפר, הוליך אותם האיכר אל המלונה. כך הציל הכלב של השכנים את חייה של בלה הקטנה, על אפם ועל חמתם של הצוררים.

כאשר הובלו בלה, ילדה בת ארבע ואמה מהגיטו אל המוות, דחפה האם את ילדתה לעבר חצר של גוי - איכר שהיה שכן שלהם. הילדה נמלטה ובהעדר מקום מסתור, התחבאה במלונה של הכלב, שעמד ונבח במלוא ריאותיו על שיירת ההולכים. הכלב שהכיר את הילדה לא נגע בה לרעה. הכלב הגדול איפשר לילדה להתכרבל בחלק האחורי של המלונה וחסם אחר כך בגופו את הפתח. הוא גם לא הגיב כאשר הילדה שתתה ואכלה ממזונו. זמן מה אחר כך גילה האיכר את

חניכי תנועת הנוער בני עקיבא משתתפים בטקס יום הזכרון לשואה ולגבורה

ניצחתי שמואל לידרמן ז"ל (1922 - 2008)

רוב הרכוש הוחרם ורק בנס לא נשלחה המשפחה, יחד עם שאר בעלי האדמות, לגלות בסיביר. בתקופת השלטון הסובייטי, שנמשכה כשנה ותשעה חודשים, בני המשפחה חיו תחת אימת גירוש מידי בניסיון להשתלב בחיי הפרולטריון המקומי, וע"י כך למנוע את האיום בשילוח לעבודות כפיה, נסע שמואל לעיר רובנו והחל בלימודי נהגות. הקורס נמשך שישה חודשים וכלל לימוד ברוסית של מבנה המכוננית, מכונאות, מערכת החשמל ואפילו איך מבצעים "אוברול", כלומר כיצד לשפץ מנוע. בסיום הקורס קיבל שמואל רישיון של "עוזר נהג" ונשלח לעבוד במוסך ממשלתי בעיר קוסטופול, בה גרה דודתו, אחותה הגדולה של אמו, ובביתה גר.

בינתיים נלקח אחיו יוסף לעבודת כפייה בשדה התעופה, שם היה מרותק, ולכן

שמואל לידרמן, בנם השני של יעקב-יענקל ורחל-רוחציה לידרמן, נולד ב-1922 בעיירה אוסדה מלה סידליצ'ה (MALE SIEDLISZCZE), שבפי היהודים נקראה קלייןסעלישטץ (סלישץ' זוטא), במחוז רובנו שבפלך ווהלין - בדרום-מזרח פולין. אבי סבתו שירת בצבא הצאר וקבל בתמורה חלקת אדמה בגודל של 250 דונם ולפיכך בני המשפחה היו חקלאים ועובדי אדמה. במהלך השנים המשפחה גם שלחה ידה במסחר והייתה בין השאר הבעלים של מספר חנויות. העיירה שכנה בסביבה של יערות, והאוכלוסייה - יהודים, אוקראינים, פולנים וגרמנים מנתה כאלף נפש. הרוב היו יהודים. יעקב, אביו של שמואל נהיה ראש העיירה - "סולטס" בפולנית - ובתפקיד זה שימש מ-1922 עד סוף השלטון הפולני בשנת 1939. כל בני המשפחה המורחבת, למעט אחדים שהיגרו לארגנטינה, נספו בשואה. שלושה שרדו, שמואל, בן דודו יעקב רידניק, שנסע ללימודים בצרפת ונח לידרמן שגיוסו לצבא הרוסי הרחיקו מהתופת. בין הגילאים 4 ו-7 למד שמואל ב"חדר" ולאחר מכן המשיך בבית ספר עממי פולני. במקביל, קבל שמואל שעורים פרטיים בעברית, תנ"ך עם פירוש רש"י וגמרא. לאחר מכן המשיך את השכלתו באופן פרטי. בנוסף, בגיל שמונה הצטרף שמואל לתנועה הציונית "השומר הצעיר" ולאחר מכן לתנועת "החלוץ הצעיר".

ב-17 בספטמבר 1939, הסובייטים פלשו לפולין ממזרח והכריזו על שחרור האזור מעול הקפיטליסטים. זה היה האות לקיצו של העולם בו חי שמואל עד גיל 17.

ב-22.6.1941. הצבא הגרמני נע מזרחה ובתוך פחות מעשרה ימים התנפצה כל המערכת והעוצמה האדירה שהייתה לסובייטים. הצבא האדיר הזה ברח והשאיר הכל מאחוריו. כשנכנסו הקלגסים הגרמנים לעיירתם, שמואל ואחיו ויתר היהודים ברחו לשדות. זה היה בדיוק בזמן ששדות התבואה היו בגובה שאיפשר בקלות להסתתר בתוכם. לאחר כיומיים המשיכו הכוחות הגרמנים הלאה ואז היה אפשר לחזור לכפר. או אז התבררו מימדי ההרס. הגרמנים בזזו את בתי היהודים ולקחו מכל הבא ליד, ומה שלא לקחו, קרעו, שברו והשאירו בבתים הרס. הגרמנים נכנסו לבתים, זרקו את החפצים החוצה והגויים התאספו בחוץ ולקחו את הכל.

אחרי כמה ימים אנשים התחילו להתרגל למצב החדש. בהתחלה לא היו כמעט גרמנים בעיירה,

וכך התושבים האוקראינים לקחו את העניינים לידיהם. הם הכריזו שהם חיכו לזמנים האלה שלוש מאות שנה מימי מנהיגם בוגדן חמלניצקי ימ"ש, מחולל פרעות ת"ח ות"ט. הם התנהגו כחיות טרף. בלילות היו אונסים בנות. את הצעירים העסיקו בעבודות כפיה סתמיות.

בניסיון לעצור את חיות האדם האלו דרש אביו של שמואל ולעיירה הגיעו שלושה גרמנים שהיו כאילו ממונים על הסדר במקום. הממונים הגרמנים האלה פרסמו הודעה בכתב, שמהיום והלאה השלטון בידיהם ולהרוג יהודים מוסמכים רק הם ולא מישהו אחר. הם התחילו לנהל את

האם רחל, יוסף ושמואל

האפשרות לברוח מאימת הנאצים לרוסיה ירדה מעל הפרק.

"קשה לי מאוד באופן נפשי להתחיל לכתוב על תקופת השואה, אבל אני חש צורך עמוק שהילדים שלי וגם הנכדים שלי, ידעו ולא ישכחו מה עשו הגרמנים לבני משפחתי ולעם היהודי. אני זוכר כל פרט ופרט. אני חי עם זה עשרים וארבע שעות ביממה. גם בלילות, גם בזמן שמחות משפחתיות איני יכול להשתחרר ממחשבות על אותם ימי אימים ומזכרונות על הדברים הנוראים שחזיתי במו עיני. המראות הללו רודפים אותי יומם ולילה ואינם מרפים."

המלחמה בין הסובייטים לנאצים פרצה

הגסטאפו בקוסטופול כדי לגלות איפה הסתיר את כספו. מעדות ראייה של מישהו שברח ממעצר ה"גסטאפו" נמסר שאביו של שמואל, יעקב, עם אחיו יוסף וילדיו הי"ד, נורו בקבר אחים בחוטינקה יחד עם כל שאר יהודי העיירה. יד המרצחים אמנם השיגה את בני משפחת לידרמן אולם שמואל ואחיו יוסף ועוד ארבעה בני משפחה חמקו עם תחילת האקציה למחבוא שהכינו מבעוד מועד בגורן ושם, בעוד צעדי הרוצחים מתקרבים, נפרד אביו של שמואל באמרו:

"אתם, ילדים, תיכנסו מהר ואני אטשטש את העקבות שהשארתי בגורן. אני אחכה עד שיבואו ויקחו אותי למוות. אני רוצה שמה שיהיה עם כולם יהיה איתי, ואותו דבר לגבי אמא"

בבית, מעליהם, השתוללו הרוצחים. אף אחד לא זכה לרחמים, הדודה גולדה והדודה שורה-אלקה וכן הדוד אליהו והדוד חיים וילדיהם, הוריו של שמואל ועוד רבים מצאו שם את מותם האכזרי. בתוך המחבוא שהתה חבורת הבורחים במשך יום תמים וכאשר שקטו הרוחות ובעיירה השתרר השקט שלאחר הטבח, יצאו ממחבואם ושמו פעמיהם, עקב בצד אגודל, כאשר רק בגדיהם התחתונים לגופם, לעבר העיירה הסמוכה אנטונבקה (ANTONO-WKA). לעיירה זו טרם הגיעו ידי המרצחים והיה סיכוי להשיג שם קצת עזרה. אחד התושבים נתן להם מעט בגדים אבל הידיעה שהרוצחים קרובים דחקה בהם והם המשיכו לנדוד בכיוון היער העבות שהקיף את העיירה. החבורה המשיכה לשוטט אנה ואנה אולם נטל המאורעות וריסוק עולמם גבה את מחירו ושמואל נתקף בחום גבוה והמחלה הקשה איימה להכריעו.

תוך זמן קצר קבוצת הבורחים הצטרפה

החיים במקום, התחילו לקחת צעירים לעבודות כפייה ודרשו למסור להם לפי הקצבה את התבואות, הפירות, פרות לבשר, ולאט לאט לקחו גם את הרכוש ולמעשה מיסדו את שוד הרכוש היהודי. אביו של שמואל גם זכה להזמנה מיוחדת למטה הגסטאפו בקוסטופול וחזר משם רק לאחר מספר ימים בהם סבל עינויים קשים שנועדו לסחוט ממנו את מקום המחבוא של אוצרות המשפחה.

במקביל התחילו להתפשט הידיעות על מעללי הנאצים ועוזריהם המקומיים. הקמת גטאות ליהודים בערים השונות תפסה תאוצה. זה היה רק השלב הראשון. העננים בשמי הקהילות היהודיות בווהלין הלכו והתקדרו וחיי היומיום הפכו לסיוט. בליל י"ג באלול תש"ג, 1942 החליטו הגרמנים על צעד נוסף ושהגיעה השעה להשמיד את יהודי מחוז קוסטופול. באותו יום האוקראינים חפרו תעלות ליד קוסטופול במקום שנקרא חוטינקה, והובילו לשם את היהודים. כל יהודי מחוז קוסטופול אולצו להתפשט ולהשאיר את הבגדים ולאחר מכן נזרקו חיים לתוך התעלות ונורו בתוכן.

זמן לא רב לאחר מכן, בלילה אחד, בשעה 3, הגיע מלאך המוות גם לקלינסעלישטץ. בחסות החשיכה ותחת מסך צעקות ויריות הקיפו גרמנים מיחידת "זונדר קומנדו", יחד עם התושבים הגרמנים המקומיים ששיתפו איתם פעולה, את בתי היהודים והתחילו להוציא את האנשים מן הבתים והצעידו אותם למגרש ריק. את החולים הוציאו הצידה והובילו לבית הקברות של העיירה, שם חפרו קבר אחים וירו בכל אחד בעורף. היו כאלה שנקברו חיים. אמו של שמואל, רחל הי"ד, הייתה בין אלה שנרצחו שם. אביו של שמואל נלקח פעם נוספת למרתפי העינויים של

שהיה בסיסי ביותר, מזון ושתייה, והזמנה לישון באסם שבאותם רגעים נראה להם כפסגת הנוחות. למחרת, המשפחה גם חפרה וארגנה עבורם מחבוא לשעות היום באורווה המשפחתית. וכך היה, בשעות היום התמקמו שני האחים בבור, שאפשר היה רק לעמוד בו ולנשום את צחנת שתן הסוס. בערב, הפולני היה נותן סימן לצאת ואז היה אפשר לנשום אויר צח ולאכול משהו. לאחר מספר שבועות הצטרפו לשמואל ויוסף אחיו שניים נוספים, אחד מהם היה עקיבא קרמר, בן דודו שמואל ושעיה הודלר. למרות שיסינסקי לא היה בעל אמצעים הוא המשיך לדאוג לקבוצת היהודים הנמלטים שלו. בתו אמיליה ובעלה יוזף היו איכרים עניים וגרו בבית עלוב. למרות זאת היא סייעה בהכנת אוכל ודאגה ללבוש מתאים.

בשלב מסוים התגנבו האחים חזרה לביתם וחזרו עם קופת ברזל שהוחבאה בזמנו. בקופה היו מטבעות זהב ותכשיטים. הם נתנו ליסינסקי חלק מהתכולה, כדי לממן לכולם מצרכי מזון. היתרה שימשה לקניית כלי נשק.

כאשר החיים אצל יסינסקי התחילו להיראות כשגרה שוב נשמע משק כנפיו של מלאך המוות מעל לראשיהם - בכפר הקטן היו מי שהבחינו בקבוצת האסופים ולא נותרה כל ברירה וארבעת הבורחים אספו את מעט מטלטליהם ויצאו ליער.

וכך, בשלהי שנת 1942 תעו ארבעת הבורחים, ברחבי יער פרושינסקי הגדול עד שאיתרו מקום מתאים וחפרו בונקר. במשך כל שנת 1943 שהו הארבעה בבונקר ויצאו מידי פעם לקבל מזון ולעיתים גם לקחתו בכח הזרוע מבתי האיכרים בעיבורי היער. לעיתים תפסו תרנגולת או עבדו מספר ימים אצל אחד האיכרים תמורת לחם, תפוזים וגבינה.

לקבוצות נוספות משאר העיירות בסביבה. ואז ביום רביעי אחה"צ, מבלי שיהיה סיפק בידם להבין את הקורה, כל הקבוצה שמנתה כ-200 איש הוקפה ע"י קבוצת גרמנים ואוקראינים, כשתאוות הרצח ניבטת מעיניהם. כל הקבוצה הובהלה ליער הסמוך ושם הוטלה על שמואל, אחיו ועוד ארבעה אנשים לחפור קברים.

בזמן החפירה ניגש לשמואל חברו הטוב לספסל הלימודים, אלכסיי האוקראיני, והבטיח לו מוות קרוב. עם סיום החפירה, קבוצת החופרים צוותה להתפשט אולם אז יהודי אחד, מהעיירה אנטונבקה, בשם שמואל, התחיל לברוח. אחריו רץ דוד, בנו של סופר הסת"ם יענקל-פידל חובס, ואחריהם רצו שמואל ואחיו.

דוד נורה בראשו ונפל ארצה. שמואל נפגע בכדור בידו ונפל ארצה אולם הוא התעשת במהירות, ובשבריר שניה, אחרי שנוכח לדעת שכל אבריו עדיין עימו, התרומם והמשיך במנוסתו כאשר הכדורים שורקים מצדדיו. לאחר כברת דרך התאחדו שמואל ויוסף אחיו והמשיכו במנוסתם עירומים למחצה, כאשר שמואל קודח מחום ופצוע בידו. באותה הזדמנות אמר האח יוסף:

"ניצלנו. מחר יהיה יום חדש. נחיה עוד יום. לא נאחר את המוות". לאחר התייעצות החליטו שני האחים שיהיה זה מספיק בטוח לפנות לעזרת האיכר הפולני סטניסלב יסינסקי, למרות שבעבר היה סכסוך על רקע חלוקת קרקעות בינו לבין יעקב, אביו של שמואל עוד מימי מלה"ע הראשונה. כאשר באו לביתו של האיכר הישיש התברר שהלה עיוור והוא מתגורר בבית בתו אמיליה סלוטקובסקה. הוא קבל אותם במאור פנים ואמר כי מה שהיה בעבר אינו חשוב יותר. לאחר זמן רב זכו השניים לטיפול רפואי, הגם

את הבונקר, נינטש שמואל כשהוא חולה בטיפוס וחסר אונים. לאחר כשבועיים ללא מזון וללא שתיה וכשהוא מעורפל, חולה ומתבוסס בהפרשותיו ומחשב את קיצו הקרוב עד שפתאום נשמעו צעדים. "מישהו פתח את הבונקר ונכנס פנימה. זה היה חייל רוסי, ואני זוכר את הסמל האדום שלו. החייל שאל: "מי אתה?" ברוסית וכבר היה מוכן לירות בי. אני ידעתי רוסית ואמרתי לו: "אני יהודי", ואז הוא סגר את הפתח והסתלק. יצאתי החוצה לנשום אויר נקי. כאשר יצאתי היה בחוץ שלג בגובה מטר וחצי. זה היה בינואר."

בשארית כוחותיו דידה שמואל חזרה אל בית האיכר שעזר לו לקבור את אחיו. שם הוא קבל קצת מזון ובגדים נקיים. אבל הסביבה עדיין רחשה חוליגנים מקומיים שהרגישו שעדיין לא מיצו את כל חשבונותיהם עם היהודים ושמואל

יום אחד, באחד מהביקורים אצל אחד האיכרים כדי להתעדכן בחדשות מהחזית, התנפלו על שמואל וחברו חבורת חוליגנים אוקראינים, שלקחו אותם ליער במטרה להתעלל בהם ולהרוג אותם. כאשר התרשלו לרגע הרוצחים בשמירה על השבויים קפץ שמואל מהעגלה ונמלט אל החופש בחסות החשיכה.

יום אחד, כמנהגו מדי כמה שבועות, עזב שמואל את הבונקר בדרכו לעבוד אצל אחד האיכרים. אחרי יומיים כאשר פילס את דרכו חזרה לבונקר עם שק אוכל הוא גילה לזוועתו את גויות שלושת חבריו למחבוא כאשר כל הסימנים מראים שנרצחו במכות גרון. כאשר ראה את גופת אחיו המחוללת נתקף שמואל בהלם ואפילו שקל לשים קץ לחייו. הפגישה הנוספת עם מלאך המוות הייתה הפעם קשה במיוחד. שמואל ואחיו היו מאוד קרובים והבריחה המשותפת קרבה ביניהם אף יותר.

אחד האיכרים עזר לו בקבורת הנרצחים והציע לו להתחבא בביתו לזמן מה. בינתיים, החדשות מהחזית בישרו על היפוך המגמה והחזית הרוסית החלה לנוע מערבה ותושבי האזור כבר יכלו לשמוע את רעמי התותחים. האוקראינים שהרגו יהודים הסתתרו גם הם ביערות מפחד הצבא הסובייטי.

שנות המלחמה הארוכות והמצב הכלכלי הירוד נתנו את אותותיהם והדרכים היו מלאות חיות אדם ששיחרו לטרף. מזון וקורת גג היו מותרות ורצח יהודים נמלטים היה עניין של מה בכך. שמואל, שחש שהנוחות כרוכה בסכנה גדולה, זנח את בית מיטיבו הפולני וחבר לקבוצת יהודים ביער שסיפחו אותו לבונקר שלהם. אולם כאשר התקרבה למקום חבורת רוצחים מקומיים במטרה לבזוז

שם עשן. בשלב זה, סוף סוף לימודי הנהיגה בעבר השתלמו. השרות ביחידת התובלה בלודז' איפשר לשמואל תנועה חופשית. כאשר הוא בחליפת מדים מעוררת יראה. גם הקידום בסולם הדרגות היה מהיר. במהלך שרותו שם סייע שמואל לשרידי היהודים בלודז', בין אם ע"י סיוע בגירוש פולשים לבתי יהודים, עזרה בהשגת מלבושים ומזון לשרידי הגטו והסגרת משתפי פעולה עם הנאצים. רבים מאלו שזכו לעזרתו, לא שכחו את הצעיר היהודי שעזר לבני עמו בשעות קשות ונשארו איתו בקשר לאורך שנים רבות. יהודי אחד גם נעזר בשמואל בגניבת ציוד ממחסני הצבא הגרמני הנסוג. כאשר זה הציע לו חלק מהתמורה סירב שמואל:

"אני לא צריך כסף.....אל תשלם לי. לקחת מרכוש הגרמנים זה מצווה".

לאות תודה הוזמן שמואל לחגוג "סדר פסח" כהלכתו לראשונה מזה זמן רב. ולאחר מכן המשיך והגיע לארוחה חגיגית מידי שבוע. באחד המפגשים פגש שמואל את גניה הלפרין, שגם היא נחלצה מאימי המחנות, מי שהייתה עתידה להיות חברתו לחיים ואם ילדיו. במהלך המפגשים כאשר ליבם טוב עליהם ולאחר ארוחה דשנה כמעט תמיד השיחה התמקדה בעתידם כיהודים בסביבה האנטישמית. לאחר זמן המסקנה שהתגבשה הייתה שהמקום היחידי אליו יש לשאוף הוא מדינת היהודים בפלשתינה. השלב הבא היה רק עניין של זמן.

הקבוצה כללה לבד משמואל עוד בחור, זאב גרבש (ולאדק), יליד העיירה מורדי, גם הוא פרטיזן, וניצול יחיד ממשפחה ענפה בת שמונה אחים מלבדו.

בנוסף, מנתה הקבוצה שלוש אחיות ממשפחת הלפרן, גניה (חברתו), פלה (פסיה) הבכורה ורניה (רבקה), תאומה

הבין שעליו להסתלק משם.

כאשר הגיע למזריץ' הוא פגש מספר יהודים מהסביבה שגם הם כמוהו, עברו את המלחמה בנדודים ממקום מחבוא אחד למשנהו. לאחר מספר ימים הקבוצה החליטה שמסוכן להשאר במזריץ' וכדאי ללכת למקום בו ישנם כוחות צבא ומשטרה שימנעו מעשי רצח נוספים. שמואל שעדיין היה חלש מידי מחליט להשאר. 12 חברי הקבוצה, הספיקו לצעוד רק מספר קילומטרים לפני שהותקפו ע"י חבורת רוצחים רכובים על סוסים. כל חברי הקבוצה נשחטו.

לאחר זמן קצר הגיע שמואל לעיר הגדולה רובנו, בה עד פרוץ המלחמה חיו כ-30,000 יהודים. כעת הרחובות היו שוממים לחלוטין. ביקור בקוסטופול לא הניב תוצאה טובה יותר, כאשר הגיע לבית דודתו גולדה גורש ע"י הגוי שפלש לביתה. אבל נכונה לו הפתעה חיובית, נמצאו שם דוד רידניק וגם יום-טוב גנדלמן אצלו מצא שמואל מחסה למספר ימים וגם זכה להתרחץ לאחר תקופה ארוכה. בינתיים השלטונות הסובייטים החדשים החליטו לעשות קצת סדר וכך מצא עצמו שמואל עם עוד 16,000 אוקראינים רוצחים על רכבת בדרכם לגיוס לצבא הסובייטי. הנסיעה הממושכת בקרונות הרכבת שהיו מיועדים להובלת בקר כללה גם ארוחות של סוכר, צנימים ומים חמים. מחלת הדיזנטריה הקשה בה לקה ופגישה עם כמה יהודים שניקרו על דרכו ואינספור השתדלויות עזרו לשמואל להתחמק משורות הצבא הסובייטי בדרכו לחזית הפינית. וכך, בגיל 21 מצא עצמו שמואל מגויס לצבא פעם נוספת והפעם לצבא הפולני. במסגרת השרות בצבא הפולני הגיע שמואל תוך מספר ימים ללובלין ומלובלין למיידנק. המשרפות עדיין העלו

"מהקיבוץ הוציאו אותנו בלילה בטנדרים של ארגון "הבריחה". הסיעו אותנו לחוף הים וזרקו אותנו לסירות דייגים שהביאו אותנו לספינת דיג שעגנה בים. בספינה הזאת בנו קומות מקרשים. היה שם מקום לחמישים איש והכניסו שמונה מאות. ההפלגה נמשכה שנים-עשר יום. לפני שהגענו לחיפה תפסו אותנו שתי משחתות של הצי הבריטי וליוו אותנו עד נמל חיפה. שם הן נצמדו אלינו משני צדדי הספינה שלנו והחיילים שהיו בהן קפצו לתוך הספינה שלנו והשתלטו עלינו." האופטימיות ששררה בקרב האנשים התחלפה מהר מאוד בקדרות:

"בנמל חיפה הורידו אותנו מספינתנו אחד אחד לאוניה בריטית, ובה הפלגנו לקפריסין. בקפריסין המתינו לנו חיילים בריטיים. הם הורידו אותנו למשאיות והסיעו אותנו למחנה מעצר מספר 55 על יד פמגוסטה. לכל שתי משפחות נתנו שם אוהל. במחנה מוקף גדר תיל, שנשמר על-ידי חיילים מזוינים ברובים. אמרתי אז: "אָ בְּרוֹךְ! יצאתי מהגיהנום ושוב אני בגיהנום!" במחנה גרנו שלושתנו, גניה אשתי, אחותה הבכורה פלה ואני, בחצי אוהל. בחצי השני הייתה משפחה של שלושה אנשים. היינו שם שנה תמימה.ואז נולדה בתנו הבכורה דבורה ב-14 באוגוסט 1948. חיים טננבאום, שאותו הכרנו באיטליה, היה פעיל בעלייה ב' והיה מנהל המחנה שלנו בקפריסין. כשדבורה נולדה הוא עזר לנו לקבל צריפון ומצבנו הוקל.

זמן מה לאחר קום המדינה הבריטים התחילו לשחרר את הכלואים ממחנות המעצר. ב-20 בינואר 1949 הגיע שמואל עם משפחתו לנמל חיפה ומשם הסיעו אותם למחנה בבאר יעקב, שם שוב השתכנו באוהל. לאחר זמן קצר הצליח

זהה לגניה. שלושתן ילידות סקארזייסקו-קאמיינה. נוצרה גם חברות בין זאב והאחות רניה. בתחילת המסע נסעה הקבוצה ברכבת עד גבול צ'כוסלובקיה. שם, בחדר השירותים של מסעדה השיל מעליו שמואל את מדיו ומחייל פולני הפך שוב לפליט. התחנה הבאה הייתה פראג. בפראג התברר שאין אפשרות לנסוע הלאה והקבוצה שמה פעמיה, רגלית, לאוסטריה ולאחר מכן חציית האלפים בדרך לאיטליה. בדרך לאיטליה הקבוצה נתפסה ע"י חיילי הכוחות הצרפתיים שמסרו אותם לידי חיילי הבריגדה היהודית. חיילי הבריגדה הסיעו אותם למינכן שבאותו זמן הייתה תחת משטר צבאי של הצבא האמריקאי. לאחר מספר ימים הועברו חמשת הפליטים לעיירה פרבל, לא רחוק ממינכן ושם היו נתונים לטיפולה של סוכנות האו"ם לפליטים - אונרר"א.

השנה כבר 1947 והוחלט לשלוח את הקבוצה הקטנה לאיטליה להכשרה. במסגרת ההכשרה שהו החברים בעיירה סנטה מרינה דה-לאוקה ולאחר מכן עברו למודנה ולבסוף הגיעו לרומא. ברומא החליטו שני הזוגות, שמואל וגניה, זאב ורניה, למסד את הקשר ביניהם והחתונה נערכה בבית הכנסת הגדול של רומא. הייתה זו חתונה משותפת לאחיות התאומות.

האחות הבכורה, פלה, מי שהייתה כאם מגוננת לאחיותיה הצעירות, הכירה את ראובן (רובין) ברי יליד פלוצק, ומי ששרד את אושוויץ והתחתנה איתו. במסגרת ההכשרה נשלחו שמואל וגניה לקיבוץ בטורינו לחכות לתורם לעלות לפלשתינה. ואז, לילה אחד, מיד אחרי שאוניית המעפילים "אקסודוס" הפליגה לארץ, הגיעה העת:

העממי שברמת הטייסים בתל אביב. נותר רק להשלים חוב אחד, חוב של כבוד כלפי בני משפחת יסינסקי שפתחו את דלתם בפני שמואל ואחיו באישון לילה, תוך סיכון חייהם, ונתנו להם אוכל ומקום לישון במשך חודשיים. בעזרת משה גליקמן, שכן וחבר ילדות, ומי שליווה ועזר בהמשך לשמואל גם בהקמת חנות המטבעות והעתיקות שפתח בתל אביב, אותרה הבת אמיליה בארה"ב. בעקבות המלצותיו של שמואל אכן הוכרו האב ובתו כחסידי אומות העולם ועץ ניטע על שמם בירושלים.

"ב-1982 נסעתי לארצות-הברית וביקרתי את אמיליה. התארחתי בביתה ארבעה-חמישה ימים. יותר לא יכולתי. לא הייתי רגוע. אמיליה לא עשתה לי כל רע אף על פי כן הרגשתי בביתה שלא בנוח. כל יהודי שעבר את השואה

שמואל לקבל חדר בדירה ערבית נטושה ביפו. בחדרים הנוספים בדירה גרו פליטים נוספים. המשפחה נשארה בדירה זו עד 1954. בשנת 1952 הצטרפה למשפחת לידרמן הבת השנייה אראלה. במקביל לסידורי הדיור מקבל שמואל צו גיוס לצבא. לאחר מספר בירורים והתייעצויות עם חברים ומכיון שידע עברית מתגייס שמואל למשטרה.

לאחר סיום קורס השוטרים הראשון שנערך בשפרעם נשלח שמואל למטה בתל-אביב בתור שוטר מקוף.

הקידום לתפקיד יומנאי היה מהיר ולאחר מכן סיים גם קורס חוקרים. לאחר 10 שנים של שרות במשטרה החליט שמואל שהגיעה העת לעזוב את המשטרה. המשכורת במשטרה הייתה נמוכה אבל עבודה צדדית בתור נהג מונית אפשרה למשפחה לרכוש דירה קטנה בשיכון

סיפור חייו של שמואל לידרמן מקפל בתוכו את סיפורם של רבים מהאודים העשנים שהגיוחו אל מחוץ לתופת הרתחת של מלחמת העולם השנייה, כאשר במהלכה עברו טלטה מרסקת שהפרידה אותם מבני משפחתם, מתרבות חייהם לאורך דורות רבים והעמידה אותם בחזית המאבק על קיומו של העם היהודי כולו. עד גיל 17 חייו של שמואל התנהלו על מי מנוחות. נתיב התהפוכות החל עם פלישת הרוסים לפולין ונמשך עם הכיבוש הנאצי, הינצלות מצפוני המוות מספר פעמים, בריחה מתמדת ואיבוד כל בני המשפחה. שרות בצבא הרוסי ולאחר מכן בצבא הפולני. ההעפלה לארץ, מעצר בריטי בקפריסין ולבסוף בניית בית ומשפחה בישראל.

חי בפחד. עד היום אני חי בפחד. אין לי אמון בגויים. הגויים בקליין סעלישטץ קראו לאבי "אבא של כולם", לא רק של היהודים אלא גם של הגויים. אבל אחרי שהגרמנים והאוקראינים טבחו בכל יהודי העיירה הם, אותם הגויים היו הראשונים שבאו לקחת מתוך הבית כל מה שרק היה אפשר. אני חוזר ואומר, שעד היום אין לי אמון בשום גוי. אין ליהודים מקום בעולם מחוץ לארץ ישראל. יהודים שחושבים על עתידם מבינים שעליהם לחיות בארצם."

בשנת 1990 יזם שמואל, עם בני עיירה נוספים, הקמת אנדרטה בבית העלמין בחולון לזכר קדושי קליין-סעלישטץ.

לובומל פנחס גוז

מס מלחמה של 250 אלף רובל, 30 גושי זהב, תכשיטים מזהב ומכסף, 30 זוגות מגפיים, 30 חליפות מבד אנגלי. שבוע לאחר כניסת הגרמנים לעיירה הוצא צו שעל היהודים להתייצב בכיכר העיירה. הרחובות היו מוקפים על ידי אנשי ה.ס.ס ומיליציה אוקראינית. בפעולה זו נהרגו חמישה מבני העיר. שבוע לאחר מכן החלו האקציות. 400 גברים מבני העיר נתפסו, הובלו מחוץ לעיר ושם נרצחו.

רוב בני העיירה האמינו לגרמנים שטענו כי האנשים נלקחו לעבודה, עד שנערים מצאו שרוול עם מגן דוד בסביבות הבור מחוץ לעיר. כולם הבינו כבר מה מחכה להם מידי הצוררים והתחילו לבנות מחילות ומקומות מחבוא. באקציה השנייה המשטרה האוקראינית והגרמנים חטפו גם נשים וילדים. הגיטו בלובומל הוקם ב-5 בדצמבר 1941. בשני הרחובות שהוקצו לכל האוכלוסייה נדחסו קרוב ל 2000 איש נשים וטף.

לבעלי מקצועות שהיו נדרשים לגרמנים ניתנו תעודות מיוחדות והוקצו להם 40 דירות ברחוב הרכבת. רבים מבעלי היכולת קנו תעודות כאלה מידי המשטרה האוקראינית בתקווה שהדבר יעזור להם לשרוד, אבל בפשיטה האחרונה גם הם נטבחו יחד עם כל בני העיירה.

בהושענא רבה תש"ג 5 באוקטובר 1942 בשעה שלוש לפנות בוקר

לובומל נוסדה בשנת 1366. בשנת 1626 נבנה בה בית כנסת מפואר על ידי מלך פולין זיגמונד השלישי. בית הכנסת נמנה על עתיקות ממשלת פולין ותוחזק על ידה עד להריסתו בידי הנאצים. תחילת חורבנה של לובומל הייתה בשלוש לפנות בוקר ב-22 ביוני 1941, בהרעשה כבדה של תותחי הצבא הגרמני. הם עצמם הגיעו לעיירה ב 25 ביוני 1941.

באותו יום נפלו הקורבנות הראשונים ומרכז העיירה נשרף.

למחרת הוצאו הצווים וההוראות ליהודים: תנועתם ברחובות העיר הוגבלה לשעות 7 בבוקר עד 7 בערב והיה עליהם לענוד שרוול מבד לבן עם מגל דוד במצע כחול על יד ימין. מי שיפר את ההוראות- יוצא להורג.

לפי צו נוסף של ה.ס.ס על היהודים לעזוב תוך 24 שעות כל רחוב שגרו בו נוצרי אחד או שנים. הבתים שננטשו הפכו להיות רכוש מפקדת האזור. ברחובות האחרים נדחקו משפחות היהודים 20-30 איש בחדרים שגודלם לא עלה על שלושה מטרים מרובעים.

בערב יום הכיפורים הוצא צו שחייב את היהודים לענוד טלאי עגול על הבגדים מלפנים ומאחור.

על כל בית היה צריך לתלות טלאי צהוב בגודל של חצי מטר. כמו כן חויבו היהודים לבחור מועצת יהודים - יודנראט. בצו נוסף הוטל על העיירה

רבים מבני העיירה הצליחו לברוח ליערות. חלקם פנו לאיכרים שהכירו בכפרים ונתנו בידיהם כסף כדי שיצילו אותם ואת בני משפחותיהם. האוקראינים לא היססו לקחת את הכסף ולמסור את שכניהם לידי הס.ס. או לידי המשטרה האוקראינית. רוב השורדים עזבו את אדמת פולין ועלו לארץ ישראל.

החלה השמדת יהודי לובומל על ידי אנשי הס.ס. והשוטרים האוקראינים מהעיירה ומן העיירות הסמוכות: מצויב, שצק וקובל. באותו בוקר נתפסו 1500 מיהודי לובומל הופשטו מבגדיהם בכיכר העיר והובלו לעבר בית החרושת ללבנים. שם נורו ונזרקו לבורות שהיו מוכנים מראש. הבורות נחפרו על ידי בני העיר עצמם, בצו הגרמנים בתואנה שאת הטיט צריכים לצורך בניית כלי חרס.

עירתי ראפלוּבקה מאיר גולדווין

ריחמו על היהודים שהוגלו לרוסיה, אך לא שערו מה שיקרה להם תוך תקופה של כשלוש שנים.

עם פרוץ מלחמת גרמניה רוסיה

התחילה המלחמה בין רוסיה וגרמניה. הגרמנים כבשו את כל האיזור, כולל עירתנו ראפלוּבקה.

נשאה תקופת ביניים, הרוסים עזבו את ראפלוּבקה, הגרמנים עדיין לא הגיעו, האוקראינים לקחו את השלטון בידיהם. והתחילו לשדוד את יהודי ראפלוּבקה מכל הבא ליד, ממש עשו בהם פוגרום.

זכור לי מקרה של אוקראיני בריון גבוה, ששדד אצל יהודי חליפה ומגבעת, לבש את זה, אבל התרוצץ יחף, כי נעליים בגודל המתאים לרגליו לא הצליח למצוא.

לבית יהודי אחר באו המוני אוקראינים לשדוד. לא היה מעבר לבית מרוב ההמון האוקראיני, אחד מהם שראה מנורת נפט עומדת על אדן החלון, ניתץ את החלון ולקח את המנורה. יהודי ניגש אליו ושאל:

"מיקיטה מה אתה עושה, האם אינך מתבייש במעשיך?" האוקראיני ענה לו: "תשתוק, יהודי מזוהם!" למרות שהכיר את היהודי, הרי שכנים היו, האוקראיני אמר שלשדוד ולבזוז אצל יהודים זו מצווה.

השלטון הגרמני - אוקראיני

בינתיים הגיעו אלינו הגרמנים. אירגנו יודנראט מבין נבחרי יהודי ראפלוּבקה.

קשה מאוד לכתוב על עירתי מולדתנו, כשנזכר אתה שהכל גז כחלום, כשיודע אתה ששוב לא יחזרו היקרים לך. נולדתי בעיירה קטנה - אוליזרקה (Ollizarka).

לעולם לא אשכח את סבר פניהם של אנשי עירתי, שתמיד היו שמחים ביוםם ורצו לדאוג ליום המחר. מעולם לא חששו שמישהו יעשה להם רעה, שהרי לא הייתה סיבה לכך. אנשים עבדו בחקלאות, בנאות ובמקצועות שונים. חיו עם כל הסביבה בשלום, בלי פחד.

עירתנו הצטיינה בתורה ובעבודה, הרי חוק חינוך חובה לא היה אצלנו, אך האנשים ידעו שצריך ללמוד, למצוא איש את רעהו. אני למדתי בחדר עד 1937 אצל המלמד, אשר וינר ז"ל.

בשנת 1937 נפטרה אימי ואני אז בן תשע שנים. בביתי נשארו ילדים קטנים. דודי שמחה ברט לקח אותי לראפלוּבקה (Rafalowka), אצלו התחנכתי. עד היום אני תוהה למה בחר בי, מבין יתר אחי, חושב אני שאולי זה גורלו של אדם. לדודי שמחה ז"ל, יש בן בגילי, חיים שמו. למדנו יחד בבית ספר תרבות עברי עד שנת 1939.

"שחרור" אזרינו ע"י הסובייטים

הרוסים כבשו את האיזור שלנו. היהודים האמידים ואלו ששיתפו פעולה עם המשטר הפולני נגד השמאלנים, הוגלו לפני רוסיה או לסיביר. אנשי ראפלוּבקה

חיסול היהודים בסביבתנו

הגיעו שמועות מכל מיני מקומות בסביבה שהגרמנים הורגים יהודים בלי סיבה. יום בהיר בבוקר, דודי שמחה העיר אותי מהשינה ולקח אותי למקום עבודתו ואמר: "מאיר בוא איתי לסמולרניה, תראה את מקום עבודתינו". הלכתי לראות. הסקרנות שלי דירבנה אותי ללכת לשם. דודי הראה לי את המקום, סימנתי לי בזכרוני סימני דרך, כדי שאוכל להגיע לשם לבד בלי עזרת דודי אם אזדקק לכך, כי ביער ניתן להתבלבל בקלות. חזרתי הביתה.

כעבור כמה שבועות והנה שומעים באחד הבקרים שהאוקראינים והגרמנים חופרים בורות ליד סוחובולי. נפוצו כל מיני שמועות בעיירתנו. יהודים התקהלו ליד בית הכנסת, לא שיערו שהבורות מיועדים להשמדת יהודי ראפלוּבקה והסביבה. בכל זאת התחילו יהודים לברוח. הרוב לא האמין שיקרה דבר שכזה ונשארו. דודתי חיה ז"ל אמרה לי ולבן דודי חיים: "אתם ילדים, נסו לצאת מהגטו, אתם ילדים אולי תנצלו, לפחות אתם תשארו בחיים".

חיסול יהודי ראפלוּבקה

הלכנו לסמולרניה - המקום בו עבדו בני עירנו, בתוכם דודי שמחה. סיפרנו להם שיש שמועות שהגרמנים והאוקראינים זוממים משהו נגד יהודי ראפלוּבקה והסביבה. דודי שמחה אמר לי ולבן דודי חיים לחזור לראפלוּבקה, לנסות להגיע לביתנו, להגיד למי שנפגוש בדרך שיברח ליערות בסביבה, אולי כך ינצלו.

בדרכנו חזרה פגשנו אוקראיני חורש את אדמתו, שאלנו אותו מה פשר היריות שאנו שומעים, והוא ענה: "הורגים את יהודי ראפלוּבקה". חזרנו ליער, לסמולרניה,

הגרמנים הטילו כל פעם גזירות חדשות על יהודי ראפלוּבקה. פעם דרשו זהב שהיהודים אספו ומסרו לגרמנים, וכן כל דבר ערך שהיה ברשותם, פרוות, מגפיים עבור הצבא הגרמני וכו'. כשכבר לא נותר מה לתת לגרמנים, הם התחילו לרכז את יהודי ראפלוּבקה ברחוב אחד למעין גטו. מי שהיה גר בדירת שניים או שלושה חדרים, העבירו אותו לחדר אחד, סגרו מסביב וגידרו, אין יוצא ואין בא מהרחוב.

הגרמנים הוציאו גזירה חדשה: כל יהודי חייב ללכת עם טלאי צהוב מלפנים ומאחור, על מנת שיבדל מאחרים. בכל מקום כתבו שלטים: "ליהודים וכלבים הכניסה אסורה".

התחילו לקחת את היהודים לכל מיני עבודות: במסילת הרכבת, במינסרה.

חלק מיהודי ראפלוּבקה עבדו בסמולרניה ליד סוחובולה (Suchowola).

על סוחובולי אני מתעכב במיוחד כי במהלך סיפורי אחזור למקום שקראתי לו סוחובולה, תמיד אזכור מקום זה. לא רחוק מהמקום הנ"ל היתה "סמולרניה" בלועזית. שם היו מפיקים שרף ופחם מגזעי אורן.

כפי הנראה הגרמנים השתמשו בחומר לצרכי צבאם.

דודי שמחה ברט ז"ל העדיף לעבוד ב"סמולרניה" למרות שהיתה זאת עבודה קשה ומפרכת.

ה"סמולרניה" היתה מחוץ לעיר ראפלוּבקה, ע"י כך חשב דודי להציל יהודים, שיהיו מחוץ לגטו, אם יקרה משהו. דודי שמחה אירגן קבוצה של יהודי ראפלוּבקה, המריץ אותם לעבוד ביער, אפילו אם היה קשה ומפרך. היתה לו מין תחושה שעלול לקרות משהו נוראי בעיירתנו ראפלוּבקה.

אוכל, כבר היה אחרי שקיעת החמה, לא אכלנו באותו יום וגם למחרת - היה זה ערב כל נדרי. דודי ז"ל היה איש דתי ואמר שאסור לאכול. צמנו יומיים, למרות שדודי ביקש מאיתנו שנאכל היות והיינו עדיין ילדים.

תמיד אזכור את היום הנ"ל, מעולם לא צמתי בכוונה בקלות כזאת כמו אז.

שהינו אצל קירילו כשלושה שבועות, הגרמנים התחילו לחפש בסביבה אחרי יהודים נמלטים. מידי פעם היה הגוי מספר לנו שהרגו יהודים בסביבה, רמז לנו לעזוב את המקום, לכן עזבנו.

נדע לנו לאחר מכן שהוא לא נמנה עם חסידי אומות עולם. הוא גם חיסל כמו ידיו יהודים רבים בעיירה מנייביץ, אבל עם דודי שמחה היה בידידות. הוא עשה איתו חסד ולא הרג אותנו.

מחסה אצל איכרים מחסידי אומות עולם

מאוזיריץ נדדנו לכפר סרחוב (Serchow), הגענו לגויה ששמה היה מטרונה, בעלה היה חולה, ומצבם היה קשה. האישה היתה חולקת אתנו את הפרוסה האחרונה שנשארה. סידרנו לנו מלונה כמו לכלבים בערימת שחת, ולשם הייתה מביאה לנו בלילה תפוחי אדמה או פרוסת לחם להשביע את רעבוננו.

נדע לנו מאוחר יותר שהאוקראינים הלשינו שהיא עוזרת ליהודים. והגרמנים שרפו את משפחתה וביתה. אפילו אוקראינים טובים שרצו לעזור פחדו מהגרמנים, שמא מישהו ילשין עליהם וגורלם יהיה כמו של מטרונה.

התארגנות יחידות פרטיזנים

בתקופת שהותנו ביערות, התחילו

לדודי שמחה. סיפרנו ליהודים שהיו שם על גודל האסון שקרה ליהודי ראפלוברקה, כולם עמדו ביחד ופרצו בבכי מר. חלק רצה לחזור לראפלוברקה כדי להיהרג יחד עם משפחותיהם, דודי השפיע עליהם שלא לחזור.

הבריחה מהגטו

לא יכולנו להישאר קבוצה של כ- 10-12 איש פן נתגלה לגרמנים. התפצלנו. כל אחד חיפש לו מקלט בנפרד. דודי שמחה ובן דודי חיים ואנוכי החלטנו לברוח ממקום ההריגה, להתרחק כמה שיותר.

דודי הכיר את הכפרים בסביבה, הוא היה בקשרי מסחר איתם.

הלכנו כל הלילה ולמחרת כל היום. לא הסתכלו אחורנית, פחדנו שרודפים אחרינו. באיזה שהוא רגע הרמנו את הראש דודי ואני, וראינו שבן דודי חיים לא נמצא איתנו. החלטנו לחזור ולחפשו. חזרנו כברת דרך וראינו אותו ישן, מוטל על האדמה מרוב עייפות והליכה ממושכת. הערנו אותו והמשכנו בשארית כוחנו עד שהתקרבנו לנהר "סטיר" (Styr) צלחנו את הנהר סטיר באמצעות קרשים, הגענו לכפר מולציץ, לביתו של אחד האוקראינים שדודי הכיר. הוא נתן לנו לחם הנקרא בשפתם "פלניצה", וגם בגדים להחלפה, שלא יכירו לפי הלבוש שאנו יהודים.

צום יום כיפור בדיר חזירים

ממולציץ נדדנו לכפר אוזיריץ, לא הלכנו במרכז הכפר אלא בפינת היער ליד הכפר. בבית בודד שנקרא בשפת האוקראינים "חוטור" (Chutor) גר אוקראיני ששמו קירילו (Kirilo). שהינו אצלו בדיר חזירים בעליית הגג, ובכל ערב היה מביא לנו אוכל. זכור לי מקרה שהגוי הביא לנו

מבוגר ולא קיבלו אותו לפרטיזנים, לכן, כל אחד מאיתנו מצא מקום אצל אחד המיסיונרים שהיו בכפר אוזיריץ. אותי קיבל לעבודה מיסיונר בשם סמפון. למרות שהיו פרטיזנים בסביבה והגרמנים היו ממעטים להגיע, היו אוקראינים בסביבה שנקראו בנדרובצים שהיו הורגים יהודים. לכן הייתי צריך להסתגל לחיים כאילו אני אוקראיני. הייתי צריך להיות אפיפיור יותר מהאפיפיור, שלא יכירו שאני יהודי ושלא יאונה לי כל רע.

השחרור

שהיתי אצל המיסיונר סמסון (Samaon) עד שכבשו הרוסים בחזרה את האזור האוקראיני. חזרנו לעיירתנו ראפלובקה, בתקווה.

להתארגן פרטיזנים באזור כפר אוזיריץ (Ozierce), לא הרחק ממקום שהותנו. הפרטיזנים כללו יהודים שהצליחו לברוח מידי הגרמנים, רוסים שברחו מהצבא הרוסי לא כל כך אוהבי יהודים, אבל הצטרפו לפרטיזנים כי שמעו שרוסים תוקפים את הגרמנים ויש להם הצלחות ופחדו שסופם יהיה מר. בזמן שהרוסים כבשו את אוקראינה הם הצניחו מפקדים מרוסיה שניהלו את גדוד הפרטיזנים. הפרטיזנים היו נלחמים לעיתים קרובות עם הגרמנים, והיו זמנים שהגרמנים פחדו להסתכן ולא נכנסו לאיזור הנ"ל.

התחפשות כאוקראיני

בן דודי ואני היינו ילדים עדיין ועל כן לא יכולנו להצטרף לפרטיזנים ולהיות לוחמים מן השורה. דודי שמחה היה

מר ראובן בן שחר, ראש עיריית גבעתיים, מניח זר לרגלי האנדרטה לזכר הפרטיזנים יוצאי ווהלין

דברים שנאמרו בכפר סופאצ'וב

בפני נסטסיה ובני משפחתה אברהם אפלבוים

בס"ד 6.11.97

בביקור אצלם ביום 10.7.97

נתנו לנו באותם ימים גורליים מעט תקווה להמשך המאבק לשרוד. אני גאה בכך שהקונים שלנו מן העבר הרחוק, (הזכור לכם עדיין, החנות של מבשיק בסטרה רפלובקה!), הסופאצ'ובצים, עזרו ליהודים במצוקתם ומרביתם התייחסו אלינו באנושיות. הודות לסיוע שלכם בימים ובשבועות הראשונים, זמנים קריטיים, לאחר חיסול הגטו, ניצלו 40 יהודים מן העיירה רפאלובקה הישנה מתוך האוכלוסיה היהודית שמנתה כ-350 נפש וכן ניצלו עשרות יהודים ממקומות אחרים של האיזור הזה. כל היתר נספו! חכמינו הקדומים קבעו כי: "כל המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו"

אתמול ביקרנו בקבר האחים על "גבעת באכוב", ערכנו שם אזכרה ותפילה לפי המסורת והדת שלנו, התייחדנו עם זכרם של הקורבנות מידי הרוצחים הגרמניים ועוזריהם המקומיים. מרבית אלה ששרדו את השואה, עלו אחרי המלחמה לארץ ישראל, כאן החלו הכל מחדש, לבנות מולדת ולהקים משפחות. דרישת שלום לכם מכל ידידיכם ילידי המקום, אשר חיים בישראל במיוחד מן האחים לייב ושלמה וייסבלט, ילידי הכפר שלכם. תודה רבה על קבלת הפנים החמה. אני מאחלים לכם, בריאות, חיים שלווים, ושלוש. יהא אלוהים עמכם!

ידידים יקרים - בני סופאצ'וב, משפחות מלניק-מוליאר ואחרים באנו היום מישראל, לפגוש אתכם בביתכם, אני אישית, אברהם בן משה, מהעיירה רפלובקה הישנה, הבת עין-יה ובעלה משה טרי, אשר נולדו בישראל. הגענו לכאן להכיר אתכם, אנשים נהדרים ולאמר לכם: תודה! ולהודות על כל הטוב שעשיתם למעני, למען אבי המנוח ואחי שמוליק, וכן עבור יהודים אחרים שהצליחו להימלט מן האבדון בגטו רפלובקה החדשה לפני 55 שנים ביום שבת, 29.8.42.

רעייתי הדסה ובתי הצעירה חגית שלא יכלו לבוא עימנו ונותרו בבית בישראל, שולחים לכם דרישות שלום לבביים. יברך אתכם האל עבור מעשיכם הטובים וינצור לנצח את נשמות הוריקם: אנדריי ואנה, חסידי אומות העולם. מילים אלה אני אומר לכם מעומק הלב, לבני המשפחות שלכם, וכן לבני הכפר האחרים, ובמיוחד למאמינים הבפטיסטים שביניהם, אשר הושיטו יד לאנשים נתונים במצוקה גדולה בימים גורליים לעם היהודי, בכל מרחבי אירופה, שעה שסכנה איימה גם עליכם. פת לחם, תפוח אדמה, כותונת ישנה, "פוסטולי-ים" (מנעלים קלועים מקליפת שיח מיוחד), לינה באסס ועצה טובה,

גבעת באכוב יו"ר ארגון יוצאי ראפלוּבקה, אריה פינצ'וק ז"ל

דברים שנשא יו"ר ארגון יוצאי ראפלוּבקה, אריה פינצ'וק ז"ל, בעצרת הזכרון שנערכה על קבר האחים ב"גבעת באכוב" ולרגל הקמת מצבה וגדר במקום ביום 26.8.1999 (תרגום מרוסית).

בטקס השתתפו יוצאי ראפלוּבקה מישראל ומברזיל, נציגי המועצה המקומית ראפלוּבקה, אורחים מקומיים ובני משפחה שסייעו לניצולים בתקופת השואה.

מכובדי,

איום זה בוצע ע"י הגרמנים הנאצים, אך אי אפשר להתעלם מהאמת העצובה והקשה, שגם חלק משכנינו בני המקום, רוסים ואוקראינים, השתתפו במעשה אכזרי זה, ועזרו לגרמנים. האנשים הקבורים כאן היו תושבי המקום, אנשי עבודה קשי-יום, אזרחים נאמנים לקהילה, ושכנים טובים. הם הושמדו על לא עוול בכפם, ורק משום שהיו יהודים. מספר מבני עירוּתינו ניצלו ע"י אנשים טובים, שסיכנו את חייהם למענם, ועל כן כולנו מלאי תודה והערכה לאותם אנשים. כמה מניצולים אלה נמצאים עמנו כאן.

היום אנו כאן כדי לחנוך מצבה צנועה לזכרם של הנרצחים. אנו מבקשים להודות לכם על שאפשרתם לנו ואף עזרתם להקים מצבה זו, ולקיים את טכס האזכרה. אנו מודים לכם על שבאתם להיות עמנו במעמד זה ומקווים שתעזרו לנו לשמור על המקום בצורתו הנוכחית.

עכשיו ברשותכם, מכובדי, נעבור לטכס שלנו, בשפתנו, השפה העברית.

אני מבקש סליחה על שאינני שולט בשפתכם, השפה האוקראינית, וידיעותיי בשפה הרוסית, גם הן אינן רבות, אך אשתדל כמיטב יכולתי לומר לכם כמה מילים בשם כולנו הנוכחים כאן, ובשם כל יוצאי ראפלוּבקה והסביבה הנמצאים בישראל - ניצולי השואה שהתרחשה כאן לפני 57 שנים.

אני מבקש מראש סליחתכם על השגיאות שאעשה.

כפי שאתם יודעים - במקום הזה, בו אנו עומדים עכשיו, קבורים, בקבר ענק אחד, 2500 יהודים תושבי ראפלוּבקה אוליזרקה, זילוצק, סטרה ראפלוּבקה והסביבה. גברים, נשים, זקנים, ילדים ותינוקות. הם הוצאו בכוח מבתיהם, רוכזו בכיכר שליד תחנת הרכבת, ביום שבת, 29 באוגוסט 1942, ומשם הובלו כשהם מוקפים בשומרים חמושים לכאן, כאן הם נורו אחד אחד בעורפם, והושלכו לבורות שהוכנו מראש.

בבורות האלה נמצאים, הורים שלנו, אחים ואחיות, משפחות שלמות. רצח

מסע אל גיא-ההריגה ב"כובה" אהרון שטיין ז"ל

סיימנו את טקס האזכרה בשירת התקווה, כשבלבותינו מפעמת התקווה ואף הביטחון המלא, כי שואה נוספת לעולם לא תחזור. לא עוד! מדינת ישראל היא הערובה לכך. עם זאת עלינו ועל כל עם ישראל מוטלת החובה הקדושה לא לשכוח. לזכור ולא לשכוח! עם שאינו זוכר ושוכח את עברו אין לו גם עתיד.

בבואנו לקובל נפגשנו עם ראש העירייה ונבחרים - העיר, נתקבלנו בסבר - פנים יפות ובסיום שיחתנו אודות קבר האחים בכובה, סוכס בפרוטוקול בשפה הרוסית, שהעירה תסייע בידינו לגדר ולשפץ את האתר.

לפני צאתנו לבכובה התהלכתי כסהרורי וכחולם בהקיץ. מצב-רוחי היה קודר וחרדה גדולה אחזה בי. מה אומר ומה אגיד לקדושי עירנו הטמונים בקבר האחים? מה אומר להורי היקרים? שאלות רבות עלו במחשבתי ותשובות אין.

סוף סוף יצאנו לבכובה ואלינו התלוו ממלא-מקום של ראש-העיר, מזכירת העיריה ונציג אזור בכובה.

האוטובוס נעצר ואנו צעדנו מרחק של ק"מ אחד בתוך חורשה ופתאום נתגלתה לפנינו המצבה המוצבת על גבעה. התקרבותי וניצבתי ברטט וברעדה לפנייה.

בראש המצבה מוטבע מגן-דוד ובמרכזו מנורת שבעת הקנים. האותיות הכתובות פורחות כאילו מול עיניך ושני

כתבה זו מוקדשת למסע בן שמונה ימים לקובל, אל גיא-ההריגה בכובה, דרך אושוויץ-בירקנאו, דרך גטו וורשה וקרקוב. יצאנו במשלחת מצומצמת של 13 איש, מהם 7 מבני דור ההמשך-דור שני ושלישי.

מתברר שבני דור ההמשך אינם אדישים לנושא השואה והקשר למורשת אבות, נוגע עמוק בלבותיהם. מה רבה הייתה התרשמותם, לפני כניסתנו לעיר, כשראו את השם KOVEL מתנוסס על התמרור!

הם מחאו כפיים וצעקו בקול רם קובל! קובל! אכן יש שכר לעמל. במשך שנים אנו פועלים להכשיר עתודת צעירים, שיפעלו במסגרת הקהילה ובמידה מסוימת הצלחנו.

התחלנו את המסע באושוויץ - בירקנאו המקום הידוע לשמצה המסמל את השואה בכללותה - שבו הושמדו למעלה ממיליון וחצי יהודים. המשלחת צעדה לאנדרטת קדושי השואה, הממוקמת בסמוך למשרפות שנהרסו, שם הנפנו את דגלי הלאום בגאווה וערכנו טקס אזכרה. התפללנו תפילת "יזכור" ו"אל מלא רחמים" והקראנו קטעים מתוך נבואת "חזון העצמות היבשות" של הנביא יחזקאל: כה אמר... "קראתי בקול רועד "הנה אני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל... ונתתי רוחי בכם וחייתם...".

קצרים מדרשתו: "אני רואה שחיטה גדולה, שעומדת להתרחש כאן בבכובה שכמוה טרם ידע עמנו... איש לא יבוא להשתטח על קברינו, איש לא יאמר "קדיש" על קברינו. אנו עולים על קידוש-השם, נתאחד כולנו כאיש אחד ונלך לקראת המוות בלב שמח".

משלחתנו הגיעה להשתטח על קבר-האחים ובכך פרעה חוב גדול, חוב מוסרי, מצווה וחסד של אמת ואל בעל הרחמים, השוכן במרומים ימציא מנוחה לנשמותיהם בסתר כנפיו לעולמים.

שמענו גם על מעשה גבורה ועוז של יוסף אברך - מורה מהגימנסיה העברית "תרבות". בזמן שרוכזו כל יהודי קובל טרם הוצאתם להורג בבכובה, הוא קם ויצא מבין שורות המובלים לטבח, אזר עוז הגביה את ידו היחידה, נעמד מול הגרמנים וקרא בקול: "יום תבוסתכם קרב ובא! מוות לנאצים הפושעים! עם ישראל חי!" הייתה זאת קריאתו האמיצה האחרונה. הגרמנים ירו בו והוא נפל מתבוסס בדמו. הוא מת מות גיבורים, כיהודי אמיץ-לב וגאה.

הייתה גם גבורה עילאית אחרת, גבורה שאין כמוה, כשהמוני - ישראל נאבקו יום - יום ושעה-שעה על חייהם ועל דמותם כבני - אדם. היה זה מאבק על שמירת צלם - אלוקים: על שמירת רוח - חסד ורחמים ועל גילוי עזרה לאחים, אהבה, מסירות ונאמנות, שנעשו גם בשעות האחרונות של חייהם.

יהי זכרם ברוך!

משפטים, המבטאים את כל הטרגדיה הפרטית שלנו, קורעים את לבך: "כאן קבורים יהודי-קובל והסביבה, שנרצחו בידי הגרמנים ועוזריהם ימ"ש".

ברגלים כושלות עליתי במדרגות ונעמדתי ליד המצבה. חברי המשלחת הדליקו נרות-נשמה לזכרם של קדושי עירנו ומשני צדי המצבה הניפו בני דור-ההמשך את דגלי הלאום.

רצה הגורל והגענו לקבר ביום השבעה - עשר בתמוז, אחד מארבעת ימי הצום שקבעו חכמינו (עשרה-בטבת, תשעה באב, תענית-אסתר וי"ז בתמוז). יום זה מועד לפורענות בתולדות ישראל ובו נשברו לוחות-הברית, התחיל המצור על ירושלים ע"י נבוכדנצר, נבקה חומת ירושלים ועוד.

ביום זה באנו לבכות על הפורענות הגדולה והנוראה, שפקדה את בני-עירנו הקדושים, שנהרגו ונטבחו ע"י הנאצים ועוזריהם.

נשאתי דברים בשם המשלחת אל הורינו היקרים, שהעניקו לנו את החיים, גידלו אותנו, חינכו אותנו, לימדו אותנו להיות יהודים טובים ולאהוב את העם ואת המולדת. קראנו פרקי תהילים והתפללנו לעילוי נשמותיהם של יקירי עירנו, שנהרגו ושנטבחו ובתפילת "יזכור" ו"אל מלא רחמים" סיימנו את הטקס.

שמענו על מעשים של עוז וגבורה של בני-קובל האמיצים, כמו הרב נחום משה'לה, שנשא דרשה ליד התעלות לפני הירצחם בדם קר בידי הנאצים הגרמנים ועוזריהם. אני מצטט קטעים

אוקראינה קיץ 2009 ישראל בן דור

לצד העצים, בלבוב ובמקומות אחרים, אנדרטאות כבדות משחם שחור וכתובות. המספרים בלתי נתפסים, טורי מספרים עולים ממאות בודדות לאלפים, לעשרות ולמאות אלפים. קשה לדמיין איך נמוגו כל האנשים האלה לכתובות על אנדרטאות שחורות. במחנה ינובסקה בלבוב, שער בכניסה ומאחוריו אין דבר: יער, ברכה ובה ברווזים. מאחורי המראה הפסטוראלי הזה מסתתרים הסיפורים הבלתי נתפסים שהביאו איתם בני הדור הראשון, שלושת הניצולים, בני השמונים ומעלה, שהיו איתנו בקבוצה. אוקראינה של היום האירה לנו פנים. כל מי שפגשנו היה אדיב וענייני. השפה אינה ידועה לרובנו כך שלא הבנו מה שאמרו לנו ובדרך כלל גם לא היה טעם לנסות ולדבר באנגלית. נדמה כי הארץ הגדולה והרחבה שקעה בתנומה והיא רק החלה להתעורר ממנה. בכפרים, עגלות רתומות לסוסים בדרכים מרוצפות אבנים, הם מראה שכיח. בשדות עדיין נראים קוצרים במגל ומערימים את הקש על העגלה בקלשון. זמן רב חולף עד שפוגשים כלי רכב, והנהג עוקף טורי ברווזים החוצים את הדרך. לפעמים בתי היהודים נעלמו כליל, לבנים בודדות נותרו מתחת לצמחייה ירוקה. לפעמים הוקמה עליהם כנסייה ולפעמים הם נותרו ובני המקום גרים בהם. בבתי

באמצע החמסינים, נסענו, אשתי ואני, למסע בן שמונה ימים באוקראינה. הייתה זו סגירת מעגל לאחר שנים שבהן עסקתי ביחד עם אברהם ביבר בכתיבת ספר על העיירה קאמין-קושירסקי שבה נולד, על רצח היהודים שבה ועל הלחימה הפרטיזנית. לקחתי איתי לדרך את ספרו של ג'ונתן ספרן פוייר, הכל מואר (כנרת זמורה ביתן, 2003). לפני שנתיים ראיתי את הסרט והנה הגיעה העת לקרוא את הספר. גיבורו של ספרן, סופר יהודי אמריקאי, נסע לאזור ווהלין, אליו נסענו גם אנו וחיפש את תרחימברוד(למעשה טרוכנברוד או סופייבקה), עיירה שנעלמה וממנה לא נותר כמעט דבר, למעט אישה שאספה, מיינה ותייקה את כל השרידים. אזור ווהלין, המהווה כיום מחוז באוקראינה, היה חלקה המזרחי של פולין בין שתי מלחמות העולם. בקבוצה שבה נסענו היו תתי קבוצות של בני משפחה, לפעמים בהרכב של שלושה דורות, שבאו לחפש את הזיכרון ומה שיכול להעיד על העבר. אוקראינה עצומה בממדיה, כמעט פי שלושים מישראל בשטחה - שדות פתוחים לכל עבר, דרכים ארוכות לאין-קץ ויערות, יערות הגדלים מעצמם בכל מקום. בגיא של באבי יאר, בבתי הקברות של היהודים בעיירות בהן חיו, במחנות העבודה - עצים גבוהים צמחו ומחו את כל העקבות, או לפחות את רובן.

איש נותרו בחיים עוד כמה חודשים. בתחילת נובמבר 1942 נאספו הנותרים. כמחציתם ברחו ליערות והיתר נרצחו ביריות.

במסע ראינו מקרוב את מפעל ההנצחה שהקים אברהם ביבר ביחד עם הניצולים יוצאי העיירה, לאחר שנפלה ברית המועצות, וניתן היה להגיע למקום. בית הקברות היהודי, למעט שתי מצבות, נמחק. כאשר החלו עבודות במקום ונמצאו עצמות, נגרף העפר עם השלדים לגבעה קטנה. ביוזמתו של אברהם ביבר הוקמו מצבות בשלושה אתרים בעיירה: בגיא ההריגה העיקרי, באתר ביער שבו נרצחו מאה גברים (ובהם אביו של ביבר, ב-23 באוגוסט 1941) ובגטו שהוקם בעיירה. בטקס שערכנו באתר העיקרי אמר ביבר את הקדיש ו"אל מלא רחמים" מהזיכרון. באחד החורפים, פגעה סערה במצבה והיא התנפצה לחלוטין.

ביבר דאג לשיקומה, בסיועו של היהודי היחיד שגר כיום במקום, שאיננו מבני העיירה. בנסיעה ביערות ראינו מאות עצים שהוכרעו לארץ באחת הסערות. התארחנו בביתה של משפחה אוקראינית שהצילה משפחה יהודית, זוג הורים ושני ילדיהם והחביאה אותם במשך תקופה ארוכה. עד היום משתדלים הניצולים לעזור למציליהם על ידי משלוח כספים ותרופות. גם אברהם ניצל בזכותה של פולניה שהחביאה אותו במשך שלושה חודשים. תמיד היו גם אנשים אחרים. הקושי בכך שהם היו מעטים מדי והרצח היה יעיל להחריד ושיטתי.

הכנסת, אם לא נחרבו, נעשה שימוש לצורך אחר. אחד מבתי הכנסת לשעבר, בעיירה קאמין-קושירסקי, משמש כבית חרושת לבשר חזיר. בכל זאת, סימנים של מלחמת העולם השנייה עוד נותרו פה ושם. בכניסה לעיירה קאמין-קושירסקי הוצב שלט: זהו אזור לחימה של הפרטיזנים. בפגישה מקרית בכפר וידרטי, מצפון לקאמין-קושירסקי, פגש אברהם ביבר סופרת שכתבה ספר על הפרטיזנים והכירה שני אחים שהצילו יהודים ונלחמו איתם. בכל מקום, בכפרים הקטנים מסביב לקאמין-קושירסקי, פגשנו מישהו שזכר וידע לספר. בכפר פנייבנו הראו לנו את רחוב היהודים לשעבר והוא כיום דרך עפר ומסביב ל"כיכר היהודים" לא נותר בית אחד על תילו. בכפר קטן אחר, מלה גלושא, פגשנו מורה להיסטוריה. בבית הספר בכפר 200 תלמידים בכיתות ה' עד י'. אחת הכיתות היא של צוענים ובה תלמידים מכל הגילאים יחד. המורה להיסטוריה, כבן ארבעים, הראה לנו את המקום שבו נקברו תשעה עשר יהודים. לפני מספר שנים, כאשר נמצאו השלדים, הם הועברו לקבורה בגיא ההריגה המרכזי בקאמין-קושירסקי, בבית הקברות היהודי.

ב-10 באוגוסט 1942 אספו הגרמנים את יהודי העיירה ויהודים מהכפרים השכנים, העבירו אותם לבית הקברות היהודי, שבו נחפרו בורות וירו בהם למוות (כ-2600 איש, מהם כ-150 צוענים) בסיועם של שוטרים אוקראינים שעמדו מסביב. 600

שמונה אנשים, בכיבוד שכלל שוקולד, קפה ווודקה. עיתונאי מהמקומון של העיירה בא לצלם אותנו, אך לא שאל שאלות כלל. האם תוכן הכתבה כבר נקבע מראש?... בכל זאת, הקרח נשבר בפגישה, אולי בגלל הוודקה. נישאו נאומים וסופרו בדיחות. אברהם דווידוביץ' (בן דוד, על שם האב) ביבר, התקבל שוב בכבוד מלכים בעיירה ממנה נמלט בעור שיניו. למחרת, כשנסענו בדרכי היער, סיפר שברח צפונה, ליערות, לפי עמודי הטלגרף. אוקראינה היא כיום ארץ ענייה בממדים שאינם מוכרים לנו. בשבת, בלבוב, זוגות בדרך לנישואיהם. לפי הפנים הצעירות נדמה שמדובר בבוגרי תיכון בלבד. במוזיאון העירוני, בחדרים העתיקים והמפוארים, חתנים, כלות וצלמים בכל מקום. בחלק אחר של המוזיאון, תזכורות מכאיבות לעברה הקשה של אוקראינה: מכונות ירייה, עיתונים ישנים, כרזות, תמונות של סטאלין. לא יכולתי להבין הרבה: הכל באוקראינית בלבד. בכיכר העיר, עומדת אישה וחזיר לידה, מוצע למכירה. ככל ששהיתי יותר באוקראינה, איבדתי את העניין בספרו של פוייר: המציאות שפגשתי עולה על תחבולות הכתיבה המפוארות של הסופר. גם יהדות קיבלנו בשפע, כי הקבוצה הייתה מורכבת מחילוניים ודתיים. בעקבות הבשר הכשר, אכלנו בבית הכנסת של גאלינסקי בקייב. בערב שבת, בלבוב, השתתפנו בתפילה בבית הכנסת "צורי גלעד" ואחר כך סעדנו במקום ושמענו דברים מפי הרב והרבנית.

אולם עם האנשים הטובים האלה, אברהם היה שוב בבית, עם בני עירו, דובר את האוקראינית שהכיר מילדותו. כשחזר לעברית, היה שוב לישראלי המעורה בארץ ופתר תשבצים בקלות מפליאה, בשעות הארוכות בהן נסענו באוטובוס. בארוחת ערב חגיגית אצל משפחה אוקראינית למדנו לדעת שמהנדס בניין מרוויח היום באוקראינה מאה וחמישים! דולר. הבן הבכור הרחיק לכת עד סחלין שבמזרח ברה"מ לשעבר, כדי להרוויח את מחייתו ובא לבקר את הוריו עם משפחתו פעם בשנה. שמענו רבות על בעיות צינורות הגז העוברים דרך אוקראינה ועל המחלוקת עם ברה"מ. גם על הרדיואקטיביות של צ'רנוביל שמענו ולמדנו לדעת שבאזור קאמין-קושירסקי מקבל כל תושב דולר וחצי (!) לחודש כפיצוי עקב נזקי הקרינה. חזרנו לביתו של היהודי היחיד החי היום בעיירה (התיישב בה רק לפני מספר שנים) במכונת "מוסקוביצי" בת 39 שנים. כיצד נדחסנו שלושה אנשים, למושב האחורי וכיצד נסעה המכונת - הרי זה נס ממש... בכביש הראשי בעיירה מכתשים גדולים. מההפצצות בזמן הכיבוש הגרמני בשנת 1941? לא יכול להיות... רק הכנסיות יפות להפליא. צבועות בכחול-לבן ומוכתרות בכיפות זהב דמויות בצל. למדנו גם את ההבדל שבין צלב קתולי לצלב פרבוסלבי.

בכיכר העיירה בניין סובייטי אפור, שקירותיו מתקלפים. סגן ראש העיר קיבל אותנו, קבוצה מישראל שמנתה

טוב. קראנו את "התיקון" של הרב נחמן מברסלב ובו עשרה פרקי תהילים והנה- המילה "משגב" נזכרת כמה פעמים ובצורות שונות. בשיחה עם מישהי מארה"ב שהצטרפה לקבוצה, הגענו למסקנה שגם להחזיק מדינה יהודית קטנה במזרח התיכון, כ"ציוני חילוני" לחלוטין, צריך הרבה מאוד אמונה ותעצומות נפש. אחר כך ערכנו טיול קצר בגן שהעניק הגראף פוטוצקי לסופיה אהובתו, שמוצאה היה מיוון. שמחנו מאוד לחזור להמולה המוכרת, לחוס המהביל ולמציאות הישראלית שלנו. למדנו לראותה בצורה אחרת.

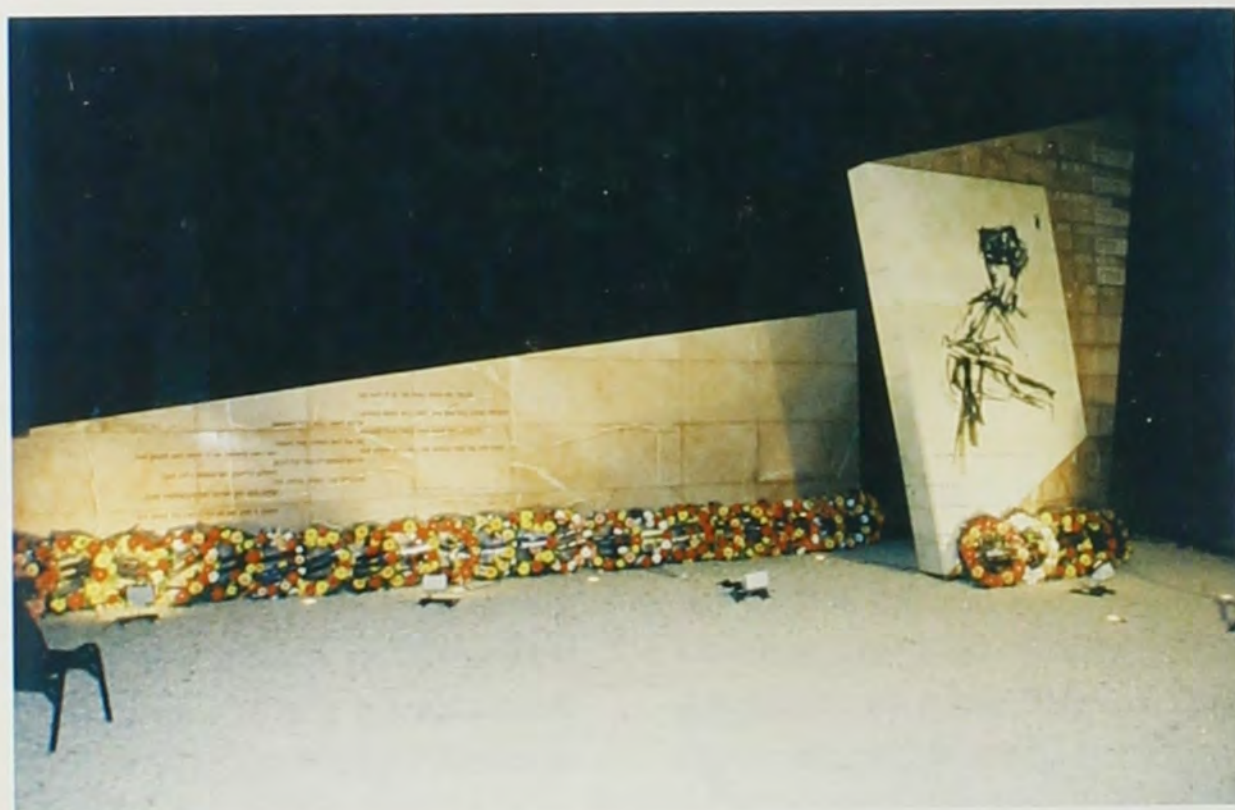
מקורות

אברהם ביבר וישראל בן דור, **יהודים של יערות ואגמים**, קהילת קמין-קושירסקי והסביבה (פלך ווהלין).

במקום: בית כנסת, בית ספר ופנימייה בחסות חסידות סטולין-קארלין. הרב התייחס בסבלנות רבה לשתי בנותיו, שהפריעו לו בזמן התפילה ואחר כך הלך כדי להשכיבן לישון והניח על ראשו שטריימל ענק מפרווה. למדתי שאסור, מבחינה הלכתית, לפתוח מטרייה בשבת ולכן חבריי הדתיים למסע, אנשי "הכיפות הסרוגות", נרטבו עד לשד עצמותיהם.

היהדות המתחדשת באוקראינה היא יהדות חרדית המתחברת לזו שהייתה בעבר. ביקרנו בקברו של הבעל שם טוב, מקום החסידות, במז"יבוז'. מורה הדרך סיפר על החסידים היוצאים ליערות וצועקים לריבונו של עולם: "טאטא (אבא, באידיש), ענה לנו!".

ביום האחרון למסע ביקרנו בקברו של ר' נחמן מברסלב, נינו של הבעל שם

יומן מסע באוקראינה נסיה וינטר

המסע היה חוויה רוחנית של לימוד תורה, תפילה על כלל ישראל, פצועי המלחמה, חולים ושבויים, תפילה לגשמי ברכה ותפילות פרטיות.

ניכר היה שרבים עשו דרך דומה בהשאירם את הרשימות של הפצועים והשבויים בתוך הציון, על מנת שגם המבקרים הבאים ירבו תפילה עבורם.

"יהי רצון... שתבטל מלחמות ושפיכות דמים.. ותמשיך שלום גדול ונפלא בעולם... ולא ילמדו עוד מלחמה.. אשר לא באנו לזה העולם בשביל ריב ומחלוקת, ולא בשביל שנאה וקנאה וקנטור ושפיכות דמים, רק באנו לעולם להכיר ולדעת אותך... ותן טל ומטר בעתו ולא תעצור השמיים מן המטר בכל עת שהעולם צריכין לו.. שכתוב ונתתי גשמיכם בעיתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו." (ציטוט של חלקים מתפילת הגשם המיוחסת לר' נחמן).

החוויה הרוחנית האפילה על מזג האוויר הקר והמושלג, על מיעוט שינה ועל הסביבה העוינת.

בתפילה שיתגשמו משאלות עם ישראל לטובה.

את המסע לקברות צדיקים באוקראינה, נציתי בליבי כשנתיים.

עתה, משהבשילו התנאים, מצאתי עצמי במחוזות, כאילו נדמה שהייתי בהם בעבר.

את הנוף בלעתי בעיניים גדולות ונזכרתי בסיפורים שסיפרו לי בילדותי.

בתי עץ ישנים מטים לנפול, גדרות עשויות לוחות עץ דקים ורעועים, מרחבים גדולים ואין סופיים עומדים שוממים מכוסים קרח ושלג - הזמן קפא מלכת. האוכלוסייה ענייה ונלחמת על קיומה.

הנוף חדגוני צבוע באפור: השמיים אפורים מאופק לאופק, האדמה אפורה, העצים אפורים, הצבע מעביר תחושה קשה.

כאשר הרהרתי במצב הדחוק כל כך של האוכלוסייה, חשתי כי הם משלמים על הטרגדיות הקרובות והרחוקות שהם גרמו ברדפם אחר היהודים בשואה ובפוגרומים.

קשה מאוד לדמיין את הפריחה והשגשוג של קהילות יהודיות במקומות אלה.

קהילות אשר הולידו מתוכן ספרות ותרבות יהודית עשירה, הצמיחו סופרים וגדולי תורה שדורות רבים מתחנכים לאורם ולאור דרכם, כגון: תורת החסידות שנוסדה ע"י הבעל שם טוב הקדוש, כתבי רבי נחמן מברסלב, תורת החפץ חיים, ר' נתן ור' יצחק מברדיצ'ב ועוד רבנים וראשי קהל.

געגועים רותי לוסטיג לבית בריק - קולקי

בסיפורים על ילדות שנגדעה, מלחמה, בריחה מזרחה, לבד, ללא הורים, חבר או מכר, רעב הישרדות, תושייה, לחימה בחזית, פציעה, עריקה מהצבא האדום, ושוב בריחה, והפעם אל עבר החלום: ארץ ישראל. פגישה עם אהבה, אישה, אידה, שלימים תהיה אמא שלי. מימוש החלום, הגעה לארץ, מעברה, הכאת שורשים, משפחה, אחותי ואני, נכדים ונכדות, נינות ונין.

וחוט הזיכרון ממשיך לטוות סיפור משם אל תוך הכאן, וגעגועים.....

אנשים נטועים במחוזות ילדותם
ילדתי נטועה במחוזות אחרים
מקומות בהם
הייתי בזמן מן הזמנים
נולדתי ומתי כאן
ובמקומות אחרים

פולין אוגוסט 1991

האדם תבנית נוף מולדתו
אמר המשורר
האדם חוזר למחוז ילדותו
מחוז הזוועה
האם הוא תבנית נוף הילדות
או תבנית הזוועה
ונוף הילדות אינו כשהיה
ורק נשאר נוף הילדות-הזוועה
פולין אוגוסט 1991

ישובה על ברכי אבי, תולה בו זוג עיניים,
ואבא מפליג בסיפורים על ילדותו בקולקי,
אמא, אבא, סבא סבתא, דודים, דודות,
בני-דודים ודודות, סביבה אוהבת מפנקת
ודואגת. החדר, הרבי, לימוד אלף-בית,
משחקים בשלג, הכפור בחורף הכביסה
בעליית הגג שנשברת.
געגועים

יושבת לצד אבי, סיפורים על בית הספר
הפולני, מכות עם גויים, מעשי שובבות,
ימי הולדת שהסתכמו במשיכה באוזן
וברכה "זולץ ווקסאן גרויס אונט גזינט"
החלקה על הקרח עם מגלשיים מעץ
מעשי ידי הילדים להתפאר, חג הפסח
וההכנות אליו, גניבת צימוקים מושרים
ליין הפסח.
געגועים

יושבים על כוס קפה סיפורים על העוני של
חלק מהיהודים, ילדי החדר, אבי ביניהם,
קוראים "שמע" בבית יולדת תינוק עטוף
סמרטוטים בחיקה, מוקפת זאטוטים,
והכפור נוטף מקירות החדר.
געגועים

ואני כבר אמא בעצמי, נכדים על ברכי
אבי וסיפורי ילדות בקולקי. נכדים ונכדות
לצד השולחן בארוחות משפחתיות מלוות

מסע לוורקוביץ-אוזיראן, קיץ תשנ"ג ציפי קרליץ

שמתקרבים על האבן האפורה שהמתינה במעלה הגבעה.

בקצה השביל התקבצנו יחד וקולו של בן ציון אפל הדהד בתוך השקט, מעביר אותנו באחת אל אותו יום נורא: "כאן היה בור גדול ומסביב עמדו מכוונות ירייה..."

כאן, לא בסיפורים, לא בתמונות, לא בשום ספר ולא בסרט. גלילנו עומדות במקום בו ירו בהם הגרמנים לתוך הבור הגדול.

האדמה מכוסה עשב ירוק, אין זכר לאסון, רק אבן אפורה ובראשה מגן דוד זעיר. מצבה ועליה כתובת בשפה זרה.

אי אפשר היה לעצור את הדמעות. כאן נרצחו יהודי ורקוביץ ואוזיראן. כאן נרצחו הסבא והסבתא שלי, ההורים של מי שעומד לידי, הסבים והסבתות של האחרים, האחים, האחיות, הדודים, הדודות של כולנו. עמדנו במקום בו עמדו הם ברגעיהם האחרונים, תחת אותה שמש ואותם שמים כחולים, מול נוף ילדותם.

היה שקט סביב. התייפחנו חרש.

מבין השיחים התבוננו בנו ילדי הכפר. ירדנו בחזרה אל שבילי העירה והלכנו בין הבתים והחצרות בתחושה מוזרה של מקום מוכר אבל שונה. המבוגרים ניסו לזהות את בתיהם הגזולים מתווכחים על מיקומם של מרתף, באה, גדר, סימן. סביבנו התאספו כפריים בודדים. נסענו לדומברובקה. הגענו לביתה של

שש שעות נסענו בדרך המובילה מקייב לרובנו.

שש שעות בכבישים הרחבים של אוקראינה, בנוף שליו ורוגע. בין השדות הירוקים היו איכרים נוהגים עגלות רתומות לסוסים, פרות רועות, אווזים חוצים שבילים בוציים וקיני חסידות מעטרים ראשי עמודים.

הייתה תחושה מוזרה. נמצאים בחוץ לארץ אבל אין שמחה וציפייה לטיול מהנה.

לעת ערב הגענו לרובנו שקיבלה את פנינו זרה, קודרת וחשוכה.

למחרת, הדרך מרובנו לוורקוביץ באוטובוס מקרטע הייתה קצרה אמנם, אך בעינינו ארכה נצח.

האוטובוס התקדם לאורך העירה. התבוננו בבתים, תמהים, זה כאן? מהחלונות הציצו בנו עיניים שואלות.

מקצה העירה המשכנו אל היער שכבר אינו יער, רק שיחים ירוקים ועשב בר. עצרנו למרגלות גבעה מוריקה, בקצה שביל חרוש שהתפתל בין שיחי חורש ופרחי בר.

מהססים התחלנו ללכת לאורך השביל, בתחילה בקבוצה ואחר כך, כל אחד לעצמו.

היה שקט.

גגות הבתים הצטיירו מול קו הרקיע וביניהם עצים. קרוב אלינו כעין טירה קסומה ובמרחק אגם כחול.

עמדתי רגע מביטה סביב לאט לאט, מנסה לקלוט את המראה הזה, לפני

השדה בדומרבקה.
אל החורשה בקצה האופק, שם נרצחו
הוריו של אבא ואחותה של אמא לא
יכולנו לגשת.
לפנות ערב הגענו אל בית הקברות
הישן.
בית הקברות היהודי קבור מתחת
לשדה שעורה ופרחי פרג ורודים שפרחו
בגבולותיו. מציבות עתיקות היו מוסתרות
בסבך קוצני, שקועות באדמה השחורה.
באצבעות, שרוטים וחבולים ניסינו
לקרץ אזור מאותיות עבריות. חיפשנו
שם של בן משפחה, אולי סבא של סבא
שהלך לעולמו כאחד האדם.
לא מצאנו דבר.
איכרות חסרות שיניים, עטופות במטפחות
צבעוניות התבוננו בנו מתלחשות.
ואחרי אותו מסע מכאיב אל האין, אל
מחוזות ילדות ונעורים, אל הארץ שבגדה
ביהודיה, היה טעם נפלא לשיבה לארץ,
לשיבה הביתה, אל הידיעה הברורה כי
המזימה להשמידנו לא צלחה בידם.

צ'כית זקנה. עמדנו בחצר, הכלב לא חדל
לנבוח.
אבי מדבר אליה והיא רק מהנהנת. לפתע
אורות פניה, היא מתיישבת ומתחילה
לדבר. אינני מבינה אף מילה אבל היא
הוגה בבירור "אברום" ואני יודעת שהיא
מדברת על סבא שלי.
כן, זאת היא.
היא זוכרת אותם. את אמא עם הצמה
העבותה שלימדה אותה להמליח את
הבשר.
זה הבית אליו חמקו אמא ואבא מתוך
הגיטו לפני הטבח. זאת היא שנסעה
אותו יום עם בעלה אל הרופא בוורקוביץ.
הם חזרו בבהלה, סיפרו על המתרחש
והפצירו בהם להימלט על נפשם לפני
שיבואו לחפשם.
התבוננו לתוך הדיר שם מצאו משפחות
יהודיות מסתור מפני רודפיהם, לא
קולטים כיצד יתכן שבעלה הוא זה
שהסגיר אחרים אל מותם בתעלה בשולי

מסיבת חנוכה תש"ע עם יהדות טל בוריס בריק

כולי תקווה שהבנים שלנו יוסיפו לפתח את הארץ, ותמיד יהיו המובילים לחיזוקה ולקידומה של המדינה.

אני רואה בכם את דורות ההמשך לקיים את מפעל ההנצחה הכביר שהתרחש בימינו, כמו סיפור המכבים שלחמו מעטים נגד רבים - וניצחו. אנו רואים את תקומתנו כנס גדול שאירע לנו אחרי החורבן שפקד את היהדות.

במסיבה רבת משתתפים זו לרבות תינוקות בעגלותיהם, אני מבקש להדגיש כי רק התעצמותה של המדינה תהיה ערובה לקיומנו לעד בין עמי העולם.

וכי תקומתנו היא ערובה לכך ש"ניצח ישראל לא ישקר".

אני מודה למנהיגי ארגונכם שהשכילו לכנס אתכם למסיבת חנוכה רבת משתתפים.

אני רוצה להודות ליו"ר מרדכי ליטבק ולמזכירה שרית הרפז, שהואילו להזמין אותי להשתתף במסיבת חנוכה מפוארת זו, ומאחל שבעתיד תקיימו את מסיבותיכם בביתכם שבהיכל ווהלין.

כה לחי וחג שמח

אני מודה לכם על שהזמנתם אותי להיות שותף לשמחה.

אני יוצא ווהלין, משמש סגן יו"ר האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין.

אנו יכולים להיות גאים שאנו בין הארגונים המעטים שהצלחנו להקים, בעזרת יהדות ווהלין בעולם ובארץ, אנדרטה להנצחת יהדות ווהלין - היכל ווהלין.

אנדרטה חיה ותוססת שמטרתה הקניית הערכים של יהדות ווהלין במשך דורות.

האנדרטה משמשת אולפנה לחיילים, תלמידי בתי ספר, סמינריונים לסופרים ומורים הלומדים ומנציחים את זכרם של היהודים שהושמדו ע"י הצורר הנאצי ועוזריו האוקראינים.

ליד ההיכל הוקמה אנדרטה לזכר הלוחמים והפרטיזנים היהודים מווהלין.

ליד אנדרטה זו נערכת מידי שנה עצרת ביום השואה והגבורה, לזכר הקהילות שהוכחדו. במעמד זה מניחים נציגי הקהילות זרי פרחים ליד האנדרטה.

אנו שרידי האודים מהשריפה הגדולה שכילתה גם את יהדות ווהלין, הצלחנו לקום על רגלינו ולהיות שותפים להקמת מדינה לתפארת, מדינת העם היהודי, מדינת ישראל.

דברים לזכרו של עו"ד שלמה זיסקינד ז"ל

כשאבא החליט לעשות את המצבה לפני כשלושים שנה, הוא אמר לי, "פה תהיה המצבה של משפחתי היקרה שלא זכו להיקבר, ומצבה לבני משפחתה של אשתי איטקה-יהודית שהושמדו באושוויץ, ולכן אני רואה חובה וזכות לדאוג להם".

אותה חובה וזכות ראה אבינו שלמה זיסקינד, בהקמת יד לכל יוצאי פלך ווהלין שבפולין, של ערב מלחמת העולם השנייה, ואוקראינה של היום.

בסוף שנות החמישים ותחילת שנות הששים, כעורך דין צעיר שזה עתה קיבל את רישיון עריכת הדין, פעל אבי ביחד עם נובק אלבירט ז"ל שחי בברוקלין ניו יורק, להקים את המצבה לזכר כרבע מיליון יהודים שחיו בחבל ווהלין שבפולין וניספו - בית ווהלין.

אבי פנה לגורמים שונים בארץ להקצאת הקרקע בעוד נונק ז"ל פעל לריכוז התרומות.

החזון היה: מצבה שתהיה צמודה לבית ספר וגני ילדים כשבית המצבה יהווה מקום בו יעבירו את המסר, ההיסטוריה שנגדעה. ואכן בית ווהלין הוקם ומשמש כמקום להנחלת לימודי השואה לנוער של ימינו, וזה היה הנושא שהטריד את אבינו ז"ל.

התרומות היו בהיקף ניכר באותם ימים, אם זכרוני אינו מטעני, קרוב ל-2 מיליון דולר של ארה"ב, מאותם אודים מוצלים מאש שהתחילו את חייהם החדשים בעמל רב ובקשיים מרובים.

אבל לא הוקם בית הספר ולא גן הילדים שהיו אמורים לקום בסמוך לבית ווהלין על פי הסיכומים וההסכמים המקוריים

לזכר אבא

מאת: בנו - אריה קידן

תל אביב י"ז שבט תש"ע 1 בפברואר 2010

אבינו, לאמא שלא נמצאת איתנו כעת עקב מחלתה, אשתי, אחי, בנותיי, נכדותיי, בן אחי, חברים, אורחים יקרים. אבינו היה עבורנו הורה, חבר, מדריך, מנחה וסמל, אבל לא על אבינו שלנו באנו לדבר היום, אלא מה שסימל עבורנו שלמה זיסקינד, ולהקריא בקול רם את צוואתו לחיים. לא צוואתו הפרטית המשפחתית אלא, צוואתו כאיש ציבור.

אתחיל בעיסוקיו בשנתיים האחרונות לחייו: דאגה לאמא שלא ידעה גבולות ועד שלא דנו לפרטי פרטים מה יקרה לאחר מותו לא מצא מנוחה.

בחודשים האחרונים לחייו נחה דעתו במקצת, הוא ידע שאמא בידיים מסורות, אבל רק לאחר שווידא שכל האפשרויות לרווחתה נלקחו בחשבון בנושא זה נחה דעתו.

אוסף כי לא פעם הוא הזכיר את מסיבת הששים לנישואיהם שהתקיימה לפני כ-4 שנים כשבן דודו, היחיד ששרד את הגיהנום, אליעזר זיסקינד ז"ל, היה בין החיים, ומאד הצטער שאחיה של אמא אברהם פדר ז"ל לא זכה להיות נוכח. בעצם הייתה זו פרידה בשמחה של אמא ואבא מבני המשפחה הקרובים להם ביותר, בתקופה שבה מצב בריאותה של אמא איפשר קומוניקציה איתה.

ליהודים גאים שנשאו את יהדותם בגאווה.

שאלתי פעם את אבא מדוע לא פנו לעיריית גבעתיים שיקראו לכיכרות בעיר על שם קהילות ווהלין? תשובת אבא הייתה:

"קודם שהאחראים בעירייה יבינו את מהות בית ווהלין, ואז מה שאתה מציע בני יבוא מתוך רצון העירייה, כשם שאנו יוצאי ווהלין רוצים בזאת.

אבל דרכנו תמיד הייתה ותמיד תהיה בדרך ארץ ומתוך כבוד הדדי, ולא בדרך של בקשות ותחנונים לעשות טובות".

או במילותיהם של אבי ושל מר אפל: "אנחנו מעדיפים לאכול קש, ולא לגרום נזק לארגון יד ושם, שהוא היורש של הבניין".

אחי ואני לא רואים עצמנו כדור המשך, מפני שלגזע שנכרת אין המשך - יש היסטוריה!

אנו רואים עצמנו, כרבים אחרים, פעילים ושאינם פעילים, כנושאי לפיד התמיד שמייצג בית ווהלין.

אנו מחזקים את ידי העוסקים בקודש: הנחלת המורשת ההיסטורית של יהדות פולין המפוארת בכלל וחבל ווהלין בפרט. אנו גאים על כך שהנהלת יד ושם צרפה את אבינו לשורותיה מתוך הכרה עמוקה בפעילות החשובה והברוכה הנעשית בבית ווהלין.

מי יתן וממקום קברך אבינו, הקריאה למועצת עיריית גבעתיים ולראש העיר, להתרומם מהפעילות היום יומית שלהם, ולראות בעשייה של בית ווהלין כאחד מאבני היסוד בתרבות העיר גבעתיים, שתשמש כאור לבני הנוער כולם במדינת ישראל.

בין פדרציית יוצאי ווהלין ובין עיריית גבעתיים.

כל הכסף שנאסף עבור מטרה זו הועבר ישירות לעיריית גבעתיים, שסירבה במשך כל שנות היות אבי יו"ר ארגון יוצאי ווהלין, בחוסר רגישות, לתת דין וחשבון כספי על אופן הוצאת הכסף!

לא די בכך, העירייה אף העזה בשלב מאוחר יותר לנסות להפוך את בית ווהלין לעוד אולם תיאטראות בעיר גבעתיים.

אבי, עיוור כמעט לחלוטין עם זכוכית מגדלת, ישב וכתב את תלונותיו לחברים: מר אבנר שלו - יו"ר מועצת המנהלים ביד ושם, ומר יאיר אפל יו"ר איגוד יוצאי ווהלין.

צוותו בחיים היתה שיש לשמר את הזיכרון ולהפוך את בית ווהלין ללפיד התמיד, ושאותם בני נוער, תלמידים שיעברו בו, או אותם ילדים שילמדו בקירבתו יהיו גאים בעברם.

אי אפשר לפי תפישתו של אבינו ז"ל להיות גאה במה שאיננו יודעים ומכירים. עלינו להיות גאים בהיותנו יהודים, וגאים כיוצאי פלך ווהלין, בהיותנו צאצאים

לנוכח אסונו של אזור אחד, אזור ווהלין. ומתוך האובדן של כרבע מיליון נרצחים, יגיע לתובנה על אסונו של העם היהודי ועל חובותיהם של הנותרים בחיים ושל בני דור התקומה:
"לזכור ולעולם לא לשכוח".

בשיחותינו האישיות נחשפתי גם לחלקת היחיד שלך. מאחורי החזות של עו"ד ושל שליח הציבור פגשתי איש רגיש, שידע לומר לי מילות נחמה, כשפקד השכול את ביתנו. יחד ניהלנו שיחות על ייסורים ועל מכאובים של בני משפחה. על כאב, שאין לו גבול.

שמעתי וראיתי את פניך בשיחותינו לנוכח מצוקות בני המשפחה. חשתי בכאבך האישי. שיחות עם טעם אישי ואנושי, שהגיעו לסיומן.

תהא נשמתך צרורה בצרור החיים. תנחומיי לכל בני משפחתך.

פרומי

בשם צוות השלוחה בגבעתיים

שלמה היקר!

בצער רב שמעתי הבוקר על מותך.

וחשתי צורך לומר לך מילים אחרונות.

אין במילים אלה משום חידוש, משום שהן כבר נאמרו בשיחות בינינו. החידוש הוא שהפעם המילים חורגות מגבולות הדיאלוג לגבולות המונולוג. מילים של הספד.

הכרתיך לפני שנים רבות, בשנת 1993. אתה שימשת בתפקיד יו"ר איגוד יוצאי ווהלין, ואני מרצה מטעם "יד ושם" ב"היכל יהדות ווהלין". זו הייתה היכרות שטחית, שנזקקה למהפך, כדי לשנות את פניה. כדי להפוך לאישית יותר.

והשינוי התרחש בשנת 2003 כשקיבלתי את התפקיד של מנהלת השלוחה של בית הספר המרכזי להוראת השואה של "יד ושם" בגבעתיים.

על רקע קשר זה התנהלו בינינו שיחות רבות. שני אנשים שונים, שמפרידים ביניהם הבדלים של גיל, של תפקיד ושל ארגון גג, אולם מוצאים שפה משותפת. שפה של מחוייבות למטרה נעלה. שפת הזיכרון וההנצחה.

אצל שנינו צמחה התחושה, ש"היכל יהדות ווהלין" אינו רק מבנה. מול עינינו עמד דגם של היכל הנצחה אחר, שהפך יעד לאירועים, שאינם הולמים את המטרה, שלשמה הוא הוקם.

שנינו ידענו, אתה ממחוזות של שורשים פרטיים, ואני - מתוך מחוזות המחויבות לחקר השואה ולהוראתה, שה"היכל" אינו יכול להיות רק אתר הנצחה. הוא צריך להפוך מאתר הנצחה לבית. נכס רגשי, שיש לטפח באהבה ובמסירות, יעד לביקורים של רבים, של כוחות הביטחון, של תלמידים ושל קהל רחב.

אתר, בו יעמוד האדם מרכין ראש וכואב

במלאת 30 למותו

נצחו אראלים את המצוקים

וחבל על דאבדין

שלמה זיסקינד ז"ל היה הרוח החיה באיגוד ובפדרציה בארה"ב והיה אחד מקברניטיה.

הוא היה ממקימי היכל ווהלין, שמר עליו כעל בבת עינו ודאג מאוד שלא ינשלו אותנו מהבניין.

במילים אחרות שלמה זיסקינד היה "מר ווהלין".

הידיעה בדבר מותו הפתאומי הכתה בי קשות.

הייתי מזכירו מספר שנים כשהיה יו"ר איגוד יוצאי ווהלין ונהניתי מאד לעבוד במחיצתו. הוא היה משיא לי עצות כיצד לנהוג בכל הנושאים הקשורים לאיגוד, מבחינה משפטית כעו"ד, מבחינה כספית

ומבחינה ארגונית. נתן לי יד חופשית לבצע את כל המטלות שהטיל עלי.

כיוצא קהילת לוצק הביא, בתקופת כהונתו כיו"ר האיגוד, את יוצאי לוצק בארה"ב לתרום אמבולנס למגן דוד אדום גבעתיים.

הוא היה הראשון שדאג לרכישת מחשב לעבודת אנשי האיגוד ולהכנות לשימוש באינטרנט.

האצילות, הסבלנות, הסובלנות, הענווה, הכבוד ההדדי, אחוות החברים, אוזן קשבת לזולת, רצון לעזור, ומעל לכל מקצועיות - היו רק חלק ממגוון תכונותיו.

הוא מאד יחסר לי.

לכל המשפחה - שלא תדעו לדאבה עוד.

תהי נשמתו צרורה בצרור החיים.

יעקב מור מזכיר האיגוד

וגם בעת ויכוחים, שמר על יחס הוגן.

ללא הרמת קול ידע לפתור בעיות שונות. הקפיד מאוד לשמור על מקורות הכנסה ודאג שהקופה לא תהיה ריקה.

בתקופת כהונתו הגענו להבנות עם עירית גבעתיים אשר סייעה בקיום עצרות והעמידה לרשות האיגוד אומנים, זמרים ותזמורות.

לעולם תיזכר פעולתו הברוכה במשך השנים כיושב ראש הנהלת האיגוד. תבונתו וניסיונו הרב יחסרו לנו מאד.

יהי זכרו ברוך !

חיים זוסמן

הצטרפתי לאיגוד יוצאי ווהלין כנציג עירי אוסטרוג ונבחרתי לתפקיד גזבר בעת ששלמה כיהן כיושב ראש איגוד יוצאי ווהלין.

עבדתי איתו במשך תקופה ארוכה.

בתקופת כהונתו התמסדו יחסי האיגוד עם "יד ושם", אשר קיבל על עצמו את תחזוקתו השוטפת של היכל יהדות ווהלין והפכה אותו לשלוחה של בית-הספר להוראת השואה.

שלמה פעל למען יוצאי ווהלין לדורותיהם יוצאי כל הערים והעיירות שנמנו על איגוד ווהלין.

עם כולם שמר על יחסי עבודה תקינים

דברים לזכרם של אלי מנדל ואהרון שטיין ז"ל

מתוך חוברת לזכרם בהוצאת ארגון יוצאי קובל

לא לשכוח את שעשה לנו הצורר הנאצי ועוזריו. מודל בית הכנסת ניצב היום לתפארת בהיכל ווהלין.

ארקיה שטיין הגיע בתנופה גדולה לארגון קובל המתנוון והולך. הוא הכניס בארגון רוח חדשה של עשייה. כינס לראשונה את בני דורות ההמשך לפעילות משותפת עם דור המייסדים. החל במסורת הוצאת חוברות מידע והנצחה, ארגן משלחת מאורגנת ראשונה לקובל ועוד כהנה וכהנה. אהרון גם השכיל למסור את המושכות לדור ההמשך ועבר לניהול אגוד יוצאי ווהלין, לכינוס וקיבוץ כל בני דורות ההמשך של כלל קהילות ווהלין. יהי זכרם ברוך.

תוך שבועיים נלקחו מאיתנו למנוחת עולמים שניים מחברנו הבכירים ביותר: אליהו (אלי) מנדל, ואהרון (ארקיה) שטיין. שניהם בני דור המייסדים של ארגון קובל שתרמו תרומה כה נכבדה לארגון קובל בפרט ולאגוד ווהלין העולמי בכלל. אלי מנדל חי את העיר קובל ויהודיה כל חייו. הוא לימד והדריך באהבה וברצון את כל המתעניינים ובני דורות ההמשך המחפשים את שורשיהם. ביתו היה בית פתוח בכל שעות היממה - הוא עזר לכולם. גולת הכותרת של מעשיו הוא שיחזור בית הכנסת הגדול של העיר ממנו נשלחה שארית העיר להשמדה, מקום בו רשמו ההולכים למוות את צוואתם האחרונה:

היכל יהדות ווהלין, אולם ע"ש ד"ר גודמן, טקס יום הזכרון לשואה ולגבורה

לזכרו של אהרון שטיין ז"ל

מלי ורוצלנסקי

עמי על הא ודא.

לא רק עשייה לשמה הייתה בו, אלא אמונה בחשיבות הפעילות למען האנשים, אהבה לאנשי קובל והכרה בחשיבות השימור של זיכרונות בית אבא, של העבר העשיר ושל הטרגדיה שפקדה את היהודים שם. לכל הפעילות בארגון קובל היה תמיד ערך מוסף בעיניו של עזרה לחברים נזקקים, שמירה על הקשר עם האנשים ושימור הזיכרון של מה שהיה.

אהרון אהב אנשים, אהב מוסיקה, והתחבר גם לצעירים ביותר. לפני מסיבות חנוכה היה מגיע לביתי כדי להתאמן עם ליאור בתי על השירים שישירו יחד, ופרט על הגיטרה שהביא עמו, כאילו רק אתמול היה בתנועת הנוער ושר לחברים.

צר לי על לכתו של אהרון, כה רבות יכול היה עוד לעשות, לולא חלה. חסרונו מורגש בכל חלקי הבית, בית ווהלין, אותו שירת שנים ארוכות. אולי נחמה יש בכך שחי את שנותיו במלואן, מתוך עשייה והתלהבות, והשאר חותמו גם עלינו, שהכרנו אותו, וגם על בית ווהלין ואנשי קובל שעבורם פעל כה רבות.

יהי זכרו ברוך.

הכרתי את אהרון שטיין לפני יותר מ-10 שנים. פעיל ונמרץ, בעל עיניים בורקות, פנה אלי ובקש להזמינני לפגישה משותפת עם עוד בני דור המשך בכוונה לגייס אותנו לפעילות בארגון. מי שהכירו יודע - אי אפשר היה לומר לו לא.

המרץ הבלתי נלאה, ההתלהבות והקסם שהשרה עלינו אהרון, הדביקו גם אותנו בחיידק העשייה. זה התחיל בחידוש המסורת של מסיבות חנוכה לחברים, והמשיך בארגון האזכרות, איסוף חומרים וזיכרונות, וטיפול בבעיות השונות שהתעוררו.

אהרון היה איש עשייה שידע להזיז אנשים ומשימות. לא רק אותנו הפעיל, אלא כל מי ומה שהחליט כי יהיו המטרה הבאה בפעולותיו הרבות. לא בכוח ובשררה אלא בנועם הליכות וקסם אישי שגרמו לאנשים לעשות את שביקש מתוך תחושה שהם אלו שרצו זאת, וכי אין דבר חשוב יותר לעשותו.

בפעילותו הנמרצת היה תמיד הצעיר בינינו, בהליכתו הקפיצית, במהירות המחשבה והעשייה, בחוש ההומור בו ניחן ובעיניו, שהצחוק תמיד שרה בהן. אני עדיין רואה אותו מהלך במסדרונות בית ווהלין, מברך אותי בחום, וצוחק

לסבא אהרון מנכדתך מיכל

מעמקי הלב האוהב והמתגעגע

עכשיו אני ילדה קטנה על מושב עץ
ואתה נע כחיטה ברוח במעטה הקדושה של בית-הכנסת
אולי חופנת באצבעות קטנות ערמות של מעות
ואתה נוגן לי, זוהר הנרות משתקף בפניך
או מרקדת יחפה על כרי הדשא, משמיעה צווחות צהלה
ואתה אוזח בקימור שבשפת העיגול, אבל עיניך חובקות אותי
עכשיו שומעת את הדי החיים בריצה בסמטאות צרות
היכן שער הניצחון שלך?
פוסעת על גדר האבן במשנה זהירות
היד שהחזיקה שלא אפול ואשרט איננה שם עוד
משתקעת באנציקלופדיות עבות כרך
ולא מוצאת מענה
עכשיו נותר לעשות לבד את הסדר
הייתי מוכנה למלחמה כפולה, כל שכן מלחמה משולשת
אך על אהרון נאמר "אוהב שלום".
אוהב שלום
שלום.

אהרון... אהרון שלנו...

לפעולה. וידעת גם לפעול בעצמך, ליזום, לארגן ולהוביל מהלכים אל מעבר לאופקי הדמיון והמילים, אל מימוש תוכניותיך.

היה לך חשוב מאד להנציח את קובל, את האנשים והחיים שהיו שם. יצירת דור המשך המעורב בהנצחה הייתה סוג של שליחות עבורך, והצלחת בכך.

אנו חשים בחסרוןך ומתגעגעים אליך מאד, ועם זאת, גאים להיות משפחתך.

"איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא... לא עבות אחד על אדמתו יקנו לו אחוזת עולם"

אוהבים מאד,

ציפורה, אסתר, רונן, דקלה, אלון, לילך, מיכל, אבישי, זיו וגאיה.

אהרון... אהרון שלנו... יקטנו המילים מלתאר את גדולתך, ובעיקר את גדולת האנושיות שהייתה בך. אדם לבבי, חם, שאהב אנשים. אדם צעיר ברוחו, עם חוש הומור נפלא, שראה תמיד את היש ולא את האין. השרית נעימות בלתי רגילה בכל מקום שהיית בו.

נהגת לדבר אל הנכדים והנינים כמו דבש נוטף מגרונך. נהגת לנגן ולשיר בחדווה של מי שגילה תגלית חדשה. נהגת לחייך עם השפתיים, עם העיניים, עם כל הגוף והנשמה, חכם, כריזמטי ומנהיג מטבעך. גם איש של חזון, גם איש של מילים וגם איש של מעשים - שילוב שמעטים עד מאד ניחנו בו. ידעת לראות בעיני רוחך את משאלות נפשך בצורה חיה, לעצב אותן לכדי מטרות ברורות יישום, ולהשתמש בהן כמו במגדלור המכוון את הדרך. ידעת לדבר בטעם, ליצור קסם ולעורר השראה במילותיך, ואף להניע בעזרתן

דברים לזכרו של אלי מנדל ז"ל צניח

היו נוסעים השניים ברכבת המוליכה מקובל הרחק אל תוככי אירופה, וחוזרים משם כשעל גופם מוסתרת הסחורה היקרה...

זכות גדולה נפלה לידי והפכתי בערוב ימיו לידידו ולחברו של אלי מנדל. שעות רבות של "תחקירים" ניהלתי איתו. שמעתי מפיו זיכרונות מהחיים בקובל ומהשנים הראשונות בארץ, אין ספור סיפורים ופרטים מוקלטים, שראוי לקבץ אותם ביחד לזכרו.

איש מרתק היה אלי, איש מלא דעת וחוכמת חיים על אף שמעולם לא למד בצורה מסודרת. בין היתר התעניין והתעמק בכוזרים, בעשרת השבטים האבודים, בחפירות ארכיאולוגיות שלקח בהן חלק. הוא קרא והתעמק בתנ"ך כל חייו. דודתי שרה צורף זכרה, שבשנות השלושים, בכל הזדמנות שהיו באים לשתות תה בביתו הפתוח של אלי ברחוב הירקון, ליד מסגד חסן-בק, לאחר שעזב את הקיבוץ - היו מוצאים אותו יושב ספון בחדרו הצר וקורא בתנ"ך. עד

יומו האחרון צפה בחדשות בטלוויזיה והמשיך להתעניין בקורה בארץ מבחינה פוליטית. כל בוקר, עם שחר, היה יושב במטבחו הצר, מול ערימת ספרים ועתונים - וקורא. הוא היה כאותו "בור סוד" שאינו מאבד טיפה: עד יומו האחרון לא בגד בו זכרונו המעולה ושמר על כל הידע הרב שאגר במוחו.

אלי מנדל איננו

אליהו [אליהו בקובל, אלי בפי-כל] מנדל, ראש לראשונים הפעילים בארגון קובל זה עשרות שנים, הלך

לעולמו בשיבה טובה ב-28.3.2009. אלי נפטר בביתו בודד וערירי. חבריו הרבים מתקופות חייו הראשונות נפטרו בזה אחר זה כבר שנים רבות קודם לכן. נראה היה שבערוב ימיו כמעט כולם שכחו אותו. שכחו אותו כמנהג הארץ הזאת....

את אלי הכרתי רק לפני כ-13 שנה כשדודתי שרה צורף ז"ל "כפתה" עלי להצטרף לוועד ולהגיע לפגישת היכרות בביתו. אלי טען תמיד שהוא איכשהו קרוב משפחה שלי, משפחת טויב מצד סבתי בלהה, שהגיעה לקובל מהעיירה מלניצה הסמוכה לה, ונישאה בקובל לפעיל הציוני זאב [וולוולה] צורף. מנישואין אלה נולדה אמי, לאה ז"ל. אלי שהיה בן-בית בקובל אצל הורי אמי, הכיר גם את סבא רבא שלי. הוא תיאר אותו כ"יהודי מכובד, גבוה עם זקן וכובע קסקט", שהיה עוסק עם הסבא של אלי, גם הוא מהעיירה מלניצה, בהפצת סיגריות מוברחות מתוצרת הקיסרות האוסטרית הגדולה. בימי המלחמה העולמית הראשונה

בשנה האחרונה נחלש אלי, הלך וכחש, אך רוחו היתה איתנה ומוחו צעיר כתמיד. הוא אילץ את הרופאים לשחרר אותו מבתי-החולים בהם אושפז לא אחת בתקופה האחרונה. כי בכל מצב בריאותי הוא העדיף את ביתו, את מיטתו ואת העיון בספרים שאהב. גם לאחר שנפל, הליכתו הוגבלה וכוחו הלך ותש, הוא לא הסכים להתנוון בבית אבות.

הוא גם לא הסכים לוותר על יציאה פעמיים ביום אל חבריו ב"פרלמנט" שאירגן מתחת לעצי הפיקוס שבכיכר המדינה, אף כי לצורך זה היה המטפל האוקראיני שלו חייב לשאת את גופו המצטמק של אלי על כתפיו, מדירתו שבקומה השנייה אל הכיכר.

אלי מנדל היה אחרון הנפילים של אנשי דור המייסדים, שעברו לעולם שכולו טוב. עם פטירתו, לא נשאר ולו אדם אחד מאותן קבוצות של חברי ילדותו בקובל, מתנועת "הצופים", "השומר הצעיר", "החלוץ", מאותם חלוצים וותיקים שהגיעו ארצה לפני שהכורת עלה על העיר. כל קובלאי ובן קובלאי הוזמן בחפץ לב לביתו - בית פתוח אחרון לבני קובל...

עשרות מבני קובל הגיעו בשנים האחרונות לשמוע בצמא את האיש, להתבונן בספריו הישנים, שבתוכם נהג להדביק עדכונים ותוספות. היה גאה באוספים המגוונים שלו: תמונות בתי כנסת, הגדות של פסח, איגרות ברכה לשנה החדשה, בולי יודאיקה, מטבעות ומה לא...

מחוץ לביתו היה אלי לאדם אחר, אדם שכל חייו התנדב למען הציבור ולמען הזקוקים לעזרה. כבר בקובל הנהיג את "השומר הצעיר" ו"החלוץ". כהכנה לעלייתו ארצה, התגייס לצבא הפולני, כדי לרכוש ידע להגנת הארץ. הוא אמנם היה מתחת לגיל גיוס, אך למטרה זו "הוסיף לעצמו" כמה שנים. הוא עשה זאת על אף מחאת הוריו, שהוא היה בנם היחיד. אלי עלה ארצה כפעיל ציוני, התנדב לשירות ב"הגנה" וב"הפועל" והמשיך בהתנדבותו עד יומו האחרון, כשהוא מנהיג את ה"פרלמנט" של גימלאי כיכר המדינה בתל אביב, אותם לימד יהדות וציונות מהי.

אלי מנדל אהב את המדינה למרות התהפוכות והשינויים שקרו במהלך 78 השנים שחי כאן. אף כי הרבה ממה שקרה פה לא מצא חן בעיניו, לא הוציא את דיבת הארץ רעה. הוא נותר אופטימי גם כאשר טרגדיות פקדו את ביתו. אשתו הראשונה נפטרה בשנות ה-40, מסיבוך בהיריון, שגרם למותו של הוולד... אבל

הוא אהב את החיים ודבק בהם בכל כוחו, ולאחר שהתגבר על האסון, נשא אשה שנייה.

גם לאחר שלא חש בטוב, בעיקבות לילה קשה במיוחד, לא ויתר על פגישה איתי וכשנפרדנו ובירכתי אותו בבריאות טובה, נהג לומר לי: "אני משתדל, אני משתדל... הו-הו-הו, אתה מחייה אותי..."

בחשבון שהיה מבוגר מחברו הטוב בקן "השומר הצעיר" - דודי שמעון צורף - יליד 1909, והיה צעיר מהמדריכים שלו ב"צופים" - לוסיה חודורוב ופנחס טויב, שהיו ילידי 1906 - 1904.

אלי נטמן בחלקת אנשי ה"הגנה" בבית העלמין שבחולון, לצד אשתו השנייה, דבורה. הוא בחר בקפידה את חלקת קברו, ליד הכניסה הישנה של בית העלמין, בדרך ההנצחה הראשית המוליכה גם אל מצבת יהודי קובל. שם הוא טמון כשפניו אל שורת גלי-העד של קהילות ווהלין שהושמדו בשואה, אל נעוריו, אל עולם קסום שאבד, עולם שאת זכרונו נצר וטיפח כל חייו...

עם פטירתו, איבד ארגון יוצאי העיר קובל את הבכיר בחבריו!

היינו מדפדפים יחדיו באלבומי הצילומים עבי הכרס שלו, מתבוננים בתמונה מצהיבה אחר תמונה מקומטת, בהן ניצב מול הצלם והוא רציני ורשמי. כמעט תמיד היה מוצא את מקומו בקצה הימני של החבורה המצולמת, שהוא היה האחרון ממנה שנשאר בחיים.

לכאורה לא התעניין אלי במה שכולם התעניינו - בגילו המופלג... עם השנים החולפות שינה בהתמדה את גירסתו לגבי גילו. הסברה היא שהסתיר את שנת הולדתו כסגולה לאריכות ימים. רק פרט אחד שציין לגבי גילו לא השתנה במשך הזמן: תמיד סיפר שנולד בנר שלישי של חנוכה. על פי תעודת הזהות שלו הוא נולד בשנת 1904, כך נקבע על מנת שיוכל להתגייס לצבא הפולני בו גיל הגיוס המינימאלי הנדרש הוא 21 שנה. להערכת גילו של אלי יש לקחת

זאב רוה (וואווע ווערבה) ז"ל מאת: יהודה מרין, יו"ר ארגון ניצולי מנייביץ והסביבה

את האירועים הטרגיים בתקופת השואה ופעילותו ההרואית בפרטיזנים העלה זאב על הכתב בצורה יסודית ומדעית. רשימותיו מצטיינות בניתוח מעמיק של התקופה.

וכך מתאר זאב את הבחורים היהודים שהצטרפו לשורות הפרטיזנים ביערות:

"מה שונו פני הנערים היהודים שבשנת 1942 ברחו ליערות והרגישו עצמם חלשים וחסרי אונים, בודדים ביער הגדול, מוקפים ים של שנאה, בלי ניסיון, ללא אימון צבאי, בלי נשק, כאשר בלבם בוערת רק אש הנקם ברוצחי יקיריהם. ב-1944 הם יצאו מהיערות מחוסנים בקרבות, מנוסים בתנאי חיים קשים ביותר, זקופי קומה כאורנים. גאים על תרומתם לניצחון על אויב אכזר וכשהם עטורים אותות הצטיינות של מנהיגי ברית המועצות. יד נקם ארוכה של פרטיזנים יהודים הוכיחה שדם יהודי איננו הפקר." מתוך: "כאורנים גבהו: פרטיזנים יהודים ביערות ווהלין" בעריכת נתן ליבנה, האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, תש"ס (עמ' 54).

עם צאתו לפנסיה המשיך זאב את מעורבותו בארגון יוצאי מנייביץ ובאיגוד יוצאי ווהלין.

עם לכתו, בטרם עת, נותר חלל ריק בלב מי שהכירו.

הותיר אחריו אשה - בלהה ושני בנים שי ואמיר.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

את וואווע הכרתי משחר נעורי, עת למדנו יחד בשעות אחר הצהרים אצל המורה זליג חיזי ז"ל מפינסק. עם אחותו פולה שהייתה צעירה ממנו בשנתיים למדתי בבית הספר הפולני וממנה שמעתי על אחיה המתמיד, הרציני, השקט והשקול שהיה חביבם של הוריו ואחותו.

וואווע-זאב נכנס ליער בגיל 17, כשהוא משאיר מאחוריו את הוריו ואחותו הצעירה. גורלם היה כגורל כל היהודים בעיירה שלא ברחו.

ביער הצטרף ליחידת הפרטיזנים שהייתה בתחילת התארגנותה בראשותו של האוקראיני "קרוק" - מיקוליי קונישצ'וק - קומוניסט שכהן בתקופת השלטון הסובייטי כיו"ר מועצת הכפר גריבה.

הוא הוצנח אחרי נסיגת הצבא האדום מאזורנו (ווהלין-פולסיה) לארגן יחידת פרטיזנים.

למעלה משנה הסתובב ביערות הסביבה, אבל לא הצליח לגייס מבני עמו. רק עם תחילת חיסול יהודי ווהלין-פולסיה החלו הצעירים היהודים לצאת ליערות והצטרפו ללוחמים מהכפרים - גריווה ולישניבקה.

לאחר שנתיים של קרבות קשים, יצא זאב מהיער. הוא לא השתהה זמן רב בעיירה, אלא מצא את דרכו לעלייה בלתי ליגאלית ארצה. הוא התגייס לצה"ל ובד בבד המשיך בלימודים אקדמיים. הוא סיים בהצלחה לימודי הנדסה ושירת בתפקיד מהנדס בדרגת סגן אלוף.

עם פרישתו מהצבא המשיך לעבוד בתעשייה האווירית כמהנדס.

פרטיזנים יהודים ביערות ווהלין מתוך "על המשמר" 1956

השלישית באויב - הנאצי באוקראינה, בביילורוסיה ובליטא. אולם בהיסטוריה הרשמית הם נבלעו ונרשמו כלוחמים אוקראינים, ביילורוסים וליטאיים. קובץ זה חוזר ומספר על חלקם של צעירים יהודיים, בני שלוש עיירות, שהעזו ויצאו למלחמה.

מסכם יהודה מרין:

"... יהודי שלוש העיירות לא היו יותר גיבורים מיהודים במקומות אחרים, אלא שהטבע היה בעזרם וסיפק להם מקלט - היער - סיכוי כלשהו להישאר בחיים, למאבק ולנקמה.

עובדה היא כי מהסביבה הזו נשאר בחיים 10% מתושביה וביניהם זקנים, ילדים ונשים, כשבווהלין כולה אחוז הניצולים הוא רק 0.8% (אלפיים מתוך רבע מליון).

"... בהתאוששו המופלאה, במרץ הרב ובכוח התושיה של פליטי חרב גילו היהודים כשרון מובהק של גמישות ותגובה על המאורעות... הם הפנו פניהם לעתיד. עד למסקנות המתחייבות - עליית רוב תושבי "העיירות ביער" לארץ - ישראל.

"השואה תלווה את העם היהודי לדורותיו. כל דור אולי יראה את השואה באור אחר, אך אין ספק שרבים ונבונים בכל דור ודור יראו את עצמם כאילו הם עברו את השואה".

כאורנים גבהו - פרטיזנים יהודים ביערות ווהלין.

בעריכת נתן ליבנה. הוצאת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל והפדרציה בארצות-הברית.

גבעתיים/ניו יורק. קיץ תש"ס 240 עמ'. זהו סיפורם של ניצולים, שארית הפליטה של קהילות יהודיות בכמה עיירות וכפרים של ווהלין, אותו חלק של אוקראינה, שבין שתי מלחמות העולם היה בגבולות פולין. בראשית מלחמת העולם השנייה עבר האזור לשלטון בריה"מ וביוני 1941 נכבש בידי גייסות הנאצים. יהודים אלה נשארו בחיים תוך לחימה וביצוע מעשי חבלה בנאצים.

בקומה זקופה

הרשימה "בקומה זקופה" מאת זאב רוה מהווה כעין שלד של הקובץ כולו, על 24 רשימותיו.

בשפה יבשה, של עובדות, תאריכים ושמות, מתגלה אפופיאה של גבורה יהודית. כמעט כל העדויות האחרות שבקובץ הן כבשר המועלה על השלד הזה. כל רשימה היא עדות חיה, הנושאת חותם אישי של הכותב, אם כי הסיפורים חוזרים על עצמם: בריחה מהמוות, נדודים ביערות ובביצות, פשיטות על כפרים, התארגנות, פיצוצים, קרבות...

בכל דור ודור....

רבים היו היהודים שלחמו בחזית

לזכרה של פייגע פוכטיק - פורטר ארנזון לבית מרין

תרנ"ט-תש"ע 1909-2009

יהודה מרין, יו"ר ארגון ניצולי מנייביץ והסביבה

פייגע הייתה אישה אופטימית, תמיד הייתה לה מילה טובה לחזק את רוחו של כל מי שנזקק לה.

היא הודתה לבורא על שברך אותה בשנים ארוכות עם 3 ילדיה, נכדיה וניניה.

האנשים שהכירוה נהגו לומר שהקב"ה מזכה אותה בשנים ארוכות, בזכות יחסה לאנשים בכל הזמנים ובכל התנאים.

בערוב ימיה עברה פייגע לגור במיניאפוליס, ליד בתה בלה הנשואה לרב שמידט.

בנה פרופ' יעקב נתן פורטר הוא סוציולוג, מרצה וחוקר השואה.

בנה הצעיר הרב שלמה פורטר עומד בראש המרכז "עץ החיים" בבולטימור.

זכר דמותה לא ימוש מזכרונם של כל אלה שהכירוה.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

מרת פייגע פוכטיק - פורטר ארנזון מבית מרין (מנייביץ - הורודוק), נפטרה בחודש כסליו תש"ע בגיל 100.

פייגע זצ"ל ובעלה ישראל פוכטיק ז"ל, אשר שכלו בזמן השואה 2 בנות, היו בין ראשוני הפרטיזנים ביחידת "קרוק" שלמעלה ממאה לוחמיה היו בחורים יהודים ממנייביץ והסביבה.

ישראל בעלה היה לוחם אמיץ שהצליח להביא עמו רובה. פייגע שהייתה אחראית לכלכלתם של 100 לוחמים ושל 150 זקנים נשים וילדים - "הבלתי קרביים" במחנה המשפחה, דאגה במיוחד לילדים שנתרו יתומים ונקלטו למחנה המשפחה בחסות הלוחמים היהודיים. פייגע, שהייתה מקובלת על כולם שהעריכו את יושרה ומסירותה, רשמה פרק הרואי ביחסה לילדים היתומים ובדאגתה לאנשי המחנה.

במשך 50 שנות מגוריה במילווקי, ארה"ב זכתה פייגע לכבוד ולהערכה מבני הקהילה היהודית במקום בראשותו של הרב טברסקי מיכאל שליט"א.

יומן מסע "עדים במדים" שמואל אגבר

משלחת צה"ל לפולין מחזור ק"ט 31 במאי - 4 ביוני 2009
שמואל אגבר (אבא של רותם ז"ל)

ק. צטניק כתב:

**"אשוויץ תיהפך לעשן חולף אם לא ילמד ממנה האדם את ליקחו,
ואם אומנם תהייה אשוויץ כלא הייתה מעולם -
לא יהייה האדם ממילא ראוי להמשך קיומו"**

רותם אגבר - קורות חיים

רותם בננו הבכור נולד ב-1 בדצמבר 1971, י"ג כסלו בתל אביב.

כבר כילד כמעט תינוק, גילה סקרנות וחקרנות. סקרנות שהתבטאה בשאלות רבות ו"בבדיקות" של כל דבר מסקרן שנקרה בדרכו. חובב מוסיקה מילדות, וכבר בגיל 3 עמדה לרשותו מערכת צנועה ואוסף תקליטים אותם לא נלאה לשמוע שוב ושוב.

החל את לימודיו בבית הספר על שם "משה הס" בתל אביב בגיל חמש וחצי.

הסקרנות, שליוותה אותו מילדות נתנה את אותותיה גם בבית הספר ותמיד התבלט בידע כללי רב בתחומים שונים.

מגיל צעיר ביותר רותם, נמשך לקריאת עיתונים, ולהתעניינות בנעשה סביבו בתחום הפוליטי והחברתי. התגבשו בו דעות ברורות ועקביות בקשר לנושאים

מטרת המשלחת:

מסע "עדים במדים" ינחיל את זיכרון השואה, ישמש כתשתית להרחבת הזהות הפיקודית והערכית ויחזק את תחושת השליחות של המשתתפים למדינה ולצבא ההגנה לישראל.

הקדמה:

יחידת ההסברה של "עדים במדים" אחראית על הצד הביצועי של הנחלת זיכרון השואה בצה"ל ומתוך כך על המסעות לפולין.

מובילים ומפקדים:

המשלחת כוללת כ-180 קצינים ונגדים מחילות צה"ל השונים (טור של 4 אוטובוסים) בנוסף הצטרפו למסע: מפקד משלחת - תא"ל ניצן אלון, עד המשלחת - זאב ברץ, 4 מפקדי צוותות - מפקד צוות 3 - אל"מ אמנון אשל (אסולין), 8 הורים שכולים ואלמנות, 4 מדריכי מסע מוסמכים מטעם "יד ושם", רופא, 2 צלמים מדובר צה"ל, 1 נגן חצוצרה מתזמורת צה"ל ואחרים.

כתיבה ודיבור בשפה הסינית הפתיעו
הן אותו והן את הסובבים אותו. כל
גילוי של סימן סיני נוסף שימח אותו.

עם סיום לימודיו וקבלת התואר, נסע
רותם ללמוד באוניברסיטת בייג'ין
לשפה ותרבות סין.

הייתה זו שנת שיא בחייו, הוא הכיר
ולמד עם סטודנטים מכל רחבי
העולם, שהשפה המשותפת לכולם
הייתה סינית. רותם טייל ברחבי סין
ומונגוליה.

בדצמבר 1997 שב ארצה, חיפש עבודה
בתחום התמחותו, ולאחר מספר
חודשים החל לעבוד בחברת "אמית"
באשקלון. זו חברת כוח אדם המביאה
ארצה פועלים זרים בעיקר מתאילנד
ומסין.

רותם התקבל לחברה בתפקיד
מתורגמן. הוא נסע ברחבי הארץ
בכל המושבים בהם הועסקו פועלים
סיניים ושימש מתורגמן ומתווך בינם

רבים, כבר אז החלה מתגבשת בו
השקפת עולם פוליטית חברתית בה
דגל כל חייו.

בגיל 12 וחצי, עברנו לגור במושבה
גן-יבנה. רותם החל ללמוד בחטיבת
הביניים בבית הספר אזורי גדרה.

בבית-ספר זה הוא סיים מגמה
ביולוגית, תוך התמקדות בתחום נוסף
שעניין אותו הטבע וכל הסובב אותו.
אהב טבע, פרחים ובעלי חיים, שביתנו
תמיד היה מלא בהם, והם היוו חלק
מצמיחתו ומאהבתו לחי ולצומח.

רותם התגייס לחיל השריון, בהכשרתו
המקצועית היה טען - קשר. במשך
שירותו עבר תקופה קשה באירועי
האינתיפאדה רצועת עזה. את חוויותיו
הקשות מאותה תקופה סיפר לנו רק
שנים מאוחר יותר.

לאחר שנתיים של שרות צבאי,
נשלח רותם לקורס משק"י מודיעין,
מבחינתו הייתה זו תקופת פריחה
ועיסוק בנושאים שריתקו אותו,
רק לאתר מותו התברר לנו שהוא
הושאר כאיש מילואים. לשרת בחטיבה
הסדירה במקצוע אותו היטב כל כך
אהב לבצע.

עם תום שירותו הצבאי, בחר רותם
ללמוד בחוג ליחסים לאומיים ומזרח
אסיה כשנושא ההתמחות היה סין.
שפתה, תרבותה וההיסטוריה שלה.

הלימודים היוו מבחינתו חוויה מעשירה
ומסעירה. רכישת מיומנות קריאה,

ספק שנחלנו הצלחה באמצעות המסע להתחבר ולחבר את חיילי צה"ל לנושא השכול, השואה והשלכותיה על המשפחות והאנושות כולה. כמו כן, לספק את הזיכרון והידע ההיסטורי הנדרש - על מנת לאפשר התמודדות על הזיכרון האישי והקולקטיבי של השכול עם השואה ובכך להנחיל לכולנו את מלוא המשמעויות ההיסטוריות, המוסריות והחינוכיות של שואת יהדות אירופה מצד אחד ונחזק את רגשות השייכות של חיילי צה"ל לאובדן המשפחות ולמדינת ישראל וכן זיקתם למורשת העם היהודי מצד שני.

תוכנית המסע:

31 במאי - יום ראשון

הנץ החמה: 4:21, חצות היום 12:34, שקיעה 20:47, חשיכה 21:34

התייצבנו בנקודת המפגש שנקבעה לנו בשדה התעופה הלאומי "בן גוריון" ובשעה היעודה שתיים לפנות בוקר. כ- 180 מפקדים, קצינים ונגדים רבים, עד משלחת, הורים שכולים ואלמנות צה"ל ש"עלו" על מדי הייצוג שלהם, התקהלו בטרמינל 3, קומה 3, בשער 33. כולם חיכו לאות הזנקה.

במהירות ובשקט מופתי התבצעה ההתארגנות, הקליטה (הצ'ק אין) והכרטוס לעלייה למטוס. אור הבוקר הפציע, כבר השעה 5 בבוקר. אנו מתייצבים בשער לעלייה למטוס הבואינג "חיל האוויר 1" מסוג בואינג 707, אוטובוס תיירים של חברת הנסיעות "אגד" לוקח אותנו

לבין מעסיקיהם ובינם לבין חברת "אמית".

אט אט, בדבקות וביסודיות שהיו כה אופייניים לו, בנה את התפקיד והכיל בתוכו תכנים נוספים. הוא היה בבחינת אבא ישראלי לסינים שבתחילה היו חשדניים כלפי ישראלי שמדבר בשפתם, אולם במשך הזמן הם ראו את מסירותו ואת דאגתו הכנה להם בכל פרט משמיכות, משכירת מגורים נאותים ועד ליווי לבתי חולים ובתי משפט במידת הצורך.

רותם נפל ב-15 לפברואר 1999 בתאונת אימונים בהתהפך הנגמ"ש אותו הוא הוביל.

בן 27 היה במותו. השאיר אחריו הורים, חיה ושמואל ו-3 אחיות, סיון, מעיין ומור.

היה נכדם של בת שבע ושלמה ברזון ז"ל וברוריה ואברהם אגבר. יהיה זכרו ברוך.

אני מאמין:

אני מאמין כי ימי הערכות ב"יד ושם" והעבודה החינוכית בנושא השואה בכלל והמסע לפולין בפרט הם מהכלים המרכזיים בגיבוש הזהות הישראלית והיהודית שצריכים להיות נחלת כל העם היהודי. כשותף לאמונה, מחובת צבא ההגנה לישראל להמשיך ולקיים את המסעות לפולין לכלל קציני וחיילי צה"ל הראויים לפעילות חינוכית חשובה זו.

באמצעות המחויבות הערכית שלנו כהורים שכולים ומשפחת השכול אין

הבולט בספרות האידיש של סוף המאה ה-19. את מצבתו של זמנהוף Ludwika Zamenhofa, את רבי (הנצי"ב) - רבי נפתלי צבי יהודה ברלין ואחרים רבים ומפורסמים.

היעד הבא במסע, הוא גטו וורשה בזלוטה. הכרזה על הקמת הגטו הייתה באוקטובר 1940, לא רחוק משם אנחנו נעצרים בחצר בית ברחוב פריזנה - השריד היחידי מהגטו היהודי, שהוא יהפוך בקרוב למלון רב קומות ולמרכז עסקים תוסס.

בדרך כלל, בחרו הגרמנים רובע מגורים עני, המבודד משאר תחומי העיר. כל היהודים, שגרו מחוץ לרובע אולצו להעתיק את מקום מגוריהם לאזור הגטו היהודי. היהודים אולצו גם לגור בדוחק ובצמצום. רבים מהם מתו מחוסר כול. לא ניתן לתאר את מצוקת תנאי המחיה הקשים והרעב התמידי בהם חיו היהודים בגטו.

בסמיכות לשרידי חומות הגטו קיבלנו הסברים מפי מדריכי המסע על מערך ומבנה הגטו ואופן התנהלות חיי היהודים בו, תחת תנאים צפיפות וסניטאריים שלא הורגלו להם בעבר. על סדרי ואופן היציאה לעבודה ויכולת הקניה הדלה שלהם. רק יחידי סגולה יכלו להחזיק מעמד בתנאים אלו. רבים מתושבי הגטו ובמיוחד ילדים, נשים וטף נספו במקודם או במאוחר.

הגטו נהרס לקראת פברואר 1943. סיפורי הגבורה ומרד היהודים בגטו וורשה, בניצוחו ובהנהגתו של מנהיג המרד, מרדכי אנילביץ Mordechaja

לבסיס חיל האוויר בח"א 27, הנמצא בסמיכות לשדה התעופה "בן גוריון". קברניט המטוס הצבאי, ממתין ל"קהל הנוסעים" הלא שגרתיו שלו. חיש מהר נבלעים בבטנו הענקית של המטוס כל חברי למסע. המטוס ממריא אל על. לאחר כ-3 וחצי שעות טיסה, נחיתה בשדה התעופה של וורשה. השעה כבר 8 וחצי בבוקר. אנחנו, לא שוכחים את ההנחיה שניתנה בעליה למטוס ומזיזים את מחוגי השעון שעה אחת לאחור. בוקר טוב לך פולין, כבר הרווחנו שעה אחת ממך.

התארגנו בשדה, אספנו את המזוודות האישיות מהקרוסלות הנעות וכן את כל התכולה והציוד המחנאי שישמש אותנו בהמשך המסע. עזבנו את שדה התעופה הפולני. מזג אוויר סגרירי. גשם קל יורד, מקבל את פנינו. עלינו על האוטובוסים של חברת ההסעות הפולנית ואנחנו כבר "טסים" לכיוון אוקופובה.

בית העלמין היהודי הישן באוקופובה, היעד הראשון. ערכנו סיור מקיף בבית העלמין, שוטטנו בין המצבות הישנות, שחלקם מנופצות וחלקם האחר מטות ליפול. היסטוריה של דורות חלפו ועברו מול עיננו. בכניסה, פגשנו את האנדרטה שהוקמה לזכר ד"ר יאנוש קורצ'אק - אבי הילדים היתומים ובתי הילדים, אנדרטת יאנוש קורצ'אק

המצבה של אידה קמינסקה - שחקנית התיאטרון האידי, מצבתו של הסופר יצחק לייבוש (י.ל.) פרץ - האינטלקטואל

וורשה לזכר מורדי גטו וארשה. על גבי האנדרטה מפוסלים גברים, נשים וילדים הכמהים לחופש ושחרור על רקע הגטו העולה בלהבות והיהודים הנשלחים להשמדה. לצד אנדרטה זו, בשנת 1970, כרע קאנצלר גרמניה המערבית דאז, וילי ברנדט, לזכר הקורבנות.

רחבת האנדרטה, שימשה לחברי המשלחת כר נרחב לקיים בו את הטקס המשלחתי הראשון על אדמת פולין.

לקראת אחר הצהריים חברי המשלחת עוצרים בבית הכנסת היהודי בנוזייק. בבית הכנסת הפעיל היחידי, שקיים היום בבירה הפולנית, לאחר שריפתם וניתוצם של בתי הכנסת האחרים והשמדתה של רוב האוכלוסייה היהודית.

בית הכנסת הגדול והמפואר - בנוזייק הריק כמעט היום מיהודים, ריכז את כול חברי המשלחת לשמיעת הרצאה מפי מדריכת המסע, אודות ותולדות יהדות פולין המפוארת. בהנחייתו של רב המסע, יצאו חברי המשלחת בתפילה וריקודים עם ספר התורה, שהוקדש לזכרו של האסטרונאוט הישראלי הראשון אילן רמון, שניספה במעבורת החלל.

את הערב הראשון סיימנו במלון "נובוטל סנטרום - ורשה" בשיחות קבוצתיות, בו הועלו על ידי חברי הצוות חוויות ותחושות אישיות על קורות אותם ביומם הראשון על אדמת פולין.

Anielewicza, על בריחת הגרמנים מן הגטו הופצו בכל מחנות ההשמדה. החלום קם והיה - לראות הגנה יהודית בכל גדולתה ותפארתה.

רחבת האנדרטה, אנדרטת גיבורי הגטו נמצאת בוורשה במרכז הגטו בתוך גן ציבורי בין הרחובות זמנהוף Ludwika Zamenhofa, מרדכי אנילביץ Mordechaja Anielewicza, כרמליצקה Karmelicka ולברטובסקי Jozefa Lewartowskiego. בגן, ברחבה מרוצפת הוקמו כמה אנדרטאות, אנדרטת גיבורי הגטו ממוקמת בקרבת רחוב זמנהוף Zamenhofa.

האנדרטה מציגה את הניגוד שבין הגבורה לבין ההליכה כצאן לטבח. בצידה האחד של האנדרטה מצד הגן מוצגים חיילים גיבורים, דמויות הרואיות, כמין אלים חזקים, ובצידה האחר, מצד רחוב זמנהוף Zamenhofa תבליט המוקדש לקורבנות השואה ובו נראית קבוצת יהודים דתיים הולכים בראש מורכן אל עבר המוות. ספר תורה, ילדים, אימא וברקע קסדות של קלגסים גרמניים. ניתן לראות ב"יד ושם" בכיכר גטו וורשה בירושלים העתק של האנדרטה.

אנדרטת רפפורט, אנדרטת גיבורי הגטו Pomnik Bohaterow Getta נבנתה ע"י נתן רפפורט (נתן רפפורט - פסל, צייר וצלם יהודי. יליד העיר ורשה בפולין שכל בני משפחתו נספו בשואה ויצירותיו החשובות והמוכרות ביותר עוסקות בהנצחת הנספים והלוחמים בה). בסיוע האדריכל סוזין, בשנת 1948 ביום השנה החמישי למרד גטו

והטילו על הפולנים לחפור שלושה בורות גדולים ביער לופחובה הסמוך. אל יער זה הובלו יהודי העיירה ולאחר מכן נרצחו ונקברו בבורות. בעיירה נמצאת כיום מסעדה יהודית המגישה אוכל יהודי מקומי, אך עם זאת לא נמצאים כיום יהודים בטיקוצין. כתובת: 175 ק"מ צפונית-מזרחית לוורשה, ליד העיר ביאליסטוק.

בית הכנסת הגדול בטיקוצין

בשנת 1642 הוקם בעיירה טיקוצין בית הכנסת הגדול, שהיה מהמפוארים בפולין. בית הכנסת בנוי בצורת מבצר, וגם כיום ניכרים הפאר בפנימיותו ובחיצוניותו.

בית הכנסת הוא הגדול מבין בתי העיירה, ולצידו מחובר בית הרב. רבנים מפורסמים שימשו כרבני העיירה, ביניהם הרב יהודה אשכנזי ורבי אליהו שפירא. בתוך בית הכנסת ניתן לראות שרידי תפילות שצויירו על קירותיו וכיום מתקיימת תערוכה המציגה את אבות ומקימי העיירה.

יער לופחובה

היער נימצא בסמוך לעיירה טיקוצין, בו נרצחו ונקברו יהודי העיר בשלושה בורות ענקיים שנחפרו במיוחד. את בורות הענק חפרו הפולנים על פי פקודת הגרמנים, שני הגדולים שבהם אורכם 12 מטרים, רוחבם ארבעה מטרים ועומקם חמישה מטרים, והבור השלישי קטן יותר.

1 ביוני - יום שני

הנץ החמה: 4:20, חצות היום 12:34, שקיעה 20:48, חשיכה 21:35

מילים שכתב שלמה אבן גבירול:
**"שדי אשר יקשיב לדל וייעתר -
 עד אנה תהא רחוק ממני, ותיסתר?
 ליל ויום אעטוף, אקרא בלב נכון,
 אודה לך תמיד, כי חסדך יתר.
 ...הנה שאלתי: הקשב תחינתי.
 אותה אבקש, לא פחות ולא יותר."**

העיירה טיקוצין

לאחר התארגנות של בוקר עלינו על האוטובוסים ונסענו לכיוון העיירה טיקוצין. עיירה השוכנת במחוז ביאליסטוק, בצפון מזרח פולין. היהודים גרו בעיירה החל משנת 1552, ועד השואה התקיימה בה פעילות ציונית ענפה, שבמרכזה פעילות תנועת החלוץ.

קהילת טיקוצין נחשבה לקהילה יהודית חזקה, ולכן התכנס בה מספר פעמים ועד ארבע הארצות. ערב השואה התגוררו בטיקוצין כ-2,500 יהודים, אשר היוו את מרבית תושבי העיר.

בחודש ספטמבר 1939 עברו יחידות צבא גרמניות בטיקוצין, וכלאו את כל תושבי היישוב בכנסייה, ללא אוכל או מים ובתנאים קשים, ובו בזמן בזזו את רכוש הקהילה. לאחר מכן נכבשה טיקוצין על ידי הצבא הרוסי. לאחר שנה בה הייתה טיקוצין כבושה על ידי הצבא האדום, שבו הגרמנים לעיר

היער העבות בלופוחובה כשבמרכזה הקרחת בו ממוקמים בורות ההריגה, ולצלילי החצוצרה "אלי אלי שלא יגמר לעולם..." שימשה לחברי המשלחת כר נרחב לקיים בו את המעמד השני המשלחתי והדלקת נרות זיכרון לזכר הנרצחים על אדמת פולין.

טרבלינקה Treblinka

מחנה השמדה, אחד משלושת המחנות שהופעלו במסגרת 'מבצע ריינהרד'. מחנה טרבלינקה הוקם בצפון-מזרח הגנרלגוברנמן, ארבע ק"מ מן הכפר ותחנת הרכבת טרבלינקה, לא הרחק ממאלקיניה שבה תחנת רכבת על קו מסילת-הברזל הראשית ורשה-ביאליסטוק. מקום המחנה היה באזור דליל אוכלוסין, מכוסה יער ומוסתר בחורש סביב. מאביב 1941 היה במרחק קילומטרים אחדים מן המקום מחנה עונשין שנקרא 'טרבלינקה 1' הוחזקו בו אסירים פולנים ויהודים והם הועסקו במחצבה לצורכי הביצורים בגבול המפריד בין ברית-המועצות ובין גרמניה. בסוף מאי - תחילת יוני 1942 הושלמה בנייתו, עבודות הבנייה נעשו בידי חברות גרמניות והועסקו בהן אסירים מ'טרבלינקה 1' וכן יהודים שהובאו מעיירות שבאזור. בד-בבד עם הקמת המבנים ותאי הגזים החלו בהנחת שלוחה של מסילת-ברזל לתוך המחנה. בשטח המחנה נחפרו בורות ענקים שנועדו להטמנת גופות הנרצחים. המחנה היה בנוי בצורה מלבנית, אורכו

באוגוסט 1941 נקראו יהודי העיר להגיע לכיכר השוק, משם הם הובלו במסע מבזה ומפרך אל בניין בית ספר באחד מכפרי הסביבה. מבניין זה נלקחו היהודים במשאיות אל יער לופוחובה. ביער הושלכו היהודים חיים לאחד הבורות ונורו במכונות ירייה, כאשר כל עשר דקות חזר התהליך על עצמו. למעלה מאלף וארבע מאות יהודי טיקוצין נרצחו באותו יום ביער לופוחובה. בלילה כוסה הבור על ידי הפולנים המקומיים, בהשגחת הגרמנים.

על מנת לטשטש את עקבות הרצח הברברי, סיפרו הגרמנים לפולנים שבמקום נמצאות גופות של חללי מלחמה המובאות כאן לקבורה, אך היה קשה להאמין בכך מכיוון שחלק מהאנשים עוד היו בחיים. למחרת עברו הגרמנים מבית לבית, הוציאו את כל הנשים, הזקנים והחולים שלא התייצבו ביום הראשון, למעלה משבע מאות נפש, וריכזו אותם בכיכר השוק. משם הובלו במשאיות ליער לופוחובה ונרצחו בבור השני.

האנשים, שהצליחו להימלט נתפסו לאחר מיכן והובלו לבור השלישי. הפולנים שהועסקו בכיסוי הבורות סיפרו לאחר מכן כי האדמה זזה מפרפורי המתים וקיבלה גוון אדמדם מהדם. תוך מספר ימים הושמדה באכזריות קהילת טיקוצין עתיקת היומין ורק יהודים מעטים הצליחו לשרוד.

שהוצב בסככה בסמוך למבנה, החדיר גז חד-תחמוצת הפחמן לתוך התאים באמצעות מערכת צינורות שחוברו לתקרת התאים ובקציהם ראשי מקלחת רגילים, שיצרו, לשם הטעיה, רושם של בית-רחצה. הכניסה לתאי הגזים הייתה מתוך פרוזדור שבחזית הבניין, ובפנים - מול דלת הכניסה - הייתה על דלת, ודרכה הוצאו גוויות הקורבנות. במרחק של 200-150 מטרים ממזרח לתאי הגזים נחפרו בורות ענקיים לקבורת הנרצחים. בין 'איזור הקבלה ל'איזור ההשמדה' הולוכה דרך צרה, שגדרותיה משני צידיה שזורות בענפים, וכינויה הצינור. בדרך הזאת הובלו הקורבנות הערומים מהאיזור שבו התפשטו לתוך תאי הגזים.

מפקדו הראשון של מחנה טרבלינקה היה ס"ס אוברשטורמפירר אירמפריד אברל, רופא ששרת קודם לכן במבצע אותנסייה. באוגוסט 1942 אב. ואחריו התמנה ס"ס אוברשטורמפירר פרנץ שטנגל, שלפני כן היה מפקד מחנה סוביבור. הצוות המועט הגרמני במחנה היו אנשי ס"ס, רובם ככולם מקרב אנשי מבצע אותנסייה 'המתות חסדי'. הגרמנים מילאו במחנה תפקידי פיקוד ומינהלה. במחנה שירתה גם פלוגת קטנה של חיילים אוקראינים, אנשיה הועסקו בתפקידי שמירה ואבטחה, היינו, מניעת בריחה של הקורבנות היהודים המובאים למחנה והתנגדות מצידם. אחדים מהאוקראינים הועסקו בהפעלת תאי הגזים ובתפקידי שירות אחרים. רוב האוקראינים היו שבויי-מלחמה סובייטיים שהתנדבו לשרת

600 מטרים ורוחבו 400 מטרים. גדר תיל כפולה הקיפה את המחנה. הגדר הפנימית הייתה שזורה בענפי עצים שהסתירו מבחוץ את שטח המחנה ואת הנעשה בתוכו. מגדלי שמירה בגובה של כשמונה מטרים הוצבו בפינות המחנה ולאורך הגדרות. המחנה היה מחולק לשלושה אזורים: איזור המגורים, איזור הקבלה, ואיזור ההשמדה.

אזור המגורים - כלל את המבנים שבהם התגוררו אנשי הס"ס והזקיפים האוקראינים, וכן מבנים שבהם שוכנו המשרדים, המרפאה, המחסנים ובתי-המלאכה. בשטח מגודר ומופרד נמצאו צריפי המגורים של האסירים היהודים, בתי-המלאכה לחייטות ולסנדלרות וכן הנגרייה, שבהם הועסקו האסירים הללו.

איזור הקבלה - כלל את חלקו של המחנה שלשם הובאו המשלוחים ובתוכו נעשו הפעולות השונות לפני שהקורבנות הובלו לתאי הגזים. נכללו בו רציף הרכבת ושלוחת מסילת-ברזל, וכן מגרש מגודר שנקרא 'מגרש המשלוחים', שבו היו שני צריפים ובהם נצטוו הקורבנות להתפשט. מגרש אחר בקרבת רציף הרכבת, ובו שני צריפים גדולים, שהיו מחסנים לאחסון חפציהם של הקורבנות ולמיונם.

אזור ההשמדה - או 'המחנה העליון', כפי שכינהו הגרמנים - היה בחלק הדרומי-המזרחי של המחנה. שטחו של 'איזור ההשמדה' היה מגודר ומופרד לחלוטין משאר חלקי המחנה. שלושת תאי הגזים, בגודל של 4x4 מטרים, הותקנו במבנה לבנים. מנוע דיזל,

טכניקת ההשמדה בטרבלינקה הועתקה ממחנות בלז'ץ וסוביבור, שקדמו לטרבלינקה. רכבת בת 60 קרונות משא (בדרך-כלל) ובהן 6,000-7,000 נפש, הייתה מגיעה לתחנת הרכבת שבכפר טרבלינקה. 20 קרונות נותקו מהרכבת והקטר הכניסם לתוך המחנה. שאר הקרונות המתינו בתחנה, שבה היו משמרות מוגברים של אוקראינים.

אחד ממפקדי המחנה פנה ליורדים מהרכבת ולצורך הטעיית הקורבנות אמר להם 'שהם הגיעו למחנה מעבר וממנו יישלחו למחנות עבודה, ולשם-כך, לפני יציאתם להמשך הדרך, עליהם לעבור רחצה במקלחת ובגדיהם יעברו חיטוי. כסף ודברי ערך עליהם להפקיד, ואלה יוחזרו להם אחרי הרחצה'. בתום הודעתו הוכנסו היהודים למגרש המשלוחים. בשער הכניסה למגרש הופנו הגברים לצד ימין והנשים לצד שמאל. פעולה זו נעשתה במהירות אגב ריצה, ואגב מכות וצעקות השומרים. הנשים והילדים הוכנסו לצריף בצד שמאל של המגרש, שם היה עליהם להתפשט, ובהיותם עירומים הורצו דרך ה-'צינור Schlauch לתאי הגזים. בסתיו 1942 החלו לגזוז את שיער הנשים, והדבר נעשה מאחורי מחיצה מיוחדת שהוצבה בצריף שבו הוסרו הבגדים. לאחר שנדחסו הקורבנות לתאי הגזים, המוסוויים כמקלחות, הופעל המנוע שהזרים חד-תחמוצת הפחמן, ובתוך פחות מחצי שעה נחנקו כולם. גוויות הנרצחים הוצאו

את הגרמנים. הם אורגנו והוכשרו לתפקידים שקיבלו במחנה טרוניקי. ביחידת האוקראינים שירתו גם שבויי-מלחמה סובייטיים ממוצא גרמני - הפולקסדויטשה, והם היו בדרך-כלל מפקדי מחלקות או מפקדי כיתות. במחנה הוחזקו גם בין 700 ל-1,000 אסירים יהודים, והם אולצו לעשות את כול העבודות הפיסיות במחנה, ובכללן תהליך ההשמדה, וכן עסקו בעבודות לצורכי שירות לסגל הגרמני והאוקראיני.

קבוצות של אסירים יהודים עבדו גם בעבודת בינוי והסוואה, שנמשכו גם בזמן שנעשו במקום פעולות ההשמדה. האסירים היהודים הוצאו מתוך המשלוחים שהובאו להשמדה, הוחזקו בעבודות השונות רק ימים או שבועות אחדים, ואחר-כך נלקחו לתאי הגזים, ובמקומם באו יהודים אחרים מהמשלוחים. בספטמבר 1942 החליטו מפקדי המחנה לזרז את תהליך הרצח ולקצר את הזמן הדרוש לחיסול המשלוחים. לשם כך הוחזקה קבוצה קבועה של אסירים יהודים שהופקדה על עבודות מסוימות, וחדלו החילופים התדירים של האסירים. אך למעשה לא החזיקו האסירים מעמד במחנה יותר מחודשים אחדים, מחמת הסלקציות, עונשי המוות על העבירות הקלות ביותר, המחלות, המגיפות, ההתאבדויות ועוד. בין האסירים היהודים הקבועים במחנה היו כ-50 נשים, בתפקידי שירותים במכבסות ובמטבח. חלק מהן היה מוצב ב'איזור ההשמדה'.

מלאכת הרצח, ודבר זה אולצו לעשות אסירים יהודים שיבאזור ההשמדה.

כמו בבלז'ץ ובסוביבור, כן גם בטרבלינקה התברר, שקיבולת תאי הגזים, ששטחם הכולל היה 48 מטרים רבועים, היא צוואר-הבקבוק בתהליך ההשמדה. לפיכך נוספו תאי גז חדשים, ובין תחילת ספטמבר לתחילת אוקטובר 1942 נבנו במחנה עוד עשרה תאי גז (ולפי כמה מקורות - ששה) ששטחם הכולל היה 320 מטרים רבועים. התאים הוקמו בתוך מבנה לבנים שבמרכזו פרוזדור. הגוויות הוצאו דרך דלתות שהיו נפתחות מבחוץ. התאים החדשים אפשרו להכניס לתוכם בו-זמנית את כול הקורבנות, גברים, נשים וטף, שהובאו ב-20 קרונות ואף יותר מכן.

במסגרת 'ייעולי' תהליך ההשמדה והוקם גם ה'לאזארט'. בבוא משלוח של יהודים הוצאו ממנו כול אותם שלא היה בכוחם ללכת במסלול הרגיל לתאי הגזים. נאמר להם שהם נלקחים ל'לאזארט' (Lazarett, בית-חולים), ואכן הם נלקחו למקום סגור שדגל ה'צלב האדום' התנוסס עליו. בתוך השטח הסגור היה בור והאנשים שהובאו פנימה נורו במקום בידי איש ס"ס או בידי אוקראינים.

פעולות השמדת ההמונים החלו בטרבלינקה ב-23 ביולי 1942, והמשלוחים הראשונים שהגיעו לשם היו מגטו ורשה, שבו נערך אז גירוש המונים. בין 23 ביולי ל-21 בספטמבר

מתוך התאים, הוטלו לבורות וכוסו. בגמר השמדת הנשים והילדים נלקחו הגברים, שעד אז הוחזקו עירומים במגרש המשלוחים, דרך ה'צינור' אל תאי הגזים. תחילה ארך חיסול הקורבנות שבתוך 20 הקרונות שלוש-ארבע שעות. אחר-כך קוצר התהליך לשעה-שעתיים.

במקביל לפעולת ההשמדה עסקו בניקוי הקרונות שברציף מגוויות המתים בדרך, מחפצים ומהפסולת שנערמו בפנים. עסקה בכך קבוצה של כ-50 אסירים יהודים. לאחר הניקוי הוצאה הרכבת שבשטח המחנה, כדי לאפשר ל-20 קרונות אחרים עמוסי אדם, שחיכו בתחנה להיכנס למחנה. באותו זמן הופעלה קבוצת אסירים אחרת, גם היא בת 50 איש, בהוצאת החפצים והבגדים שהשאירו אחריהם הנרצחים בצריף שבו התפשטו 'במגרש המשלוחים', והעבירה אותם 'למגרש המיון', ואילו 'בימגרש המיון' עסקה קבוצת אסירים, בת כ-100 איש, בחיפוש כסף ודברי ערך שהוטמנו ונותרו במטענים ובבגדים, הוסרו מבגדי הנרצחים, הטלאי הצהוב, וכן סימני זיהוי אחרים, חוסלו תעודות הזהות והדרכונים, והחפצים הממוינים הוכנו למשלוח אל מחוץ למחנה. 'באזור ההשמדה' הוחזקו 200-300 אסירים יהודים בנפרד משאר האסירים היהודים במחנה. הם הועסקו בהוצאת הגוויות ובניקוי תאי הגזים, בעקירת שיני זהב מגוויות הנרצחים ובהטמנת הקורבנות. בתחילת אביב 1943 החלו בשריפת הגוויות ובטשטוש עקבות

השמדת ההמונים בטרבלינקה נמשכה עד אפריל 1943. לאחר אותו תאריך הגיעו משלוחים מעטים בלבד. המחנה טרבלינקה סיים את תפקידו. בסוף פברואר-תחילת מרס 1943 ביקר הינריך הימלר בטרבלינקה ובהתאם להוראותיו החלו במבצע שריפת הגוויות של הנרצחים. קברי ההמונים נפתחו, גוויות הנרצחים הוצאו ונשרפו במדורות ענקיות. העצמות רוסקו לחתיכות ונקברו שוב עם האפר בבורות הקבורה הקודמים. מבצע השריפה וטשטוש העקבות נמשך עד סוף יולי-תחילת אוגוסט 1943, וכאמור, הועסקו בו האסירים היהודים שביאיזור ההשמדה. עם השלמת שריפת הגוויות עמד מחנה טרבלינקה להיסגר בסתיו 1943.

מאות מהמגורשים לטרבלינקה ברחו מהרכבות בדרך למחנה. רוב הבורחים נהרגו בקפיצה מהרכבת או מכדורי הזקיפים במשמרות הליווי, אחרים נתפסו בידי שומרי מסילות-הברזל או הוסגרו למשטרה בידי האוכלוסייה המקומית. חלק מהבורחים הצליח להגיע לגטאות שעוד התקיימו באותו זמן, אך אף הם נרצחו כשהגיע תורם של יושבי אותם גטאות להישלח למחנות השמדה. בריחות רבות היו מהמחנה, בעיקר בחודשי קיזו הראשונים, לפני שהונהגו הסדרי ביטחון ושמירה קפדניים. הבריחות נעשו בלילות דרך הגדרות, או בתוך הקרונות עם חפצי הנרצחים שהוצאו מהמחנה. הבורחים הסתתרו בין ערימות החפצים. נעשו גם ניסיונות לברוח דרך מנהרה

נרצחו בטרבלינקה 254,000 יהודים מורשה. בסך-הכול נרצחו בטרבלינקה כ-366,000 יהודים ממחוז ורשה, כ-337,000 יהודים ממחוז רדום, וכ-35,000 יהודים ממחוז לובלין, רובם המכריע עד לחורף של 1942-1943. בסך-הכול נרצחו בטרבלינקה כ-738,000 יהודים משטחי הגנרלגוברנמן בפולין.

ממחוז ביאליסטוק נרצחו בטרבלינקה יותר מ-107,000 יהודים, רובם המכריע בחודשים נובמבר 1942 - ינואר 1943. בקיץ ובסתיו 1942 מצאו את מותם בטרבלינקה כ-7,000 יהודים מסלובקיה שהובאו לגטאות של הגנרלגוברנמן. בין 5 ל-25 באוקטובר 1942 הגיעו לטרבלינקה ונרצחו שם כ-8,000 יהודים בחמישה משלוחים מגטו טרזינשטט. במחצית השנייה של חודש מרס 1943 נשלחו לטרבלינקה ונרצחו יותר מ-4,000 מיהודי יוון שהתגוררו בשטחי תרקיה שסופחה לבולגריה ובסוף מרס ותחילת אפריל נרצחו בטרבלינקה כ-7,000 יהודים משטחי מקדוניה היוגוסלבית, שאף היא סופחה לבולגריה. בסוף מרס 1943 הגיע לטרבלינקה משלוח אחד של כ-2,800 יהודים מסלוניקי שביוון. בסך-הכול נרצחו בטרבלינקה כ-29,000 יהודים שהובאו מחוץ לשטחי פולין.

בטרבלינקה נרצחו גם כ-2,000 צוענים. בסך-הכול נרצחו במחנה זה כ-900,000 נפש.

סמוך לסיום שריפת הגוויית וחיסול המחנה, שמשמעותו גם חיסול האסירים הנותרים, החליטו מפקדי המחתרת לא לדחות עוד את מועד המרד, והוא נקבע ל-2 באוגוסט 1943, בשעות אחרי-הצהריים. בתחילה התנהל המרד לפי התוכנית. בעזרת מפתח מאולתר החלו להוציא בסתר נשק מתוך המחסן ולחלקו בין חברי המחתרת. והנה התעורר חשד שאחד ממפקדי המחנה גילה שמתרחש משהו שאינו כשורה, והוא עלול להזעיק את השומרים האוקראינים. היה הכרח לירות בו, ורעש הירייה הזעיק את שומרי המחנה ושיבש את המשך הוצאת הנשק וחלוקתו, וכך גם את המשך התוכנית להשתלט על המחנה. חברי המחתרת שקיבלו לידיהם נשק פתחו באש לעבר אנשי הס"ס והציתו חלק ממבני המחנה. החלה הסתערות המונים לעבר הגדרות ובריחה החוצה. לעבר הבורחים נורתה אש מכול מגדלי השמירה, ורוב הבורחים נפלו באזור הגדרות ובקרבת המחנה. חלק מהבורחים שהצליחו לפרוץ מהמחנה נתפסו ונורו בידי התגבורות של כוחות ביטחון גרמניים שהוזעקו לאזור ופתחו במרדף ובסריקות. כ-70 מהבורחים הצליחו להישרד עם השחרור.

במרידה נשרף רוב המחנה, שהיה ברובו בנוי עץ, פרט לתאי הגזים. האסירים שנותרו במקום, חלקם הוצא להורג וחלקם הועסק בפירוק המבנים והגדרות של המחנה ובטשטוש עקבות הפשעים שנעשו במקום. לאחר סיום עבודתם נורו כולם. שטח המחנה נחרש,

שנחפרה מהמחנה אל מחוץ לגדרות, אך הבורחים בדרך זו נתפסו ונתלו בפומבי. רק מעטים מאוד מקרב הבורחים ניצלו. במרוצת הזמן תוגברו סדרי השמירה, וכתגמול על עול אסיר שברח הוצאו להורג עשרה אסירים יהודים. אמצעים אלה מנעו אפשרויות בריחה.

בתוך טרבלינקה היו מקרים אחדים של התנגדות מצד יחידים ומצד משלוחים שלמים, ובמאבק נפגעו אנשי ס"ס ואוקראינים. בתחילת 1943 התארגנה קבוצת מחתרת בקרב אסירי המחנה. ראשי המחתרת היו מבעלי התפקידים הבכירים שבקרב אסירי המחנה, וביניהם בלטו רופא של אנשי הס"ס ד"ר חורונוזיצקי, ואחר-כך אף הקאפו הראשי גלבסקי וכן קאפואים וראשי קבוצות עבודה אחרים. מאמצייהם להשיג נשק באמצעות אחד האוקראינים נכשלו, ובעקבות זאת מצא ד"ר חורונוזיצקי את מותו. המחתרת הקיפה את האסירים משני מלקי המחנה - המחנה הראשי ו'אזור ההשמדה'. בראש המחתרת ב'איזור ההשמדה' עמד ז'אלו בלוך, מי שהיה קצין יהודי בצבא צ'כוסלובקיה. המחתרת תכננה להוציא נשק ממחסן הנשק הכללי של הס"ס, לחמש את חברי המחתרת, להשתלט על המחנה ולהורסו, לברוח ליערות ולהצטרף לפרטיזנים. מספר חברי המחתרת בשני חלקי המחנה היה 50-70, אך הניחו שבזמן המרד יצטרפו לבריחה כול האסירים.

2 ביוני - יום שלישי

הנץ החמה: 4:19, חצות היום 12:34,
שקיעה 20:42, חשיכה 21:25

מילים שכתב: שמואל אגבר

רותם, מה שלא הספקתי לומר

כל מה שלא הספקתי לומר,
עובר מול עיניי ונשבר.
אם יש איזו שהיא מחילה,
או כל משאלה ותפילה,
אז קח אותה ממני בשבילך.
קר, חורף מזכיר לי אותך,
רוצה מסתור מגשם מסופה?
קח כל מה שאתן לך,
זה אני אבא ואין בי מבוכה.

עד שהבוקר יבוא,
לא אשן את כל הלילה בזכותך.
עד הבוקר שבו,
לא אתן לך ללכת מתוכו.

לך, קח את הדרך איתך,
וצידה שהכנתי בשבילך.
אם זה כוח השביל שלך,
קח אותי אל המקום שלך.

עד שהבוקר יבוא,
לא אשן את כל הלילה בזכותך.
עד הבוקר שבו,
לא אתן לך ללכת מתוכו.

יום שלישי למסע "עדים במדים"
התארגנות בוקר של הקבוצה, העמסת
מזוודות ותכולה קבוצתית. עליה
לאוטובוסים ונסיעה לכיוון מיידאנק.

נזרע ונטעו בו עצים, הוקמה במקום
חוה חקלאית ויושבו בה אוקראינים.
שני משפטים של אנשי ס"ס ששירתו
בטרבלינקה נערכו ברפובליקה
הפדרלית הגרמנית בעיר דיסלדורף.
המשפט הראשון נפתח ב-12 באוקטובר
1964 והסתיים ב-24 באוגוסט 1965.
הובאו לדין עשרה אנשי ס"ס ובראשם
סגן מפקד המחנה קורט פרנץ. ארבעה
נאשמים נידונו למאסר עולם, חמישה
נידונו למאסר שבין 3-12 שנים ואחד
זוכה. משפט טרבלינקה שני שבו
הועמד לדין מפקד המחנה פרנץ שטנגל
שנתפס בברזיל והוסגר לגרמניה נערך
ב-13 במאי - 22 בדצמבר 1970. שטנגל
נידון למאסר עולם.

בשנים 1959-1964 הוקם בשטח מחנה
טרבלינקה אתר הנצחה לאומי של
פולין, בצורת בית-עלמין, ועל מאות
האבנים חרוטים שמות המדינות
והערים שמהן הובאו קהילות יהודיות
להשמדה בטרבלינקה.
רחבת האנדרטה, שימשה לחברי
המשלחת כר נרחב לקיים בו את
הטקס המשלחתי השני על אדמת
פולין הרוויה בדם יהודים.

את הערב השני סיימנו במלון "נובוטל
סנטרום - וורשה" בשיחות קבוצתיות,
בו הועלו על ידי חברי הצוות חוויות
ותחושות אישיות על קורות אותם
ביומנו הראשון והשני על אדמת
פולין.

מיידאנק - תקציר

מחנה ריכוז של הופן ס"ס (Schutzstaffel) - יחידת משמר. המחנה הוקם בפרברי לובלין. עד 1943 שימש המחנה כמחנה לשבויי מלחמה. באפריל 1943 נשלחו למחנה כמה עשרות אלפי יהודים מגטו ורשה ואחר-כך מגטו ביאליסטוק. דרך המחנה עברו כ-500,000 נפש. במחנה השתמשו בדרכי השמדה משולבות של רצח המוני, הן בתאי גזים והן בירי באזורים הסמוכים למחנה. המחנה חוסל בשנת 1944.

מחנה ריכוז של הופן ס"ס (Konzentrationslager der Waffen SS) (Lublin) המחנה הוקם בפרברי לובלין, ונקרא מיידאנק טטרסקי (Majdanek) (Tatrski) או מיידאנק.

מחנה מיידאנק, הוקם על-פי צו של הימלר בעקבות הסכם עם פיקוד הורמכט בדבר מסירת חלק מהשבויים הסובייטיים לידי הס"ס והתוכניות לגירמון המזרח. למפקד הס"ס והמשטרה במחוז לובלין, אודילו גלובוצניק, היה חלק מכריע בהקמת המחנה. עד 1943 כונה המחנה 'מחנה לשבויי מלחמה של הופן ס"ס לובלין. למעשה לא היה המחנה מיועד לאסירים מסוג מיוחד. מתפקידו היה לסלק ולהשמיד את אויביי הרייך השלישי, לסייע בהשמדת היהודים וכן בגירוש וביישוב-מחדש באזור זמושץ. מחנה מיידאנק השתרע על כ-270 הקטרים של שדה בור סמוך לכביש לובלין-זמושץ - חלם. הוא היה מוקף בגדר תיל כפולה, מחוברת למתח גבוה,

ולאורכה 18 מגדלי שמירה גבוהים. מצוידים בפנסים ניידים, המחנה חולק לחמישה אזורים בעלי ייעוד שונה, ובכללם אזור לנשים ולבני-ערובה. נבנו בהם 22 צריפים לאסירים, בהם שניים למטרות מינהלה וכלכלה. היו במחנה עמודי-תלייה מעץ, תאי גזים בשטח שבין האזורים וקרמטוריום קטן. ליד המחנה הוקמו בתי-מלאכה, מחסנים, מחסני פחם, מכבסות ועוד. בסך-הכול נבנו 227 צריפים, שבעה תאי גזים ובספטמבר 1943 - קרמטוריום גדול ובו חמישה תנורים. החלק המיועד לצוות אנשי הס"ס כלל קסרקטינים, קזינו וצריפי המפקדה. עד לשחרור המחנה הצליחו להשלים חמישית מתוכנית הבנייה, שכללה מגורים ל-250,000 אסירים, בניית מפעלים, תאי גזים חדשים וכן קרמטוריום בעל הספק רב יותר.

דרך המחנה עברו קרוב ל-500,000 נפש מ-28 ארצות, בני 54 לאומים. מתוכם נספו, לפי אומדנים עדכניים, כ-360,000 נפש, רבים מהם מתו מהתנאים - רעב, תשישות, מחלות ומכות - האחרים נספו במבצעי השמדת המונים (תאי גזים, הוצאות להורג). חלק מסוים מהאסירים נשלח מיד עם בואו למחנה לתאי הגזים. במובן זה פעל המחנה כמרכז השמדה מיידית.

באוקטובר 1941 הגיע המשלוח הראשון של אסירים, ואחר-כך הגיעו אסירים ממחנות שבויים סובייטיים וממחנות-ריכוז אחרים (זקסנהאוזן, דכאו, אשוויץ, בוכנולד, פלוסנבירג, נוינגמה, גרוס-רוזן, גוזן), פולנים

לאסירים הפולנים. ביולי 1944 חוסל המחנה נוכח המתקפה של הצבא האדום וקרוב לאלף אסירים הוצאו ממנו. מחציתם הגיע למחנה אשוויץ. לפני הנטישה השמיד צוות המחנה מסמכים והעלה באש את המבנים של הקרמטוריום הגדול, אך עקב נסיגתם הנחפזת לא הספיקו הגרמנים להרוס את תאי הגזים ואת רוב הצריפים של האסירים.

ביולי 1944 החלה הוועדה הפולנית-הרוסית המיוחדת לחקר פשעי הנאצים לחקור את הפשעים שנעשו במחנה מיידאנק אשר בלובלין, וב-16 בספטמבר 1944 פרסמה במוסקבה דין-וחשבון בפולנית, ברוסית, באנגלית ובצרפתית.

רק מעטים מבין 1,300 חברי צוות המחנה הועמדו לדין אחרי המלחמה. בנובמבר 1944 התקיים בלובלין המשפט נגד שישה אנשי צוות המחנה מיידאנק. ארבעה מהם נדונו למוות ושניים התאבדו בכלא לפני הרשעתם. היה זה המשפט הראשון נגד אנשי הצוות במחנה מיידאנק.

בשנים 1946-1948 הועמדו לדין לפני בית המשפט בלובלין 95 אנשי ס"ס ממחנה מיידאנק. רובם זקיפים. שבעה נדונו למוות וביניהם מפקדת מחנה הנשים אלזה אריך. השאר נדונו לשנות מאסר ממושכות.

בשנים 1975-1980 התקיים בדיסלדורף (Düsseldorf) שבמערב גרמניה משפט נגד 16 אנשי צוות מחנה מיידאנק

שנתפסו במצוד ואסירים (בינואר 1944 הגיעו כ-10,000 נפש מורשה) יהודים מצ'כוסלובקיה, מגרמניה, מהונגריה, מצרפת, מבלגיה, מיוון, מהולנד ומפולין, תושבי ביילורוסיה ואוקראינה, וכן איכרים פולנים שגורשו מאזור זמושץ'. באפריל 1943 נשלחו למחנה כמה עשרות אלפי יהודים מגטו ורשה ואחר-כך מגטו ביאליסטוק. כפי שמתברר מבדיקת רשימות המשלוחים שנשתמרו, נכללו במשלוחים אלה כ-250,000 אסירים, ביניהם כ-100,000 פולנים, 80,000 יהודים, כ-50,000 מארצות אחרות. לצד רצח האסירים, בעיקר היהודים, בתאי הגזים (בחד-תחמוצת הפחמן ובציקלון בה), היו בשטח המחנה ובסביבתו רציחות המוניים בירי. ב-1941-1942 נרצחו בירי שבויים סובייטים חולים, באפריל 1942 - כ-2,800 יהודים באביב 1942 - כמה אלפים של בני עמים שונים, בקיץ 1943 - 300 קציני הצבא האדום, בנובמבר 1943 - 18,000 יהודים במבצע 'Erntefest',

מפקדי המחנה היו קרל קוך (ספטמבר 1941 - יולי 1942), מקס קיגל (אוגוסט - אוקטובר 1942) הרמן פלורסטד (עד ספטמבר 1943), מרטין וייס (עד מאי 1944) וירתור ליבהנשל (עד 22 ביולי 1944).

במחנה פעלה בתקופות שונות תנועת התנגדות של האסירים, אורגנו מספר בריחות של יחידים ושל קבוצות. ארגוני-סעד פולניים, כגון הצלב האדום הפולני והמועצה המרכזית לסעד וכן תנועת ההתנגדות סייעו

העיר ארמונות של אצילים. היום היא מרכז תעשייה, תחבורה ותרבות. יהודים ישבו בה כבר מהמאה ה-14 ועברו תהפוכות רבות מבחינה כלכלית וחברתית. ערב השואה מנתה האוכלוסייה 122 אלף איש, מתוכם 40 אלף יהודים. לובלין הייתה מרכז תורה חשוב, ורבניה נחשבו גאוני הדור, ולכן כינוה "ירושלים דפולין".

סביבות לובלין

האזור סביב לובלין הוא אזור כפרי מובהק, שמגדלים בו טבק וסלק סוכר. הנסיעה ללובלין מחזירה את הנוסע במנהרת הזמן ולספרי האגדות של האחים גרים: יערות עבותים, כפרים קטנים, כנסיות. בכל הצטלבות דרכים קפלה קטנה ובתוכה בדרך כלל פסלון של מריה הקדושה, חביבת האיכרים הפולנים.

ליד הבתים איכרים ואיכרות קוצרים בחרמשים. על יד כל בית כמה פרות, בכל כפר זורם פלג קטן, אגמים, עשב, הכול ירוק. אם מטיילים ב"סתיו הזהוב", כפי שהוא מכונה, כל העצים בשפע צבעי זהב, אדום, צהוב, וגשם בלתי פסוק של עלי זהב ניתך מהם. הכול קסום. בתוך כל הקסם הזה בנו הנאצים את מחנה ההשמדה מיידאנק. בלובלין עצמה בית עלמין יהודי גדול שהכניסה אליו שופצה וחודשה בשנים האחרונות. כל מי שמחפש שם היסטוריה משפחתית ויש לו נתונים מתאימים, יוכל למצוא אותה שם.

וביניהם שש נשים. בין הנאשמים הראשיים היו: קצין מפקדת המחנה אופטשטורמפירר הרמן קקמן, משגיחת מחנה הנשים הרמינה בראונשטיינר, רופא המחנה היינריך שמיט ואשת ס"ס הילדגרד לכרט, שהאסירים כינוה 'בריגידה שופכת הדמים'.

באוקטובר 1944 הוקם בשטח המחנה מוזיאון לאומי השומר על שרידי המחנה, מציג תערוכת קבע, מפעיל ארכיון, מוציא לאור את 'מחברות מיידאנק' (Zeszyty Majdanka) ועורך עבודות מחקר על קורות המחנה. ליד המוזיאון פועלת 'החברה לחסות על מיידאנק'.

התארגנות צהריים של הקבוצה, העמסת תכולה קבוצתית. עליה לאוטובוסים ונסיעה לכיוון לובלין.

העיר לובלין

עיר במזרח פולין, כיום יש בה 360,000 תושבים. מהווה צומת חשוב של מסילות ברזל וכבישים, דרכה עוברת מסילת הברזל הראשית מוורשה ללבוב, לקייב ולאודסה. בלובלין שתי אוניברסיטאות, בית ספר לרפואה ובתי ספר גבוהים לחקלאות, למקצועות טכניים שונים ולאמנות. אחת הערים העתיקות במדינה, כנראה כבר מהמאה העשירית.

יש בה קתדראלה מהמאה ה-16 ושערים עתיקים מהמאה ה-14. מעל העיר מתנשאת טירה מבוצרת, ובתוך

היסטוריה

הגרמנים נכנסו ללובלין בספטמבר 1939, ומיד התחילו במשימה החיונית: פגיעות ביהודים, שהובילו להשמדה מסודרת. בסוף מארס 1941 הוקם הגטו של לובלין, ושנה לאחר מכן החלו במשלוחים למחנות השמדה, בעיקר למיידאנק הסמוכה. מחנה המוות מיידאנק הוקם בידי הנאצים בפרבר של לובלין, וב-1943 הושמדו בו כ-18,000 מיהודי לובלין. הצבא האדום שחרר את לובלין ביולי 1944, והיא שימשה בתור בירת פולין עד שחרור ורשה ב-1945. בתום מלחמת העולם השנייה נתאספו בלובלין כ-900 יהודים ששרדו מבני לובלין ומהקהילות אחרות. בעיר הוקמה אנדרטה לקדושי השואה. אחרוני היהודים עזבו את לובלין ב-1968.

כתובת

כ-160 ק"מ מדרום מזרח לוורשה

הפתעה:

קלצה התגלתה אלינו בדרך מלובלין לקראקוב בעיר קלצה, שבפולין התגלה לנו ברוב כל הדרו בית הכנסת היהודי בעיר ובסמיכות בית התלמוד. השניים מחוברים בקומפלקס תת קרקעי. עצרנו במקום, לאחר ששמענו את תולדות המקום, הדלקנו נר זיכרון לזכר 72 בני אדם, רובם יהודים ניצולי שואה, שנטבחו בה לפני כ-65 שנה בדיוק. הטבח בוצע על-ידי תושבי העיר שבדרום מזרח פולין בחסות שוטרים, כשנה לאחר סיום מלחמת העולם

השנייה, מכונה בפי ההיסטוריונים - הפוגרום האירופי האחרון.

ב-4 ביולי 1946 החלו תושבי העיר ושוטריה לתקוף יהודים שהתגוררו בבניין ברחוב פלנטי, לאחר שנפוצה שמועה כי חטפו ילד נוצרי. 42 בני אדם, רובם ניצולי שואה יהודים, נהרגו תוך שעות ספורות, ו-30 נוספים נהרגו בהתנגשויות אלימות שפרצו באזור לאחר מכן.

"כיצד הייתה יכולה אוכלוסייה שלמה להיענות להתנהגות נפשעת מאסיבית כל כך. זו השאלה העיקרית שהמקרה בקלצה מעלה", הסביר יאן גרוס, שחיבר ספרים בנושא שואת יהודי פולין.

הטרגדיה הכפולה שפקדה את יהודי העיר, לא הייתה היחידה שאירעה ברחבי פולין. על פי הערכות כ-1,500 יהודים נהרגו בעימותים אלימים במדינה על-ידי פולנים לאחר תום המלחמה. גרוס טוען שגם ברומניה והונגריה נרשמו אירועים דומים. אותם יהודים נפגעו לאחר שחזרו לבתים מהם גורשו, על-מנת לנסות לבנות את חייהם מחדש. הטבח גרם לחלק גדול מ-250 אלף יהודי פולין, שהצליחו לשרוד את השואה, לברוח מהמדינה.

התארגנות ערב של הקבוצה, העמסת תכולה קבוצתית. עליה לאוטובוסים ונסיעה לכיוון קראקוב.

העיר קראקוב

עיר בת 770,000 תושבים, השלישית בגודלה בפולין, בירת חבל גליציה ובעבר בירת פולין עד המאה ה-14, אז תפסה ורשה את מקומה בתור בירה. זוהי אחת הערים העתיקות ביותר בפולין, והיה בה יישוב כבר במאה השמינית. העיר בעלת היסטוריה תרבותית וחברתית, באופן הבולט ביותר במדינה. יופייה הטבעי של העיר, והבניינים המקסימים, המתהדרים באדריכלות בת מאות שנים, גורמים לה להיות תוססת ומעניינת. קראקוב שוכנת על נהר הוויסלה, והיא צומת דרכים חשוב ומרכז תעשייה מהגדולים בפולין. היא אחת הערים הראשונות באירופה שנוסדה בה אוניברסיטה (במאה ה-14), ויש בה גם חיי תרבות עשירים, לא פחות משבעה תיאטרונים ו-17 מוזיאונים. היא מוקד התיירות החשוב ביותר בפולין.

יהדות העיר

מאז ימי הביניים הייתה בקראקוב אחת הקהילות היהודיות הגדולות והחשובות באירופה. לקראת סוף המאה ה-15 גורשו כל יהודי העיר לקאז'ימייז', עיירה סמוכה, והם הורשו לחזור לקראקוב רק במאה ה-19. מאוחר יותר הפכה קאז'ימייז' לשכונה של קראקוב. בתחילת המאה ה-20, עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, התנהלו בעיר חיי חברה ותרבות יהודיים עשירים, אך לקראת פרוץ המלחמה החלה להתגבר האנטישמיות. באותו זמן חיו בעיר 60,000 יהודים (כרבע

מכלל האוכלוסייה), והיו בה 300 בתי כנסת ומוסדות יהודיים נוספים. עם הכיבוש הנאצי של העיר בספטמבר 1939 גברו מאד ההתנכלויות וההגבלות על היהודים ורבים מהם עזבו כל עוד ניתן היה. חלק אחר גורש לעיירות השכנות ובעיר נשארו כ-11,000 יהודים בלבד.

בתחילת 1941 חויבו כל היהודים לעבור לגטו, אשר הוקם באחד הפרברים של העיר ומאוחר יותר צורפו אליו גם היהודים מהעיירות הסמוכות. מהגטו בוצעו מספר משלוחים למחנות המוות עד לחיסולו הסופי במרץ 1943, שנתיים לאחר שהוקם.

ברובע היהודי, רובע קאז'ימייז', ניתן לראות כיום מספר מבנים המעידים על החיים היהודיים המפוארים שהתקיימו בעיר - בית חולים, בית יתומים, מספר בתי כנסת ובתי קברות. בית הכנסת העתיק ביותר בפולין, האלטע שול (בית הכנסת הישן), נמצא ברובע, כמו גם בית הכנסת של הרמ"א, בית הכנסת איזק, בית הכנסת טמפל ועוד.

שרידי הקהילה היהודית של קרקוב, כמו גם קרבתה למחנות אשוויץ-בירקנאו ופלאשוב, הפכו אותה לאחד ממוקדי הביקור המרכזיים במסעות ההנצחה של משלחות שונות מהארץ ומהעולם. בקרקוב נמצא גם מפעלו של אוסקר שינדלר ועוד מספר מקומות אשר הופיעו בסרט המפורסם "רשימות שינדלר".

כתובת:

290 ק"מ דרומית לוורשה.

ממשיכים לקזימיש.

היום הרביעי לשהותנו בפולין הוקדש לביקור בקרקוב. את היום התחלנו בסיור רגלי ברובע קז'ימיש (Kazimierz), שהיה בעבר הרובע היהודי של העיר. ברובע קז'ימיש יש כיום שלושה בתי כנסת מרכזיים ששרדו את השואה וכיום משמשים כמוזיאונים. בית הכנסת של הרמ"א, ולצידו בית הקברות, שם קבורים הרמ"א (ר' משה איסרליש) ובני משפחתו וכן רבים מפרנסי העיר היהודים. בית הכנסת הגדול, ה"אלט שול", נמצא ממש בסמוך, והוא משמש היום מוזיאון לתולדות יהודי קרקוב. בית כנסת נוסף ברובע הוא ה"טמפל", בית הכנסת הרפורמי, הפעיל עד היום. הוא מבנה מרשים ויפה, בעיקר מבפנים. הוא שוחזר לפני כמה שנים.

כאשר מטיילים ברגל באזור קזימיש אפשר להבחין בהרבה מאד שרידים ל"עולם הישן" - מבנה שהיה של החברה קדישא, כתובות בעברית וכו'. זה גם המקום שבו ניתן למצוא מסעדות כשרות (למשל מסעדת אריאל) למרות שהבנתי ממי שהיה שם שהאוכל הוא לא משהו, אבל למי שצריך אוכל כשר - זה המקום לחפש אותו.

רובע קזימיש הוא היום, בנוסף לאתרים ההיסטוריים שבו, אחד האזורים ה"טרנדים" ביותר בקרקוב, והוא מלא מסעדות, ברים ובתי קפה מאד נחמדים. שילוב מעניין, חייבים להודות...

3 ביוני - יום רביעי

הנץ החמה: 4:34, חצות היום 12:39, שקיעה 20:43, חשיכה 21:26

אני הולך אבל / שמואל אגבר

אני הולך אבל,
בני לא חזר הביתה.
עננים שחורים בשמים,
גשם יורד על האדמה.

אני הולך לאי שם,
בני לא שב.
רוחות סוערות נושבות,
עוקרות כל עץ ושיח.
אני הולך לשום מקום,
בני לא שם.
שמים כחולים וצחורים,
שמש זורחת ומחייכת.

נבטים נוצצים,
צפרים מצייצים,
גידולים עפים ברוח,
בני לעולם לא יהיה כאן.

יום רביעי למסע "עדים במדים", התארגנות בוקר של הקבוצה, העמסת מזוודות ותכולה קבוצתית. שמיעת עדות עד המשלחת. עזיבת המלון. עליה לאוטובוסים ונסיעה לכיוון רקוביצקי.

בית העלמין רקוביצקי - קרקוב, בו נטמנו חללי ארץ ישראל אשר התגייסו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה ונפלו בידי הצורר הגרמני.

שנוסדה ב-1876 (סבתי סיפרה לנו אחר כך, שטרם עלייתה לארץ, אי שם בתחילת שנות החמישים, היא וסבי נהגו לאכול במסעדה הזו מדי יום (ראשון). זו מסעדה לא גדולה במיוחד, אך יחד עם זאת מאד מהודרת, עם מלצרים מקצועיים "כמו פעם", ותפריט פולני מסורתי.

חשוב לציין שהביקור בקרקוב היה ממש רק על קצה המזלג... העיר היפיפייה הזו שווה לטעמי לפחות שלושה - ארבעה ימים, ואז אפשר באמת להתפעל מכל מה שיש לה להציע - הקתדרלות, הכנסיות, סיור מקיף בוואוול, בעיר העתיקה ואפילו סיור מחוץ לקרקוב למכרות המלח בויליצ'קה (Wieliczka). את כל אלו השארנו לעצמנו לביקורים הבאים.

פודגוז'ה

הגטו הוקם בפרבר פודגוז'ה בשנת 1941, בדרום העיר קרקוב, בגדה השמאלית של נהר הוויסלה. בשטח זה, לפני המלחמה, גרו כ-3000 יהודים וגויים יחד.

כיכר זגודי Zgody היום כיכר גיבורי הגטו Plac Bohaterow Getta forme Plac Zgody שטח הכיכר היום מעוצב בכיסאות ריקים עומדים.

בגטו קרקוב היו שני שילוחים עיקריים למחנה ההשמדה בלז'ץ: האחד ביוני 42 והשני באוקטובר 1942.

התחנה הבאה שלנו הייתה אזור העיר העתיקה של קרקוב. שם יש שתי אטרקציות עיקריות - ארמון ה"וואוול" (Wawel): המצודה ההיסטורית של קרקוב וארמון המלכות ההיסטורי של פולין. זו מצודה בת כמה מאות שנים שנישאת על גבעה בקרקוב העתיקה. המבנה מאד מרשים וגדול. הפעם ויתרנו על כניסה לאתר עצמו, אבל הורי שהיו שם בביקורים קודמים מעידים שהאתר שווה ביקור מקיף. משם צעדנו ברגל (ממש דקות ספורות) לאזור סוקינצה: השוק של העיר העתיקה. זה אזור שמשלב חנויות, מסעדות, בתי קפה ואת השוק המקורה ששם ניתן לרכוש מזכרות תיירותיות מכל הסוגים - החל בחולצות, ספלים, מגנטים ושאר הממוריבליה התיירותית ועד עבודות עץ ועור אופייניות לאזור. ואיך אפשר בלי - בורשטנים.

הבורשטנים, הלוא הם הענברים, הם אחד מהסמלים של פולין. הענבר היא אבן שמקורה בשרף מוקשה. קשת הגוונים של הענבר נעה מחום כהה, דרך צהוב ועד מין גוון ירקרק. בשוק בסוקינצה יש כמה דוכנים וחנויות קטנות המוכרות ענברים משובצים בתכשיטי כסף וזהב במחירים יחסית זולים. ואם לא תמצאו שם משהו כלבבכם - לא נורא, בהמשך הטיול בוודאי תתקלו בחנויות רבות מספור שמוכרות תכשיטים משולבים באבן המיוחדת הזו.

את ארוחת הצהרים שלנו אכלנו ב-"Hawelka". מסעדה מאד מאד ותיקה,

שנתרו בגטו ומשם לבלז'ץ. בראש קבוצת 300 הילדים הלכו אנה פוירשטיין המנהלת עוד במוסד בדיטלה 64 ובעלה ודוד אלתר קורצמן, חבר בוועד המנהל בתקופה לפני השואה, והפטרו שלקח על עצמו את רוב העול לאחר פרוץ המלחמה. קורצמן בן העיר ויישוב - רישא, יהודי דתי, למדן גדול, סוחר ברזל אמיד שאהבת הילדים והסיוע להם זרמו כדם בעורקיו.

חיסול גטו קרקוב התבצע בשלבים: בשלב הראשון נעשתה סלקציה והגטו חולק ל A ו B. כל המסוגלים לעבוד רוכזו בגטו A וכל מי שאינו מסוגל, כמו נשים המטופלות בילדים, ילדים, קשישים וחולים, רוכזו בגטו B.

ב 13.3.43, הוציא מפקד הס"ס והמשטרה במחוז קרקוב שרנר, צו המורה על העברת יהודי גטו A לפלשוב. דיירי גטו B חויבו להתאסף למחרת היום ב 14.3.43 בכיכר זיגודי Zgody ונאמר להם כי יש מחסור בדירות ולכן הם יועברו למקום עבודה אחר.

באותו יום ה 13.3.43 הוקף גטו A באנשי ס"ס, באוקראינים ובמשטרה הפולנית הכחולה שהפרידו בין גטו A ל B. הם הורו לאנשי הגטו לארוז רק חפצים הכרחיים, כינסו אותם ברחוב יוזפינסקה Józefińska והצעידו אותם בחמישיות לכיוון מחנה פלשוב. באותו יום הועברו לפלשוב כ-8,000 יהודים תושבי גטו.

נקודת האיסוף וכיכר השילוחים הייתה בכיכר זיגודי, משם הובלו הקורבנות בריצה לתחנת הרכבת בפלשוב שהובילה אותם לבלז'ץ.

תדיאוש פנקביץ' בעל בית המרקחת שחלונותיו פנו לכיכר וממנו צפה וראה את ההתרחשויות בכיכר, מספר בספרו "בית המרקחת בגטו קרקוב" שיצא לאור בהוצאת יד ושם בשנת 1985:

"חודש יוני שנת 1942. בלילה הוקף הגטו בכוחות מתוגברים של ה Sonderdienst (יחידות ס.ס. מיוחדות). לאורך החומות ולאורך חוטי התיל הועמדו משמרות מליציה. איש מבחוץ אינו יכול להתקרב לגבולות הגטו. ליהודים, שחלונות בתיהם פונים אל הצד ה'ארי', אסור לפתוח את החלונות, אסור לגשת אליהם, אסור לצאת אל המרפסות. אי ציות ייענש בכדור. והגרמנים אמנם ירו אל החלונות.... ביום ה-2 ביוני עם שחר, כמו בחזיון בלהות, נעה התהלוכה. גברים, נשים, זקנים רבים אך גם צעירים אינם חסרים. ילדים רבים שהוריהם לא רצו לעזבם. כמו צללים, כמו יצורים שלא מן העולם הזה, נסחבים בצעד איטי, כתפיהם כורעות תחת עומס המטען ותחת עומס הטרגדיה. כיכר רזגודה מתמלאת אט, אט באנשים ובחבילות שונות, מיטלטלים, מזוודות ומטען אחר. השמש יוקדת. באוויר חום גדול, צימאון בגרון, מתח בעצבים, פחד וטירוף בעיניים".

באוקטובר 1942, הובלו לכיכר השילוחים 300 ילדי בית היתומים

בחברי משלחת צבא ההגנה לישראל ובתוכה דור העתיד של מפקדי צה"ל, באנו לכאן לאשוויץ ומחנה אשוויץ 2 בירקנאו, לזוועה של מחנה ההשמדה של אשוויץ, כדי להתייחד עם מליון ו-600 אלף הנטבחים, שמתוכם היו כמיליון וחצי יהודים.

אשוויץ, מחנה הריכוז וההשמדה הגדול, מבין כ-2000 מחנות הריכוז והעבודה של הנאצים הארורים והמחנה הגדול ביותר, למטרת השמדת העם היהודי באמצעות גזים.

אנו כמשלחת צה"ל, נמצאים בטבורו של עולם הסבל וההשפלה האנושית. טבורו של הרוע של התמוטטות ערכי האדם וחורבן הסובלנות וההתחשבות בבן אנוש. כאן הוא טבורו של העולם המפלצתי, שהיה מסוגל לבצע ניסויים אכזריים בילדים חסרי מגן, ילדים חסרי משפחה והורים, כי כאן בלעה האדמה את אוצר חייהם ומשענתם.

אסירים ואסירות יהודים ולא יהודים עברו כאן שניות, דקות, שעות, ימים, שבועות וחודשים. שכל אחד ואחת מהן היו כנצח. יכולתם הפיזית והנפשית של האסירים נוצלה ללא הרף, במאמצם הבלתי פוסק והבלתי אפשרי לעבור את כול נפתולי היום, שהיוו את יומם השגרתי.

ב-20 בינואר 1944 מספרם הכולל של האסירים במחנות היה 80,839 ובאוגוסט 1944 עלה המספר ל-105,168. בנוסף היו עוד כ-50,000

4 ביוני - יום חמישי

הנץ החמה: 4:34, חצות היום 12:39, שקיעה 20:44, חשיכה 21:29

אנשי הדממה / שמואל אגבר

שורות ארוכות לאורך השביל, מסודרות המצבות לפי הגיל. שורות של חברים מאותה מלחמה, שוכנים בקרבה לפי תאריך נפילה.

הכתובת החקוקה על הכרית, מספרת כי כאן נכרתה ברית. כובע, סמל, עציץ ואדמה, כי כאן חיים אנשי הדממה.

בטורים ישרים כמו סרגל, מבכים הורים על בניהם בלי מלל. הורים לאותו מחזור ושנתון, יתכן מאותה פלוגה ומאותו בסיסון.

על כרית קטנה אחת מונחת, כל ההיסטוריה של אותה פלח"ת כובע, סמל, עציץ ואדמה, כי כאן חיים אנשי הדממה.

יום חמישי, האחרון, למסע "עדים במדים", התארגנות בוקר של הקבוצה, העמסת מזוודות ותכולה קבוצתית וסגירתם בחותמים של ביטחון שדה התעופה. עזיבת המלון. עליה לאוטובוסים ונסיעה לכיוון אשוויץ ומחנה אשוויץ 2 בירקנאו.

מה שנותר ממחנה ההשמדה זה גדרות התיל, ההריסות והאנדרטות. אולם, קול הזעקה עדיין נשמע, הצרחות ממשיכות להלוט בעור התוף וההשפלה לא נשכחה.

תמונות הילדים הנקרעים מידי הוריהם, הליטוף הרך ומגע השפתיים האחרון בנשיקה האחרונה, המבט האחרון ומטר הדמעות, קפיצות הלב וחוסר האונים על הרמפה, כול אלה לא ישכחו לעולם.

אנו כאן, במדי צה"ל עם ניצולי המחנה, נציגי המשפחות השכולות, דור מפקדי העתיד של צה"ל ומדרכי "יד ושם", באנו להבטיח זאת.

באנו להבטיח, שמכאן, מתוך הרי האפר ונהרות הדמעות, נחלי הדם ומרבצי הכאב והסבל, מגלי הגדרות שניפצו חלומות, תאי הגזים, שלא חסו על תינוקות ונשים בהריון, מכאן נחזור למדינתנו הדמוקרטית והחופשית עם הזיכרון לעד.

באנו להבטיח, כי לא ניתן עוד לאחרים לקבוע את גורלנו. כמוכם, הנטבחים והניצולים והשרידים נלחם על חירותנו. לא ניתן לפחד, לרעב ולקור להכות בנו שוב.

עדת המשלחת, שרידה מאשוויץ, עומדת כאן היום, לאחר שנלחמה בחוכמה ובגבורה, עלתה לארץ והמשיכה בבניין הארץ ותקומת ישראל. עמנו נצבות גם המשפחות השכולות, שבניהם נפלו

אסירים יהודים, שהוחזקו במחנות המשנה לשלוש המחנות הגדולים: אשוויץ, 1 אשוויץ 2 בירקנאו ואשוויץ 3 בונה-בונוביץ.

המספרים עלו, למרות רציחות ההמונים, התמותה הגבוהה ברעב, בעבודות פרך, מחלות מדבקות ואפיסת כוחות.

מחנה אשוויץ 2 בירקנאו, שהיה המאוכלס ביותר, היה גם האכזרי ביותר והבלתי אנושי ביותר בתנאיו. במחנה אכזרי-מפלצתי זה בלבד, היו ארבעה מתקני השמדה בגז בעלי כושר הריגה של 6000 נפש ביום.

למרות התנאים החמורים והקשים מנשוא, גילו האסירים התנגדות. צורתה של ההתנגדות הייתה בעזרה הדדית, חטיפת אקדח ע"י אישה יהודיה מידי איש ס"ס ופציעת שני אנשי ס"ס, בריחות, מרד אסירי הזונדר קומנדו שפוצצו מתקן שריפה והחבאת יומנים בקרקע. יומנים אלה התגלו לאחר המלחמה ותארו את הזוועות במחנה.

למרות המתרחש במחנות אשוויץ, אף אחת ממדינות העולם ומבעלות הברית, לא עשתה דבר כדי לעצור את רצח ההמונים. רק ב-27 בינואר 1945 נכנסו חיילי הצבא האדום ושחררו את המחנה. כניסה מאוחרת זו, הגיעה, רק לאחר, שאשוויץ נהפך לבית הקברות הגדול ביותר, בתולדות האנושות.

זוועות אשוויץ הפכו לשם דבר ולמושג בינלאומי לתיאור המפלצתי ביותר בתולדות האנושות.

מסע התלאות, הנדודים והרצון בהישרדות ולבסוף סיפור של אפי-אנד העלייה לארץ ישראל. אמנם, תחת איומים בנשק מצד אנשי ההגנה על קליפת האגוז "האומות המאוחדות", ששימשה כאוניית המעפילים.

בארץ ישראל המנדטורית, עדיין הבריטים השולטים בכל. השניים כבר מוכרים כמשפחה ממשיכים כ"נוודים" ממקום למקום במטרה להתמקם ולהחליף את מטה הנדודים בתקיעת קבע של מייתרי אוהלם.

גיבורי:

אימי - ברוריה (דוידזון) אגבר, נולדה בעיירה וישניבה, אשר בליטא שבפולין. ילידת שנת 1927 (חג השבועות) להוריה יינטה וזאב הי"ד. אמה נפטרה בניכר. אביה, אחותה בלה ז"ל ואחיה הצעיר יוסקה עלו לארץ במסלול הדומה לשלה.

אבי - אברהם אגבר, נולד בעיירה קובל אשר בחבל ווהלין (לשעבר פולין) שנמצאת היום תחת שלטון אוקראינה.

נולד בשנת 1923 ב-1 במאי (ל"ג בעומר) להוריו סוסל ושמואל הי"ד. היה הילד ה-5 מתוך 6 ילדים. ההורים, האחים והאחיות (מלבד אחותו וויסיה) נרצחו והוכחדו על ידי הצורר הנאצי.

בהגנה על המולדת. מולדות זו, תמשיך להנציח את הקהילות, התרבות היהודית והקורבנות.

בגמר המסע על אדמת פולין, נחזור אל ארץ ישראל ומדינת ישראל, המולדת היחידה, שרק בה יתאפשר לנו להבטיח "להיות עם חופשי בארצנו, ארץ ציון ירושלים".

סוף דבר - תם הטכס

על רקע מחנה ההשמדה אשוויץ - בירקנאו, הורים שכולים עם מפקד צוות 3 מחזיקים את דגל ישראל. עם ישראל חי.

חמישי 21 מאי 2009

תחילתו של סיפור - שמואל אגבר

פתח דבר:

סיפור חייהם של זוג צעיר בשנות ה-20 לחייהם, ששרדו לבד את כל תלאות מלחמת העולם השנייה.

הורי היקרים, ברוריה ואברהם אגבר, מספרים ומתארים את תהליך ההיכרות ומערכת היחסים שנרקמה ביניהם, הרצון להיות ביחד ולהקים משפחה, לאחר שחוו את האובדן בימי המלחמה הנוראים. המעבר לסגנון חיים של קומונה ושיתוף ב"קבוץ" באירופה השסועה.

יד זיכרון לנספים:

אבי - אברהם אגבר, מספר על בני משפחתו, שהוכחדו והושמדו ב-כ"ז באלול 1942 בעיירה "קובל" אשר בחבל ווהלין. נרצחו ונקברו בקבר אחים ביער "בכובה" הנמצא בסמיכות לעיירה.

הורי - שמואל וסוסל אגבר
אחי ואחיותיי:
לאה אגבר ובעלה
זלמן אגבר
נחמיה אגבר
אליעזר אגבר

ויסיה אגבר - כנעני (נפטרה בארץ)
דוד - אח של אמא אהרון קורלנד ובני משפחתו
אחים של אבי שמואל:
משה אגבר ובני משפחתו
לייבל אגבר ומשפחתו
דויד אגבר ובני משפחתו
עוד רבי מבני דודי שאין אנו זוכרים את שמותיהם.

אימי - ברוריה (דוידזון) אגבר מספרת על בני משפחתה, שהוכחדו והושמדו ב-י"ז באלול 1942, בעיירה וישניבה אשר בפולין.

בני משפחת אבי סבא יצחק דוידזון וסבתא לאה
בניהם:

משה דוידזון ואישתו פסיה ושני בניהם
גדליהו דוידזון ואישתו זלטה ובתם הקטנה
נחמה קוזלובסקי ובעלה ובתם הקטנה
בני דודים

בני משפחת אימי יענטע זקס - דוידזון אחיה:
ברוך זקס ואישתו איטקע ו-4 ילדיהם מיכקע זקס
שבח זקס ואישתו ו-4 ילדיהם
בן דוד - יוסף ברקמן ואישתו שרה ושתי בנותיהם

אחותי בלה דוידזון - פסטרנק (נפטרה בארץ)

דגם בית הכנסת הגדול בקובל